

ÜZLET NET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1973. NOVEMBER 1.

III. ÉVFOLYAM, 11. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Kiadói tanács:

Biacsi Antal, Bodrogvári Ferenc, Brindza Károly, Fejes Szilveszter,
Grósz György, Gyollai Mihály, dr. Horváth Mátyás (elnök),
Miloš Ignjatović, Kolozsi Tibor, Ladislav Kovačić, Lázár Tibor,
Mirko Molnar, Petkovics Kálmán, Aleksandar Šarčević,
Marija Šimoković, Szekeres László, Torok Sándor,
Urbán János, Petar Vukov

Szerkesztő bizottság:

Barácius Zoltán, Biacsi Antal (fő- és felelős szerkesztő),
Bodrogvári Ferenc, Dér Zoltán, Gajdos Tibor, Gyurkovics Hunor,
Kopczy Csaba, Mészáros Miklós, Molnár Cs. Attila,
Szekeres László, Zákány Antal

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.
Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 22-164.

Fogadóórák: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:
Opštinska zajednica kulture — Üzenet — Subotica 66600-603-747

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4,
kettős szám ára 8 dinár; külföldre az összeg kétszerese.

VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben.

TARTALOM

III. ÉVFOLYAM, 11. SZÁM — 1973. NOVEMBER

- 811 HOLTI MÁRIA: Ami a válóperből kimaradt (naplójegyzetek)
- 829 DUDÁS KÁLMÁN: Töredékek a *Szerelmes nyár* c. ciklusból: Scherzo; Erkély és útra kelés; Flóra és varázslat (versek)
- 831 DÉSI ÁBEL: Bolond mise a felhőkben (versfüzér)
- 839 DÉR ZOLTÁN: Ember a határon (dráma, II. és III. felvonás)

KÉZFOGÁSOK

- 871 NATAŠA MALETIN: Nyári pókhálók — Kopeczky Csaba fordítása (regényrészlet)

ÖRÖKSÉG

- 877 FEHÉR FERENC: Vörösvári Heinz Vilmos írói arcképéhez

ÉGTÁJ

- 883 PÁLINKÁS JÓZSEF: Szabadka népoktatása VI.

SZEMPONT

- 892 BARÁCIUS ZOLTÁN: Mosolytalan színházak (egy kabaréjelenet ürügyén)

ALKOTÓMŰHELY

- 896 VIRÁG GÁBOR: Csépe Imre személynevei

OLVASÓNAPLÓ

- 901 LÉVAY ENDRE: Párhuzamok és kölcsönhatások (Szomszédság és közösség. Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok)
- 904 Dr. BODROGVÁRI FERENC: Számvetés az örökséggel (Sándor Pál: A magyar filozófia története (1900—1945))

- 907 JUNG KÁROLY: Hét év után
(Fehér Ferenc: Vasfű)
- 910 MOLNÁR CS. ATTILA: Égetni nem
(Brasnyó István: Szociográfia; Égetni viszik?)
- 911 KOLOZSI TIBOR: Költők a Tisza partján
(Septembarska Kanjiža — Kanizsa szeptemberben)
- 913 CSETVEI MÁRIA: Egy jól szerkesztett tankönyvkettős
(Dr. Dávid András: Anyanyelvünk I.; Vajda József: Anyanyelvünk II.)
- 915 RADOVAN ŽDRALE: Tragikus menekülés
(Florika Štefan: Utočišta)
- 917 ÁGOSTON ANDRÁS: Párttörténet dióhéjban
(Pero Morača: A JKP harca a szocialista Jugoszláviáért)
- 918 GAÁL GYÖRGY: Változatos publikáció
(Balcanica 3)
- 920 KÁNTOR LAJOS: Lóversenyi ácsorgások
(Csurka István—Rákossy Gergely: Így, ahogy vagytok)
- 922 SULDI GYÖRGY: Nyelvünk színeképe
(Anyanyelvi kaleidoszkóp)

A rajzok SÁFRÁNY IMRE munkái.

HELYREIGAZÍTÁS

Korrektori figyelmetlenség folytán az Üzenet 10. számának 775. oldalán sajnálatos elírás történt. Petkovics Kálmán *Egy füzet kapcsán* című írásában a 775. oldalon az első bekezdés utolsó mondata helyesen így hangzik: »Ebben rejlik a zentai példa intellektuális értéke, amit az egymás borát dicsérő vicinális-értelmiségiek éppen úgy nem értenek, mint a saját árménykukba szerelmes közéleti magyságok, akik az úgynevezett színvonalat bankettok költségeinek magasságával mérték és mérték még mindig«. Az elírásért a szerző és olvasóink szíves elnézését kérjük.

AMI A VÁLÓPERBŐL KIMARADT

(Naplójegyzetek)

Első bejegyzés: 1969. május 11.

Hiába minden igyekezetem az objektivitásra, be kell látnom: számomra mindörökre elérhetetlen marad.

Vilmos már kora reggel úgy ébredt, hogy legjobbnak és legcélravezetőbbnek láttam Shakespeare-t olvasni. Az ördög tudja, honnan ez az érzésem: nagy ravasz ez az ember, a legkörmönfontabb alak, aki valaha is csak előfordult a világirodalomban. Egyszerűen elírta az elírnivalókat a következők elöl: nincs olyan alaphelyzet, akár a legkényesebb is, amely elkerülte volna a figyelmét, mit sem törődve az érzékenyekkel, a sértődőkkel, a mimózákkal, a hipokritákkal. Miért irigylem ezért a bátorságáért és a látásnak ezért az adottságáért, holott tulajdonképpen gyűlölnöm kellene? Amíg kötelező volt, valósággal viszolyogtam tőle: tulajdonképpen úgy állok most Shakespearevel, mint a nyűgös gyerek, aki nem eszi meg a rátukmált levest, de titokban rájár torkoskodni. Ha jó a hasonlat.

Vilmos vett egy csomó könyvet meg valamilyen Bourdelle-buste másolatot, részletre. Azt mondta, így is megleszünk valahogy elsejéig, mindig volt valahogy.

Nagyon hiányzik a rádió, pedig festés közben is hallgathatnám, ezért is szeretem annyira, ezért vált számomra egy kicsit elemivé is, akár a víz, a villany. Nem hiszem, hogy az emberiség bármilyen, még elkövetkező vívmánya fölöslegessé tudná tenni — mint ahogy a televízió nem tudta. Hiányzik, szenvedek a hiányától, mégsem bírom kinyitni, mert megőrjítenek a vietnami meg palesztinai hírek. Megülik az ember gyomrát, Írország is egy pokol; hallom, már utazási irodák is hirdetik: »Akar egy jó, kiadós kis háborút látni Nyugat-Európában? Jöjjön Írországba feltétlenül, nem bánja meg!« Folyton az esetetek listája, számadatok. A legborzalmasabb szubjektív magamnak, hogy tudom, még csak nem is területszerző háborúk ezek, sokkal inkább tekintélyszerzők, és ha jól meggondolom, semmiben sem különböznek a rettegett harmadiktól, a Nagytól; és örüljünk, ha nyélbe ütnek egy-egy vágottbaromfi- vagy nagyobb tételű edényszállítási szerződést nemzetközi szinten, mert azok részéről — egyelőre — legalább nem fenyeget semmi... Ezek után már csak ilyen tekintélyszerző háborúk lehetnek, teljesen kiszámíthatatlanok, helyhez, néphez nem kötöttek. Tomi megszületésével még komiszabbak ezek a hírek, kénytelen vagyok szentimentális is lenni, tudatosan is, persze, mert különben semmit nem érhetnék az egészből.

Már megint abba kell hagynom: a vacsorafőzés. Különös változást vettem észre magamon. Érdekel a főzés. Talán nagyanyáink főzésstílusa vadított el eddig tőle, ezért jelentett sokáig »vörösposztót«. Megvadított, ahogy reggel nyolckor már a zöldségek körül nyüzsögtek (a piacozás hajnali öt-hat körül folyt); hámoztak és reszeltek és sodortak meg kifőztek és befőztek, pácoltak és pároltak, nyújtottak és zsugorítottak, kelesztettek, erjesztettek. Akár a kémia érdekelt valamikor, úgy leköt az ételkészítés bűvészetete; meggyőződésem, hogy már kevés szeretetével is a kémiának egészen ehető dolgokat lehet főzni... És ebben látom a különbséget nagyanyáink örülete és például az én konyhai ügyködésem közt. Ha csak egy kicsit is jobban szerették volna a kémiát, rokonszenvesebb lett volna az egész kavarcolásuk, és ehetőbbek a háromszor három napig, azután erős lángon hét óra harminc percet főzött kappanok... És akkor tudtak volna két répából és három krumpliból is egy csodálatos fogást készíteni...

Nem is tudom, miért írom le ezeket a nyilvánvaló dolgokat, talán bátorságmerítés miatt. Tomi úgyis csak tápszert eszik, kimarad az én konyhából. Állami recepttel él.

Május 14.

Már másodszor festem át a *Háztetők toronnyal, madárralt*, az elötérrel, a fővilágítással végül is mindent elrontok. Mindig ott van valami disszonáns, amit megnevezni nem tudok, de ott van, kijavíthatatlanul. Igaz, Tomi rendkívül nyugtalan ezekben a napokban, talán a foga jön, mindenesetre folyik a nyála.

Délután feljött Mária, és két kerek órát, teljes két órát fecsegtünk cipőkről. Igen, cipőkről. Valósággal elragadott bennünket a téma; nem mint ruházati kellékről, de mint műtárgyról beszélünk a cipőkről, szenvedélyel. Sarkakról és anyagokról, a cipők súlyáról és pasztáiról és sprituszairól, no meg márkákról, a várható lábbedivat szörnységeiről. Már búcsúzóban mondta, hogy tulajdonképpen Fra Angelico miatt jött, róla akart velem beszélgetni, mert szerinte Fra Angelico egyik legeredetibb értelmezője vagyok. Тиеpo'óról is lehetett volna — mondtam csak úgy, meggondolatlanul a folyosón, amikor kikísértem. Majd akkor holnap felnézek, téled igazán soha nem távozhatsz az ember a kibeszéltség érzésével, hanem még szomjasabban, mint mielőtt idejött. »Vilmossal megvagytok?« — kérdezte még. »Hogyné, itt lakik« — mondtam. »Hogyan, csak nem? Vége?« »Körülbelül.« »De az istenért! Biztos ez? Egy ilyen szerelmet nem lehet csak úgy...« — »Ó — válaszoltam olyan fölényesen, ahogy csak telt tőlem —, ó, olyan biztos, mint a metszéstörvény. Abban pedig nem kételkedsz, igaz?« Nevettem, és a világért se javítottam volna ki magamat, hogy még egyáltalán nincs mindennek vége. Csak olyan átmeneti mit tudom én...

Az igazság az, hogy Vilmoska drámai alkat, szereti a nagyjeleket, viharos összeveszéseket és ezt követően a könnyes-összeborulásos kibéküléssel viharutánokat. Szeretne jóízűket káromkodni, módjával trágárkodni is. Tudja viszont, hogy mindez engem hidegen hagy, képtelen felfogni, hogy nem érdekelnek drámai hajlandóságai, és ha érdekelnének is, nem érnék rá azokkal érdemben foglalkozni.

De Máriának mondtam volna el mindezt? A hátam mögött, akár milyen szent ember is, csak engem hibáztatna, híresztelné, hogy alkaltilag vagyok alkalmatlan a közös életre, csak azt a drága kicsi gyereket sajnálja, azt az arany kis csöppséget, akit nem érdemelnek meg a szülei, és fogalmuk sincs, micsoda kincs van a kezükben.

Vilmoska toporzékol dühében, hogy miért nem hagyom ott a kiföldét. Hiába bizonygatom, hogy az én helyemben ez a legideálisabb munkakör, az isiászos csoroszlyáknak két óra alatt úgy kihordom az ebédet, mint a pinty, és ráadásul jól fizetnek érte. Vilmos mérhetetlenül sznob, roppant szeretne karonfogva sétálgatni meg ilyen hülyeségek, a kollégákat látogatni és viszontmeghívni őket, mutogatni a lakást, becsődíteni a látogatókat a vásznak közé, hallgatni, ahogy a kollégák asszonykái meg menyasszonykái piciket sikongatnak, mintha a talpukat csiklandoznák: »Nézd, drágám, milyen hercig ez a galamb itt a kőkorlátan. Hát nem édes? Meg az a krizantém ott a vázában. A megszólalásig élethű, mintha csak művirág lenne.« Hallgatni őket, keneteljes ábrázattal, ahogy engem dicsérgetnek neki: »És mindezt, kedves Vilmos, a háztartás, a gyerek, egy férj mellett... hogy erre is tud magának időt szakítani! Igazi gyémántot talált, kedves Vilmos, csak azután becsülje is még.« Azt, hogy egyéb státuszom is van, az ebédhordók, azt már említeni sem lehet a mérnök és doktor urak előtt, a kiföldét meg a talpalást lift nélkül hatodik-nyolcadik emeletekre, hogy néha fél órákat kell csengetnem, amíg bébocsáttatnak, fél órákat, a fontoskodás okából. Nem elég szalonképes állás. Egyszer azzal képesítettem el Vilmost, hogy bejelentettem: elvállalom a lépcsőház takarítását a közös udvari vécékkel.

A vendégek, igen. Ott hagytam el. Ahogy a gyerek körül hullámanak, tiszta anyukája, de nem is, kiköpött apja, és a giligilizés, amit csapnak, a fülhúzkodás, orrcsavargatás, a fejbőrét vakarják, simogatás címén. Az a szerencsétlen meg nevetgél, mert ezek az életükben még egy gyereket se néztek meg alaposan. Talán alkalmuk sem adódott, s ezért van, hogy nem tudják: ez a nevetgélés egyenlő a sírással.

Egyre nehezebb ez az önfegyelem, de a legszomorúbb mégis, hogy képtelen vagyok drámai alkattá alakulni — Vilmoska kedvéért.

Május 21.

Kezd kánikulára járni, és nekem egyre nehezebb a lépcsőjárás Bauberg úr ételhordóval, néha egyszerre hárommal. Ha most így, itthon meg kellene mondanom, hogy mi módon cipelem ezt a harmadikat, nem tudnám megmondani.

Tomival kapcsolatban átböngésztem az egész szakirodalmat, de egyáltalán nem lettem okosabb. A jó tanácsokat a kisbaba helyes gondozására éppen úgy elfelejtem abban a pillanatban, ahogy halom, mint Bauberg úr zsíros vicceit meg még sok egyebet.

Mégis bekapcsoltam. Rettenetes hírek, ellentmondásosak a Sinai-félszigetről, és barbárak és szörnyűk Vietnamból. Tulajdonképpen nem is értem, miért kell annak a szerencsétlen maroknyi népnek Tonkinnál válaszolnia az ellenséges puszkákra, hiszen nem a vietnami nép nemzeti érzéseiről volt szó vagy területi biztonságáról. Nem és nem értem,

annyira képtelen, annyira hitleri és annyira hősi, ahol a hagyományos fegyverek mellett még így is alig ér fel húsz zsoldoskatona egy partizánnal... Nem tudom, ha egyszer majd megegyeznek a nagyhatalmak — mert hogy valójában nem Párizsban fog eldőlni a háború kimenetele, az biztos, hanem az idegen diplomaták aktatáskáiban —, nem tudom, lesz-e majd Nürnbergje ennek a háborúnak?! Lesznek-e ítéletek? Ha ítélnének, legjobban szeretném, ha a főbűnösöket egy-egy hétre a saigoniak hírhedt Tigrisketrecében tartanák, autentikus körülmények közt. Az arabok? Hát, igazuk van, persze, csak hát az isten áldja meg az egész közel-keleti világot, nem is olyan új keletű ez a háború, mint hajlandók lennénk hinni, az ókori próféták könyvei tele vannak erre vonatkozó adatokkal, pedig hol volt még akkor Lesseps Ferdinánd és alkotása? Segítse Isten az arab gerillákat, de óvja attól is, hogy idegenek tekintélyharcába bocsátkozzanak!

Szörnyű, hogy Vilmoskával ezekről a dolgokról nem lehet beszélni. A minap is, egy mézszárlás kapcsán azt mondta, bánja is ő, döglesszék meg egymást, csak egyszer már rend és nyugalom legyen a világban! Azt hiszem, a közömböse, a felelőtlenek véleménye ugyanez, a langyosoké, akik nem kapnak gyomorrángást és nem éreznek semmi rendellenesét a szívük táján, olyan apró megfutasokat a hírek hallatán. Na és akkor mi van? — mondja Vilmos. — Változtattál valamit? Pont te, aki még a kerületi képviselődnék se tudod a nevét, nem hogy a céljait, a programját ismernéd? Szavazol, és fogalmad sincs, kire, csak megnézed, egyszerűen, hogy hogyan csinálják a többiek, vagy megkérdezed: mit hová kell beledobni?

Nem tagadom, ebben az utóbbiban van valami igaza, de mentésgére azért nem szolgál.

Május 30.

Valamikor Géraldyt olvasva (akkor kezdtem franciául tanulni) elállt a lélegzetem. Mintha revelálón új dolgokat mondana, mert a legmindennapibb és legszokványosabb történeteknek van meg csak ez az erejük. Hogy lehet, hogy ezek, éppen ezek hatnak a legbombasztikusabbban? A kedves elmegy, kötelező módon szerettek és gyűlöltek meg egymást, de nem, még nem mehet, mert kinn esik az eső, erre barátja hívja fel a figyelmét, akiben még van annyi jóézés, hogy azt mondja, körülbelül: ugyan, várj már pár percet, legalább azt várd meg, amíg eláll az eső...

Húgom megint terhes, ez lesz a harmadik. Két lány után. Reméli, fiú lesz, már csak a rokonok kedvéért is, akiknek az igazi gyerek az fiú. Szerencsétlen húgom boldog, és tudom, szeretné, ha boldogsága átragadna a környezetére is, ha mindenki akarna az áldott állapot miatt érzett örömeiből. Hallom, Vilmoska már lehűtötte: ne örömködjön annyira, szültek már mások is, három gyereket is meg többet is, de anélkül, hogy figyelembe vették volna a túlnépesedésre figyelmeztető vészharangokat, miszerint még öt év, és az élő emberiség hegytetőkre meg lagunákra szorul, tengervízét iszik, semmi kis halakkal táplálkozik, amelyek persze legbiztosabb forrásai az általános rákbetegségnek, az emberiség a levegőt csak palackozva vásárolhatja, mert az az

ingyenes, amit most is szív, csupa benzingőz lesz meg kénsav meg kolera. És egyáltalán, létezik családtervezés is a világon — húgom erre állítólag olyasmit mondott, hogy nem is tervezhették volna jobban —, gondolt volna inkább a meglévőkre. Ilyesmiket mesélt szegény húgomnak Vilmoska, húgomnak, aki egész álló nap már a gömbölyödő kis hasát simogatja, és meggyőződése, hogy csodagyereket hoz majd a világra. Csodálom, hogy Vilmoska után nem abortált azonnal.

Hiába a fogadkozás, hogy nem hagyom kedélyállapotom Vilmoska komiszságai által befolyásolni — nem megy. Lehetetlen. Ha valóban meg tudnám állni, hogy vak és süket legyek, akkor is idővesztésembe kerülne, amíg magamnak bebizonyítom, hogy teljesen értelmetlen az egész. Szóra se érdemes. A reakció persze úgy felháborít és letör, hogy kiesik kezemből az ecset, déiben meg, kompenzálásképpen, mindenkinek széles jó étvágyakat kívánok amikor átadom az ebédhördőt. Némelyek olyankor úgy pislognak rám, mintha én lennék a hibbant.

Tomi növekszik, mint a gomba, már egészen emberformájú, jó lenne elkészíteni a portréját. Nem tudom eldönteni, mivel lenne a legjobb. Néha azt hiszem, krétával, semmi mással, míg megint máskor egészen folyékony olajjal tervezem, fényesre, mint a Dürerek vagy némelyik korai ikón. Csak fel ne nőjön közben, amíg a kérdést magamban sikerül eldöntenem.

Ma megint rám tört az utazási vágy; ha rajtam múlna, meg sem állnék Új-Wellingtonig. Még Tomit se vinném magammal, Vilmoskát Singapore-ban hagynám, hadd tanulmányozza a maláj közállapotokat, és fényképezze a szenthelyeket és pagodákat. Imád fényképezőgéppel a hasán járkálni, és mindenütt minden módon kimutatni, hogy ő ott például idegen, és idegesíti, hogy engem az egészből a sikátorlakások szaga érdekel, meg a macskák meg a koldusok arcminikája, akik filmrendezőknél is jobban értenek az egyéni alakítás mibenlétéhez. Ott hagynám, persze, hadd ismerkedjen a teaházi szokásokkal, meg az ottani zenével, múzeumokkal, az ország ételspecialitásaival, írja fel a receptjüket, csak velem ne akarja később megfőzteni őket. Legszívesebben vonaton mennék, ameddig csak lehet, a repülőt, hajót kevésbé szeretem, mert az ember nem lát semmit. A kikötők színes »zsongása« meg egzotikuma nem érdekel.

Egész éjjel festettem, lábam már reszketett hajnal felé. A kép a tetejébe még nem is jó, legalább tíz hibáját fel tudnám sorolni. Hajnalban bejött borzasan és álmosan Vilmoska, hogy mi az isten csodájának nem alszom, holnap majd olyan leszek, mint egy harmadosztályú utcanő, úgy fogok kinézni. Erre igazán nem lehetett mit válaszolni — istenem, miért is nem vagyok drámai alkat! Elmenőben csak ezt kérdeztem tőle, hogy szerinte feljegyezte-e a műtörténet, hogy a képek másnapján hogy nézett ki Tiepolo vagy Fra Angelico. Azt mondta erre, hogy született kötekedő vagyok, nagyon sokra vihettem volna az ügyvédi pályán, egyébként pedig, szerinte azoknak nem volt egész éjszakára való világító olajuk, vagy ha volt is, nem pazarolták volna, a képek miatt.

Megint az utazás. Már azzal is kiegyeznék, ha vasárnap hajnalban kirándulnánk a környező erdőkbe, természetesen meg rántott hússal,

narancssal, útközben az erdei ösvényeken sokat szemetelnék a papírszalvétákkal meg a csomagolópapírral, és este hullafáradtan cammog-nánk vissza. Mikor Vilmoskának erről szoltam, azt mondta, született kispolgár vagyok, ilyen ambíciókkal. Mire én: szerintem az ilyen megjegyzések gazdái a kispolgarok, akik ezzel a fogalommal élnek. Vilmoska drámáin bevágta az ajtót, ahogy ötfelvonások harmadikjában illik, és elrohant. Később, vagy öt perc múlva hallom, hogy a vécé-tartályból zubog a víz.

Június 4.

Vilmoska idehozta az anyját, tíz körül jöttek, délelött. A látogatás teteje a rózsaszín masnis előke volt, amelyet Tomi kapott ajándékba. Hadd legyen szegény gyerekek. Kapott egy zacskó árnikát, a világon a legegészségesebb az itala, még az anyatejnél is célszerűbb, minden elképzelhető betegség ellen megvéd, egy nagynénjének is az életét mentette meg. Csodálkozik, hogy manapság, amikor ostoba reklámoknak bedőlnek az emberek százalerei, éppen az árnikát nem veszi senki a szárnyai alá. Átadta hát a zacskót, biztos, jó helyre tettem, nehogy elveszzen, amikor is olyan fontos szerepe lesz Tomi fejlődése szempontjából.

Estefelé elment, délben, távollétemben kénytelen volt főzni. Este jön Vilmoska nagyszínpadi indulattal: az anyja megbotráncozott a lakás gondozatlanságán, sőt, a koszon, ezt így mondta, álmában sem hitte volna... Hogy csak azt a sok drága bútort meg szőnyeget sajnálja, hiszen ilyen körülmények közt előbb-utóbb minden tönkremegy; egy lakást akkor is rendszeresen kell takarítani, tisztogatni, ha senki nem lakik benne, de nem is csodálkozik... Szerinte ilyen körülmények közt nem tanácsos vendégeket fogadni, hiszen az itteni állapotoknak előbb-utóbb híre menne a városban. »Kihívta a tisztiorvost is?« — kérdeztem Vilmoskát. Vilmoska igazi főhős módján viselkedett, a konyha közepén állva, mint veszekedett arkangyal, leírhatatlan dolgokat zúdított rám.

— Számold ki a kettőnk munkaidejét — mondtam —, és állítsd fel aránypárban. A hányadossal majd jelentkezsz.

Hogy nem vagyok normális.

Megnyugtattam, körülbelül mindig ilyen voltam, mint most vagyok; ami meg a meggyőződéseket illeti, hát jobban hiszek a klórban és a vitaminokban, mint az árnikában, ezekkel soha nem takarékoskodtam. Tomi fölsírt, ahogy becsapta maga után az ajtót.

Tomi portréja tulajdonképpen a tenyeremben van már, de mégsem bírok nekiállni, nem tudom, miért.

Baumberg úr ma nagyon furcsa volt, közölte, szerinte aránytalanul nagy a fizetésem, indokolatlanul nagy. Talán ha egy-két órát szíveskednék még a konyhán mosogatni, kettő után. Feleltem neki:

— Baumberg úr, én nem áldozok a magántőke javára. Ha valamit kifogásol, alászolgálja, itt se vagyok.

Megszéppent, mert azt se tudta, hogy tegye jóvá a próbálkozást. Mindenféle italokat hozott, megittam egy Pepsi Colát, aztán ki is fizettem. Tátva maradt a szája, úgy elcsodálkozott. Vén malac.

Június 19.

Vilmoska egyre különösebb, azt se tudja, hogy hívja fel magára a figyelmem. Hol nyomatékosan goromba, hol pedig a hosszserelmezt játssza; az előszobában felkap, és karján visz az ágyához, a teraszról behozza, oda, a szőnyegre, a viharvert filodendront. Mondtam, ezzel aligha vesz le a lábamról, okosabb lenne egyenletesebben viselkedni, és egy kicsit tágítani a színháztól. Olyan kedve volt, hogy meg se haragudott, sőt, olyasmiket mondott, hogy éppen azért szeret, mert ilyen különös vagyok, meg hogy néha azért mutathatnám is, hogy tulajdonképpen szeretem, nem halnék bele. Kértem, szolgáltasson rá alapot... Nevetett, de jól hallottam, mennyire erőltetett ez a nevetés.

Egy vietnami kisleány versét olvastam ma. Az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága soha az idők folyamán nem tudna ennél a versnél kézzelfoghatóbb dokumentumot szolgáltatni. Csak észrevették, ők is olvasnak azért egyet-mást. Ha elengedik a fülük mellett, akkor konkrétabb bizonyítékokra van szükség?

Június 21.

Vilmoska idehozott egy takarítónőfélét — anyja tanácsára. Hetenkint két-két órára jönne, ablakok meg ilyesmik címen.

Miután elment, órákig kerestem olyan tárgyakat, mint japán harakiritőr az asztalról (az evőeszközök aljára rejtette), nem találtam a szőtes párnákat, ezeket elásta az ágyneműtartóba.

Behozott viszont, isten tudja, milyen rejtekhelyről, egy szörnyű habánváza utánzatot, kibírhatatlan, öklömnyi ibolyákkal díszítve, és Vilmoska íróasztalának a legközepére helyezte. Jó szándékból és csupa jót akarásból, persze, ezért is került minden megmozgatható tárgy szimmetrikus elrendezésben az általa jónak és logikusnak látott helyre.

Aztán már nem kerestem semmit, ha valamire szükség volt, egyenesen Vilmoshoz fordultam, a tatárjárás gyakorlati előidézőjéhez, miközben megoldásokon törtem a fejem. Mondtam is Vilmosnak: fél-lábbal úgyis kifelé állok Baubergtől, beajánlhatnám ezt az asszonyt, neki is jobb lenne, mint ez a hülyéskedés itt. Nem is reméltem előre, milyen tetszést vált ki Vilmoskánál az ötlet, soha egyetlen javaslatom nem üdvözölte ilyen boldogan. Gondolom, a munkaköri meghatározásaim miatt. Még a további szándékaim felől se érdeklődött, csak mint kész tervet mondta: majd szól a közművelődési osztályon, talán van valahol rajztanár üresedés.

Alnokul bólintottam, és ezt a témát többé nem is feszegettük.

Bolond nyárba fordult az idő, a lakásban fürdőruhában is csak állandó tusolás mellett lehet kibírni, az összes ablakok nyitvatartásával, a keresztthuzat kellős közepén. Estefelé kikocsiztattam Tomit a parkba. Egy eléggé félreeső sarkában a parknak, ahol főként platánok vannak, a padon két öregot láttam gesztikulálni. Olyan hevesen beszélgettek, hogy megirigyeltem őket. Ha nem csalnak az érzéseim, egyik egy régi iskolaigazgatóm. Persze, lehet, csak véletlen hasonlóság az egész.

De a fő esemény mégis a délutáni látogatásunk volt. Vilmoska erőnek erejével elcipelt egy kollégájához. Már a kivonulás elég viha-

ros volt, a kiöltözés miatt. Nem bírom felfogni, miért ne mehettem volna be egy lakásba — farmernadrágban. Nem és nem, ez nem illik sem az állásához, se a rangjához, így mondta. És hozzám sem. Mondtam: arra ne is számítson, hogy táska-kalap-kesztyű glancba vágom magam, ehhez egyébként sincs — meg nem is lesz — szerelése. A szerelés szóra valósággal zöld lett, azt mondta, gratulálni fog telefonon Baubergnek, amiért vérbeli konyhalányt csinált belőlem. »Na, és ha az vagyok? — kérdeztem, miközben felírtam és átnyújtottam Bauberg telefonszámát, amit menten darabokra tépett. — Talán szégyened?« Ilyen stílusban folyt a csevegés, míg Kovalekékhez megérkeztünk, ahol a helyre kis töltött galamb, tűzröppantant menyecske, csupa temperamentum sötétbarnára lakkozott, rágott körmeit nyújtotta szatén pongyolában Vilmoskának csókra. Főképpen az alakuló árakról beszéltek, szidták Kovalek és Vilmoska közös főnökét, vén marházták, aki az istennek se akar nyugdíjba menni.

Az asszonyka módfelett kedves volt, sorra megmutatta utóbbi évei horgolástermését, négyzetöles csipketerítőket »csillagokból«. »Képzeld, kedvesem — oktatott —, elég gyorsan megy ez a minta, neked is szívesen megmutathatom, egy kis csillagocska alig két és fél óra alatt kész.« A pillanat töredéke alatt kiszámítottam, mennyi idejébe kerülhetett: huszonötöszer huszonöt csillag az ezerhárómszázhetvenöt óra. A számítást itthon folytattam tovább: ötvenhét egész nap, huszonnégy órás, és hét óra. Feltehetően nem népmesei alak, aki éjt nappalá téve, egyvégtében ennyi ideig hajtja a rokkát, közben körmöt is lakkoz, alszik, kimossa a pongyoláját, horgolócérnát vesz és így tovább. Szerencsétlenségemre ezt kérdeztem tőle: »Mond, és tudsz kötni is? Például, pulóvert?« Nem értette meg mindjárt, ezért nem is válaszolt azonnal. De amikor megértette, akkor már azért nem válaszolt. Még meg is toldottam: »Dupla vagy vastag fonalból esetleg... nagyon gyorsan menne...« Láttam, erre már Vilmoska is odafigyelt, tisztán hallotta ezt a mondatot. Büszkén feszített, hogy megállom a helyem női társaságban is, elvégre csak akarni kell, ő mindig ezt mondta.

Július 1.

Másodjára is elolvastam Van Gogh naplóját. Érdekes ez az őrült; ennyire egocentrikus alakja a műtörténetnek aligha akad. Ő, ha én képes lennék legalább negyedannyi — termékeny és pozitív — egocentrizmusra! Meggyőződése, hogy anélkül nehezen vagy alig megy.

Szeretném tudni, a középkor névtelen mesterei milyen körülmények közt dolgoztak. A kolostori szabadok, akik alkothattak a maguk gyönyörűségére, nemcsak oltárképeket, de már portrékat, tájképeket is. Vagy jobb is, hogy nem élek a középkorban, túlságosan más rendszer szerint osztom fel magam és dolgozom — még ha a külső jegyek időnkint egyeznek is.

Mária vermuttal és virággal jött. Követelte, hogy az egészet igyuk meg együtt. Tíz évvel fiatalabb barátját — aki külön szám a kettejük együttesében — behívták katonának. Az élet mit sem ér, egy pillanatra sem bír meglenni a lángoló érzések gyakorlása nélkül, férfi nélkül se, ebből kifolyólag és érzelmi okokból. Két férfi közt az intervallum szá-

mára mégis legalább egy év; mindig kíváncsian várom, hogy betaszítsa az ajtót, és ahogy a kisbíró mától kezdve közhírré tétet valamit, lélekszakadva kiabáljon:

— Öregem, micsoda szerelem! Ettől meg kell hibbannia az észnek! Ilyen még nem volt, érted?!

Szaporán bólogatok, és az illem kedvéért megkérdézem:

Ő is? Ő mit mond?

— Ő? Őrjöng. Egyszerűen őrjöng. De nem, nem szabad ennyire, tudom, ez kész tragédia, valamelyikünket még elviszi, vagy a kettős öngyilkosság... Fantasztikus!

Mária szobrász, és nem is akármilyen. Tudom, csak addig képes alkotni, amíg van kinek, és akinek alkot, az rendszerint mindig egy kéznél levő férfi. Munkáslány volt, tulajdonképpen a fonodában lett művészé, onnan jött a főiskolára. Az életről, szerelemről hát valamennyiünkénél többet tud, ismeri az érzések belső árfolyamát. Ahogy betör, lángolva, csupa tűzben, belső égésben:

— Ez hihetetlen! Nem is hinnéd, igazi élő, hús-vér Colas-Breugnon! Egy igazi kis Eulenspiegel! Dühöng, érted, dühöng benne az élet! Ez a szerelem nem fog jól végződni, megjósolhatom neked. — Aztán hangot vált: — Megbolondulok, sehogy se sikerül... már kilencszer összetörtem. Egy asszonyt szeretnék megmintázni, asszonyt, aki vár. Ismered, persze, azt a pózt, ahogy egy nő tud ülni, ha vár, kifelé kémlél, akkor is, ha ajtók, falak választják el a kinttől. Ahogy a nyakát tartja, emelten, de mégis egy kis görbülettel, értesz, ugye? Erre a nyaktartásra férfit váró asszonyon kívül senki nem képes a világon. Ó, ha ismernéd ezt az én Colas Breugnonomat, ó, ha ismernéd!

— Hát akkor beszélj róla. Mit csinál?

— Kérlek. Polgári foglalkozása szerint mészáros. Kívül állónak nehéz megértenie, hogy csupa lélek. Csak annyit mondhatok: csupa lélek...

— És... milyen állatokkal foglalkozik?

— Kérlek. Vágóhídon. Ami jön. Tehenek, disznók, kecskék. De olyan hatalmas lélek, hogy ez benső világában egyáltalán nem befolyásolja.

— Te, mondd — tör ki belőlem kicsinyesen —, igaz az, amit mesélnek, hogy a vérbeli mészárosok nyersen megisszák a letaglózott ökör szemét?

Nem hallja.

— Mozartot úgy tudja, kérlek, hogy kapásból elfütyüli az egész Varázsfuvolát.

— Drága Máriám — dadogom —, minden elismerésem, őszintén mondom: minden elismerésem. Végeredményben az a lényeg, hogy veled minden rendben legyen, nem igaz?

Talán többet várt, egy kicsit meg is sértődik:

— Azt hittem, te vagy az egyetlen, aki képes vagy megérteni...

Igy társalgunk, lelkizgetünk, ijesztgetjük egymást kettesben, miközben Tomi megeszik két reszelt almát és két banánt. Míg etetek,

úgy teszek, mintha semmi másra nem figyelnék, csak a gyerekre. Közben persze Máriát lesem: könnyes a szeme, látom, ahogy szégyenkezve, óvatosan próbálja letörölni.

— Neked könnyű — suttogja.

— Nekem?

— Persze. Szeretitek egymást, hiába is ágáltok, olyan édesek vagytok együtt. És ez az aranyos kicsi gyerek!

Szegény Mária! Vilmoska nyilván szeret, vannak percek, amikor határozottan elhiszem. De hiszem azt is: amennyire szüksége van rám az objektivitásához, ugyanannyira kellek a ruhatára szempontjából is.

A mi családjunkban még soha senki nem vált el.

Szeptember 11.

Egy csomó posta, egy francia művészeti havi jobban mondva kéthavi folyóirat. Tele valloris-i kerámiákkal, az Artistes Indépendants kiállításának szelektált reprodukcióival. Félelmetes, mi mindenre képes az emberi lelemény és feltűnési viselkedés: úgy látszik, ott aki nem bénának csak volt egy szabad negyed- vagy félórája, fogta magát, mázolt valamit, vagy ragasztott vagy kalapált — kép címén, és elmetrőzött a Petit Palais-be, felszögelte a művet. Joga volt hozzá, igaz, ők a Függetlenek. Persze, hogy mi mindenre lenne még az embernek törvény biztosította joga, és mégsem él vagy élhet velük, kár feszegetni. És ami a legkedvesebb az egészben, azt sem tudom, ki küldte ezt a folyóiratot, még csak nem is gyanakodhatok senkire.

Nem, mégsem hagyom ott Bauberget. Ostobaság lenne.

Szeptember 15.

Vilmoskával egyre nehezebb, és gyanakszom, neki sem lehet könnyű. Minél jobban távolodunk egymástól, annál többet nyüzsög Tomi körül, teljesen feleslegesen, persze, ezzel is mutatva, hogy Tomira is alkalmatlan vagyok. Mindenesetre megkértem, a kiságy körüli somfordálások és ólálkodások helyett hozza fel reggelente a tejet. Nem válaszolt, be se vágta az ajtót, olyan mérsékelten és higgadtan viselkedett, mint egy színházi függönyhuzogató, nem pedig drámai főhős. Sőt, már irogatni is láttam — egész oldalak, remélem, nem naplót ír. Vagy könyvet? Ahogy ismerem, könnyen kitele né tőle egy egész Strindbergre való.

Újabbán már a takarítás miatt sem protestál, viszont belátta, hogy a takarítónő-ügy se megy, hiszen ő volt kénytelen korán felkelni, és elmenni valahová a takarítás idejére akkor is, amikor arra semmi szükség vagy indok nem volt. Csak azért, mert az ágyból nem bírja elviselni az asszony megvető pillantását, amíg takarítószerekkel liheg, és dühöng benne az osztályöntudat. Ezt az asszonyt elnézvést, méltán kinézhet belőle az ember jókora konyhakerteket, kiadott szobákat, szóval jelentősebb jövedelmet, mint a Vilmoskéé. De ez az osztályöntudaton persze nem változtat. Egyébként nekem is gratulált, mondta,

hogy szerencsés nő vagyok, amiért festegetéssel is tölthetem az időm, bezzeg neki otthon a háztartásban »elszakad« a lába, így mondta. Belementem a játékba, megkérdeztem, hány gyereke van, sajnos, nem adott az isten, mondta, de hát az a rohadt ház — és így tovább, már nem is volt, mire figyelni.

Tomi szépen felült, magától, a ténytől az apja el van ragadtatva, csodagyereket lát benne. Megnyugtattam: legfőbb ideje, hogy felült, különben orvoshoz vittem volna.

Vilmoska a napokban virágnyelven megpendítette a válóper lehetőségét, pontosabb: tapogatózó célzásokat tett. Közöltem, miszerint nagyon becsületes dolognak tartom a válást, bár a mi családukban még soha senki nem vált el, legfőbb ideje megtörni a tradíciókat, nálunk az emberek lekinlódták egymás mellett derekasan az életet, és senkinek eszébe se jutott, hogy másképpen is lehetne.

Találtam egy kötegre való régi akvarellt, borzalmas állapotban. Nagy bölcsen belakkozva tettem el őket, nem hallgatva az okos intelmekre, és most csupa felismerhetetlen sárgaság az egész paksaméta, mintha csupa okker meg lavírozott tus lenne — eltolva, persze.

Mártáékkal — eszküszöm, a város legrendesebb emberei — hajnalig ültünk a teraszon. Csodálatos beszélgetők: van bennük valami a klasszikus francia szalonok modorából, modorosság nélkül, természetesen, és megvan az az adottságuk, hogy gúzsbakötöttség nélkül csaponghat, szárnyalhat a szó. Elég ritka adottság ez, amellyel elvonják a figyelmet az órákról, és a másik inkább attól tart, hogy felkelnek és búcsúzkodni kezdenek. Vilmoska nem csatlakozott hozzánk, korán lefeküdt, nyomatékos hangsúllyal közölte, hogy ő dolgozik, neki pihe-nésre van szüksége. Erre kérdezte meg Márta ártatlanul: »Te már ott-hagytad a hurkás bácsit?« »Ne tréfálj. Belőle élek.« »Vagy úgy, értelek.« Több szó nem esett Vilmoskáról.

A vacsorát Márta férje készítette, kaszinótojásokat meg sült keszeget. Kötény nincs a házban: Tomi egy pelenkáját akasztotta a nadrágszíjára. A vacsora isteni volt, Márta nem győzte dicsérni.

Fecsegek, fecsegek, bátorítom magam. Nem is tudom, mi lenne velem, ha Mártáék időnként fel nem jönnének.

Szeptember 20.

Vilmoska egyszerűen megerőszakolt, azzal kezdte, ehhez egyelőre törvényadta joga van. Majd ha elváltunk, más lesz a jogügyi helyzet. A kétségbeesés, akár valami ragályos betegség terjed bennem.

Megjelent Vilmoska anyja. Éppen Baubertől jöttem, hullafáradtan. Kamillát hozott, vagy fél kilót, azzal, hogy az házi kamilla. Kérdeztem, mi az. Én eddig csak egyfélét ismertem. A világért ne mérgezem meg Tomit azzal a patikaival, isten tudja, hol és milyen kézzel szedték, ezt viszont ő szedte. És garantálja... Csupa jó érzésből — bár alapos munka volt — előkerestem az árnikát, és főztem egy nagy adagot. Azt hiszem, ez az asszony először nézett rám enyhültebb tekintettel. A délutánt vásárlással töltötte, női változatú jéger alsókat vett.

Megérdeklődtem, mit csinált azzal a rengeteg pénzzel, amit nemrég küldtünk neki. Szemrebbenés nélkül elszámolt: egy sirkőfaragónál befizetett valamilyen kanadai márványra, még adós is maradt egy kevéssel. Az év végére lesz kész. Éreztem, hogy a vérnyomásom kíméletlen tempóban emelkedik. Ez rejlett hát a sírdogáló levelek mögött, melyekben rendszeresen tudósított az éhezéséről, rongyosságáról, hogy már egy cipője sincs, amelyben az utcára kimehetne.

Mindezek után a nap hátralévő részét dühödt tempóban átfestettem, és végre rendbe hoztam a tetőket a madárral. Az árnyékok pompásan állnak: talán ez az első eset, hogy valamit befejezve, nem éreztem gyomorrángást. Este még elrohantam, és megvettem magamnak azt a világoskék frottírkosztümöt, amelyet egész nyáron úgy szerettem volna, csak hát nem vitt rá a lélek. Soha ilyen elégedetten nem költöttem el pénzt. Talán mindent elveszek, ha nem tart vissza a gondolat, hogy nemsokára itt az ősz, és Tominak új, meleg holmikra van szüksége, nem kis mennyiségben.

Szeptember 25.

Nem emlékszem, hogy valaha is ilyen korán jött volna az ősz. Tulajdonképpen még csak az akác hullik módjával, itt-ott a platánok is beleszemetelnek, de ebben a hullásban semmi szomorú nincs: egész évben ezt teszik.

A Baubergnél kutyafuttában bekapott portekciós leveseken kívül főként a francia szimbolisták tartják bennem a lelket, a leveseken kívül, mert itthon már nem főzök, Tomi étrendje pedig eléggé sajtáságos és csak csupán névre szóló. Vilmoskát jobb nem is említeni, megismerni különben is csak a személyi igazolványképe alapján lehet.

Húgom szült, a kelletténél pár héttel előbb, és világra hozta az áhított férfiút. Már negyednapja úgy trónol a kórházban, mint egy anyatigris: szebb, mint valaha és gőgösebb is, a gratulációkat gorombán fogadja. Nekem mondta is: nem érti, mi ez az ünneplés a családja részéről, ha egyszer mindenki ellenére, egek-földek ellenére szülte meg ezt a fiút. Azt hiszem, indokolt a csodálkozása.

Anyám éjt nappallá téve valami rékliket horgol; tipikus, hogy csak most állt neki, miután tisztában van az eredménnyel. A tetejébe még őszi gyerek is, ami egymagában is biztos garancia, hogy nem lesz csapnivaló egyéniség.

Meg kellene festeni egyszer az anyaságot. Most nem a mindig szülő termékenyekre gondolok, de a húgom anyaságára, menten a patetizmustól; nem arra a japán mitológiai istennőre, akit annyira félt istenférje, hogy terhessége idejére kilenc rétegű felhőfalloal veszi körül. Húgom anyasága. A has táján medúza lenne — ennyit talán még megbocsát Guéricault istene . . .

Szeptember huszonötödike van és ősz.

Szeptember 28.

Fellátogatott Eszter a férjével, Armand-nal. Együtt jártunk valamikor egy nyelvtanfolyamra, együtt is morzsolódtunk le — grafikus, éle-

tem két-három igaz, nagy barátságának egyike volt, és ugyanúgy ért véget, akár a többi. Vilmoska erre azt mondaná: mert őt is elment. Lehet, hogy így van, bár én magam éppen az ellenkezőjéről vagyok meggyőződve.

Öt éve nyugaton él, ott is ment férjhez. Férje nyolc évvel fiatalabb, elzászi születésű francia, mama kedvence típus, egyébként egy menő zenekar dobosa vagy vezetője, nem emlékszem pontosan. De ez az Armand olyan elzászi, aki egy árva szót nem tud németül; Franciaországban él, Franciaországot még gyűlöli, de vissza, ősei földjére, Németországba nem menne; további ismertetőjegye még a kedvessége, közvetlensége. Hogy Eszter közben miként ment át, mit élt meg, se nem mondta, se nem kérdeztem. Talán fel se jön, ha nem keres egy bizonyos művészettörténeti könyvet, amelyről még biztosan tudta, hogy nálam megvan. Tegnapelőtt este üzent Vilmoskával, hogy feljönnek, éppen a megfelelő személlyel, mert a látogatás idejére Vilmoskát mintha a föld nyelte volna el. Még egy fekete pont a krampusz fekete könyvében.

Hogy vártam ezt a látogatást! Még emlékeztem Eszter kedvenc ételére, a madártejre. Valóságos cukrászati remek volt; meg az orosz hússaláta, a Giorgionén kívüli istene.

Honnan tudhattam volna, hogy mindez kárba veszett fáradság. Csak a könyvet vitte el: egyebekben csak komizkodott és provokált, akár egy felfuvalkodott kamasz, akinek semmi nem szent. Megállt az előszobában, kínkeservvel összehordott néprajzi kacatjaim előtt:

— Mondd, itt nálatok kik kapnak ilyen lakásokat?

Kik kapnak? Elsőre nem is értettem, mit akart ezzel kérdezni, nem tudtam, hogy érti a kérdést.

— Kérlek, akik megveszik. Vagy, ha nagyon rászorulnak... Hirtelbe is lehet, és még olcsóbb is albérletnél vagy szállodánál.

— Igen? — spanyolos arca megrándult.

Csak ekkor értettem meg, hogy ebben az emberben ott az idegenben a feje tetejére állt minden. Valamikor, amikor még a hazai folyóiratokat és újságokat küldözgettem neki, még Humanitét árult az utcán, a diákmenzák előtt, három-négy darabban nem restellt felgyalogolni az északi munkáskerületekbe, hogy a gyárkapukból kiáramló tömegben eladja a lapot. Aki arra hivatkozott, hogy nincs még ennyi pénze sem — nyolcvan centime —, annak ingyen adta. Az a lényeg, hogy olvassák — írta. Onnan mosta a fejem »ide«, onnan szított és uszított osztályharcra, ő, aki öt év alatt, a jelek szerint, majdnem teljesen elfelejtette anyanyelvét, csupa »izé« meg hogy is mondják csak azt-tal beszél, raccsol, a foghangokból nazálisokat csinál, abból a nyelvből pedig főként a jasszot beszél. Soha nem éreztem magam ennyire elárulva, mint éppen Eszter és Armand jelenlétében. A madártejet majd Tomi megissza; a hússalátát pedig felvittem a tetőre, a galambok nagy gyönyörűségére, mert jómagam már egészen megszoktam Bauberg úr hagymás leveseit.

Eszterék elviharzottak; emelőkben senki nem nyújtott senkinek kezet. Ha kínlódtam is, azért elégtétel volt »tisztességgel« pontot tenni

erre a barátságra. Elmenőben nem állhattam meg, hogy egy kosárból fenyőtobozt és egy szépen bűgő tengeri kagylót ne húzzak elő, mondva:

— Vigyétek csak, majd jó lesz a gyerekeknek játszani. Hány éves is?

— Három lesz, Trofood-on él — világosított fel Eszter kissé meg-ereszkedve.

Én viszont megengedtem magamnak a luxust, hogy többé ne kérdezzek. Talán indokoltan?

Szeptember 30.

Eszterék megjelenése egy kissé elterelte figyelmem az ősről. Bauberg ételhordói a nagy hőség múltával valamivel mintha könnyebbek lennének, a lépcsők sem olyan könyörtelenek már. Vilmoskát alig is látni; egyik este mintha az Operából jött volna ki egy nagyestélyi-ruhás kolléganőjével. Rémlik, ez a nő járt már nálunk, Tomi ürügyén, és egy méregdárca angol villanyvonatot hozott a boldog újszülöttnek. Vilmoska körül ezek szerint ismét zajlik az édes élet. Árva szóval nem állítom, hogy nem ütött szíven így, és azzal a nővel látni Vilmoskát, holott arra minden oka és joga megvan. Az ördög tudja, valami tulajdonosi düh kerekedett bennem az ellen az elegáns nő ellen, aki nyilván semmibe veszi Vilmoskát. Vilmoskát semmibe venni rajtam kívül — kinek van joga?

Hiába a magam előtt való kimagyarázgatások és igazolgatások, a birtokában meglopott gazda felháborodása sír bennem. Már azt is elhittem magamról, hogy az a férfi, akit Vilmoska kolléganőjével látam, nem Vilmoska. Véletlen hasonlóság az egész.

Könnyebbnek hittem az elszakadást; valami ostoba, képtelen csodában hittem, amely az utolsó pillanatban még mindig bekövetkezhet. De miért bíztam a csodában? Bebizonyítottuk egymásnak azt, amit két különböző természetű ember csak bebizonyíthat: az együttélés poklát. Miért ragaszkodtam hát minden erőmmel ahhoz az emberhez, aki életem legtöbb kellemetlen pillanatát okozta, akitől már rég csak szabadulni szerettem volna, egészen addig, míg meg nem tudtam: ő már végleg szakított? Ellentmondások halmaza vagyunk, bizonyosság csak a munkánkban van.

A természet tapintata, hogy éppen ősz van. Sok mindent megkönnyít az avar fanyar illata, az ökörnyal tapintása, a színek kinti tobzódása. Őszi képet kellene festeni, temperával vagy krétával, vagy mind a kettővel. Az évszakok olajat nem bírnak el, az olaj túl súlyos lenne. De hogy fogok találni annyi sárgát, barnát, szürkét, halottzöldet, fáradt feketét?

Tulajdonképpen Vilmoska tapintatos volt. Sokban megkönnyítette a valósághoz való hozzáidomulásomat.

Október 2.

Kértem Vilmoskát, tegye meg a szívességet, hogy ő adja be a válópert. A hivatalozás mindig gyenge oldalam volt, hát még az ilyen szemérmetlen akták, melyekben különféle emberek nemi aktusokról

számolnak be, a »tényálladék« olyan szavaktól terhes, mint »orgazmus« meg »nemi hűtlenség«. Mit is mondok majd? Hogy kérem szépen, elégedjenek meg ennyivel: nem megy tovább? Ez nem elég?! Többet és súlyosabbat soha nem is tudnánk mondani.

Október 20.

Vilmoska beadta a válópert, de teljesen úgy viselkedik, mintha csak az én kifejezett kívánságomra tette volna, kifejezett szeszélyemre. Akkora kínai krizantémokat, loboncosakat hord haza, mint Tomi feje, csupa teaszínű, nyárfailatú csoda. Vilmoska klasszikus módon udvarol, amit még soha nem tett; s ha biztos benne, hogy hallom, énekel is. Sajnálom szegényt, néha igazán kedvem lenne megcsókolni, és felborzolni azt az ellenszenves-vizesre nyalt haját. Sajnos, Vilmoska erre is alkalmatlan, csak egyetlen fajta érzelemmegnyilvánuláshoz van érzéke. Viszont érdekes megfigyelni, ahogy Tomit láthatóan kerüli.

Feljött Mária, sírva rohant nekem az előszobába:

— Ó, micsoda szerelem volt! Ki hitte volna, hogy ilyen aljas csirkefogó! Ki hitte volna! Nős! Csak úgy kiesett a zsebéből a postai feladóvevény, amin pénzt küldött haza. És még neki áll feljebb, a mocsok dísznőnek! Hogy örüljek, amiért egyáltalán észrevetted, az ilyen nőket a legjobb lenne... Gyerekei is vannak, négy-öt éves formák. A fényképüket megmutatta: édes kölykök.

Reszket, zokog reményvesztetten, összetörten, a kétségbeesés bugyrainak legfenekén fetreng. Mivel vigasztaltam volna? Valami blőd dolgot mondtam, olyasmit, hogy senkitől sem kell sokat várnunk.

Erre megnyugodott. Igazam van — mondta. — Tudja, mindig érdemes feljönni hozzám, neki ez olyan, mint egy lelki szauna. »Ne hülyéskedj — mondtam. — Ha dolgozni akarsz, nagyobb rendre van szükséged, s azt a rendet, rajtad kívül, senki nem biztosíthatja.« Csupa szerencsétlen közhely, de az elveszett Máriának mennyei manna. Hogy milyen ostoba tud lenni egy különben pompás ember, ha szerelmes!

Egyébként Vilmoskába valahogy belenyugodtam, és a várakozás ellenére pehelykönnyűnek érzem magam. Már az együttlakás se bánt, mindössze a szemétkihordás meg a közös helyiségek takarításának kérdéséit kellene valahogy megoldani.

Az őszi kép áll, még a vázlatában sem vagyok biztos. Csináltam egy színpróbát, sárgákkal és vörösökkel, felhasználtam valami szépiát is. Nem is rossz, és a próbával igazam volt: az okkerokkal és siennákkal a kobaltot semmiképp nem használhatom, a cinóber is úgy ütötte a kedvenc miniumomat, az umbra és a szépia jó — más nem is kell. A zöld nehéz lesz, mert a króm szóba se jöhet.

Tomi szépen forog a tengelye körül, elégedett a teljesítményével. Egyszer már valóban takarítani kellene. Amúgy, kampányszerűen.

Október 25.

Füteni kell, már a hősugárzó kevés. Este fogtam Tomit, és felmentünk Mártáékhoz. Elbűvölőek voltak, Tomit is ritkán láttam még

olyan boldognak. A fél nappalit pokrócokkal terítették be, és szabadjára engedték. Egyik faltól a másikig hempergőzött, síkogatott örömeiben.

Végignéztük az új könyvszerzeményeket; aztán megbeszéltük annak a négy képnek a dolgát, amelyet már rég kérnek megvételre. Egy kicsit érzékenyen érintett, de mindenesetre megígértem azzal a kikötéssel, hogy én kereteztetem be őket. Reggelre, mire hazajöttünk, Vilmoska már elszefelt.

Máriától függetlenül magamnak is be kell látnom, hogy ígéretes emberi kapcsolatok nélkül nehéz. Mit tegyek, ha magam képtelen vagyok megkeresni ezt a kapcsolatot? Kamaszkoromban mindig valaki más miatt tanultam: az imádott tanár miatt többnyire, akit sajnáltam volna, ha csalódik bennem; később is mások miatt dolgoztam, főként az első időkben, valakinek az »asztalára«. Aztán? Aztán Vilmoska következett...

Vilmoska nincs — Vilmoska nincs — már egészen hangosan is ki merem mondani: VILMOSKA NINCS TÖBBÉ, vége a képzelt illúzióknak is, valóságosabbak következnek. Ha valaha elérek valamit, már Tomi miatt is teszem: úgy kell a mások elismerése vagy megbecsülése, mint a levegő, vagy víz.

December 28.

Semmi értelmét nem látom a további naplóírásnak. Bátorításnak, önigazolásnak kevés, alkotásnak harmadlagos.

Mária ismét itt járt a napokban. Kiállításra lesz, harminc monotypiáját állítja ki. Pénzért jött: a kiállítás egyetlen feltétele az üvegezés, keretezés.

Viszonylag csendes és higgadt volt, gyanússá is tette ez a csendesség.

— Mi van veled? — kérdeztem. — Olyan levert vagy.

— Én? — kapta fel a fejét. — Én, levert? Ha tudnád, hogy hogy örülök ennek a kiállításnak! Azt mondtam neked, hogy férjhez megyek?

— Ne tréfálg. Gondolod, hogy az neked való?

— Sokkal inkább, mint bárkinek.

— És... szeretitek egymást?

— Nézd... ez komoly dolog. Egyelőre jólesik együtt lennünk.

Tapintatos akartam lenni:

— Remélem, nem művész? Ne haragudj, a te művészeiddel szemben már megalapozott előítéleteim vannak. Mondd, hogy nem az, jó? — kérleltem.

— Jó, akkor azt mondom. A villanyszámlás, a villanyórakat olvassa le a kerületben. Egy bűbáj kölyök. Ha megismered, neked is tetszeni fog. Nem Colas-Breugnon, az igaz, de más értelemben annál sokkal több.

— Fiatalabb?

— Ó, csak öt évvel. Ez igazán semmi... Persze, az előítéletek...

— Nézd. Az előítéleteknek nem kell feltétlen rosszindulatúaknak

lenniük. A nagyközönségnek azért vannak biológiai, élettani ismeretei is. Persze, ennek azért nem szabad befolyásolnia az érzéseidet, tégy csak a magad belátása szerint.

Hálás kutyatekintettel, csillogó szemmel néz rám:

— Én tudtam, hogy megértesz, tudtam.

— Kérlek. Jó, ha van a gyerekeknek apjuk. Az feltétlenül jó.

Segít elmosogatni az edényt, a fürdőszobában letörölgeti a csempeket. Közben kifolyik a kávé, tejszínnel isszuk. Próbálom magam elé képzelni a villanyszámlást, de sehogy se sikerül. Jár ugyan hozzánk egy zöldfülű...

Mégis otthagynom Bauberget. Tudom, ennél jobb állást egész életemben nem fogok ki magamnak, de mindegy.

Bauberg a napokban bocsátott el egy szerencsétlen konyhalányt, mert a vendég levesében dongó úszkált. A lány még nyelvelt is: szíveskedjen Bauberg úr spriccelőt venni, nem a világ, és csak azután pofázzon. Így, szó szerint így mondta. Bátor volt és talpraesett; vagy öten szurkoltunk neki a konyhában. Ami azt illeti, igaza volt. Egyébként, ha látta volna, nyilván kiönti az ételt, csak nem gondolja, hogy benne hagyja; de nem látta, csakis a tálalás után eshetett bele. Különben sem napozik ő itt — így mondta —, ha feljelenéné, még csúnyán megjárhatná. Drága kis kölyök, lehet vagy tizenhat éves, egyszerre kiadta, ami a begyében volt, sután és itt-ott ügyetlenül, de azért kiadta. Valahol, a fortissimo csúcsain egyszerre csak elhalt a hangja, és zokogásban tört ki. Mi ott benn megrendülten álltunk egyik lábunkról a másikra, a szakács már csak a megpörköltött bifsztek szagára ugrott a sütőlaphoz. Talán ez a szag, a tönkrement bélszín szaga vadította meg újra Bauberget: a lányt úgy, ahogy volt, kötényesen, papucsosan az ajtóhoz vezette és kilökte. Ott kell hagynom Bauberget, betelt a pohár.

Lehet hogy tévedek — ez egészen valószínű —, de mintha ugyanannak a nőnek a hangját hallottam volna Vilmoska szobájából kiszűrődni, aki a villanyvonat kapcsán már járt nálunk, és akit az Opera előtt is láttam.

December 31.

Az utcán hömpölyög a tömeg, a villamosok leálltak, lehetetlen a közlekedés. Az ablakból figyelem a kavargást, a sietőket, a megadott címekre ügetőket. Ünnepel a város.

Még soha, Vilmoska idején sem vettem részt semmilyen szilveszteri poharazgatásban. Egyedülálló eset lehet. Láttam Vilmoskát az előszobán átvonulni: fekete-fehérbe vágta magát, illatozott, mint egy drogéria, lenyalt-sima hajából csöpögött a víz. Szerettem volna nem ránézni, de kénytelen voltam, úgy összefutottunk. BUÉK — morogta, és fejráncigálta a felöltőjét, meg a fehér szarvasbőr kesztyűt, amelyből — jól láttam — a tintafoltot még mindig nem tisztította ki. Eszem ágában sem volt sírni, pedig nagyon stílusos lett volna.

Tanácsstalanul tibláboltam a szobában, az is eszembe jutott, hogy tulajdonképpen Mártáékhoz is felmehetnék. Biztosan otthon vannak,

otthon ülő emberek, nem túlságosan vigadozó természetűek. De mi-
nek rontsam el kettejük meghitt hangulatát? Ott, náluk, biztosan sír-
tam volna.

Vége tehát ennek az évnek is, amelynek ha megvonom a mér-
legét, több a mínusz, mint a plusz. Vilmoska elment; Tomi már árniká
nélkül is feláll, és makkegészséges. Mária férjhez megy, kiállítás
lesz; Mártáék négy képemet megveszik, és én otthagynom Bauberget
— mit mondjak még? Plusznak elég.

Micsoda rendetlenség van itt az állvány körül. Tubusok nyitva
és bezárva, ecsetek is kimosatlanul széthányva. Ezért akasztás
járna, tudom, fejfelé. Terpentinben nagyjából kimosom őket —
néhány trombita makacsul az ablak alatt üvölt, hangjuk egyenesen az
agyvelőmbé hasít —, aztán kimegyek a fürdőszobába, kenőszappannal
dögönyözöm az ecseteket, aztán megfürdenek a csészében. A rádió-
ban tánczene; érdekes, már több mint egy órája húzom az időmet az
állvány körül, és nem is hallottam a rádióbeli tánczenét. Nehezen
old a kenőszappan, alig akar tizedszerre is habzani. Harangoznak.
Furcsán, szokatlanul, ünnepélyesen szól a harang. A harang ritmusa
elragad: zeneszerzőink vajon miért nem szeretik ezt a hangszert? Most?
Most. Ettől a pillanattól kezdve — egy új esztendőt írunk. Tudom, ne-
héz lesz megszokni; április—május táján tudok csak rászokni az új
év írására.

A rádióból a himnusz hangjai. Önkéntelenül is vigyázzba állok
ott a mosdó mellett, az ecsetek csattannak a földön, felborították a
kis edényt. Állok, és zümmögöm a himnuszt.

Újévre két üdvözlőket kaptam, apró kis kártyákat. Mártáék küld-
ték és Mária. Vilmos az előszobában adta át jókívánságait — B. ú. é. k.
formájában.

DUDÁS KÁLMÁN

TÖREDÉKEK A SZERELMES NYÁR CÍMŰ CIKLUSBÓL

SCHERZO

Fénytelen éveken átsüt
örzi szerelmed e szempár:
zöld sugarán ideéledsz
Gongüla szép görög özvegy
volt utitársa szívemnek:
tündököl újra meg újra
arcod e hamvas ikonkép
s fűrtjeid omladozása
rőt zuhatag idelebbent
hajladozó balerinát
s éled alóla hibátlan
termeted összmuzsikája
Karjaid indasováran
fénylenek átal az örvény
sodru időn, hogy ölelhess
Volt gyönyörét felidézve
hozza töményen az ajkad
telt simasága s a csókod
visszavarázsol a nyárba
sokszorozó lobogásnak

... Ifjukor elhanyagolt dus
tájai közt Veled éled
vissza a nyár üde scherzo —
mert csupa hang is a színek
egyvelegében az élmény —
ó az a nyár csupa zsongás
ó az a nyár örök élő
s benne a csókod időtlen!
Visszaölel sugarába
hangsugarába ragyogtat
párosan általad egygyé
merthogy a test fiatal szép
titkainak felezésén
páros öröm szüli újra
nem hal a szép az időbe:
így ami általad érted
részem a részed is egyként
szin zene fodrain immár
daktilusokba varázsolt
nimfoid orgia mámor
Gongüla szép balerinál

ERKÉLY ÉS ÚTRA KELÉS

Kósza utas görög estben
járom a parlagi várost
Estike illata szálldos
gyapju szagával elegyben
Szálloda van de szobája
már nem akad szabad egy se
Mit tesz ilyenkor a vándor?
Járja a parkot az utcát
s nem sok eséllyel örömmel
nézhet az éjnek elébe

Lanyhul a kedv fogy a fény is
járda elunja a léptek
tétova unt kopogását
mígnem egy utcai erkély
karzata ringat elébem
szép jelenést — menedékkül
turmalln esti homályból
bontakozó mosolyoddal
Gongüla szép görög özvegy

Még a tudat küszöbén túl
szem sugarát oda-vissza
pillanatok delejében
röpteti egybe az élmény
kapcsolatán kisugárzó
sorsközi áramútése . . .
és besötétül az erkély
s zörren a zára kapudnak

Hogy mi esett mi se: mindegy
jobb ha titok marad itt még
Szó nemigen hisz a párkák
szépre kíváncsi szeszélye

oly szaporán eregette
sorsokat egybeszővendő
szálait ott a kalandra
s hímesen is bizonyára
mert ahogy másnap az alkony
száll Janinára elindul
passeport és holmi és poggyász
ostoba limfoma nélkül
és habozást megelőzve
gáncstalanul kicsi göncben
huncut örömmel a Göncöl
rúdja iránt velem indul
Gongüla szép balerina

FLÓRA ÉS VARÁZSLAT

Kéklík a völgy vize csillog
Várrom. A szirt koszorúja
Épp vele szemben egy ösvény
lejt a sűrűbe a tóra
Gongüla rajta lebeg le
önfeledő örömében —
Flóra de hab se simult még
szebb tünemény keretétől
partodon alkonyi Ohrid!
Kékarany öblöd a réve

Ámulatában a tükröd
égre parázslík előtte
lombközi résen amint le-
omlik a bronz idomokról
lenge mez és sima keccsel
villan elő a rugalmas
test kítakarva csodáit

Hallga! megéled a légben
Mokranjac új muzsikája —
flóra ölén zene rémlík
s hódol a testi varázsnak
mind körülötte lebegve
egyszeri áhítatával
mint utltársad a költő
daktílusokra szökellő

kedve a lombokon átal
réveteg amfora láttán

Csendes a pánik a parton:
őzike bámul a lombból
bús szeme páros irigység
fűzfa a tóra lehajlik
onnán ezüstlik elébed
zissen a szil s tenyerével
kapkod utánad a kosbor
bodza boróka ihar som
Vágy csavarint tamariskát
és szikomort: lapuforma
lomblevelű ha lehetne!
most csak egy percnyi gyönyörrel!
Mókus a kotnyeles ínyc
nyári bogyónak itéli
szép dacu kebleid ékét
Négy kicsi szárnyat a látvány
útban a fészke felé kék
körre ígéz fölbed és
lángszinű hajkoszorúdon
ámul az épp lebukó nap:
tűrtösen épp ahogy omlik
rőt zuhatagba sugárt tűz
s még mielőtt vize csobban
simul a tó elibéd és
körben a fák sudarastul
gyermeki pírba borulnak

DÉSI ÁBEL

BOLOND MISE A FELHŐKBEN

Sáfrány Imrénéek

1. KIVIRÁGZOTT SÜLT KRUMPLI

A bolond lány
szerelmében
sült krumpli
virágzik

Illatos szemekkel
bámulja a semmit
bolond virág
a szerelem

a nagyfazék
királyi korona
és a főzőkanál
énekli a misét

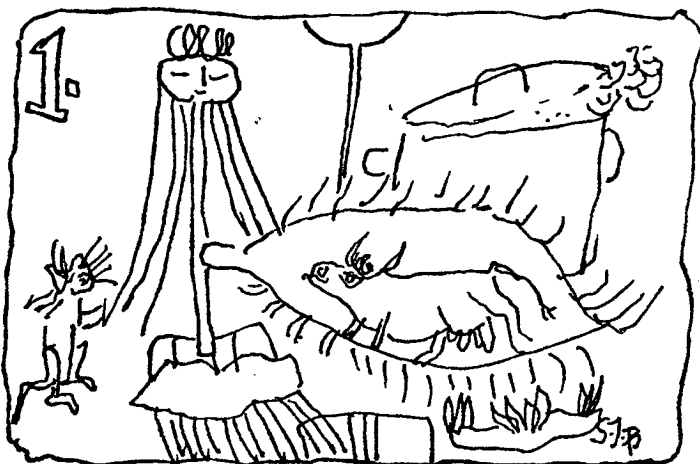
kandúrok cipelik
a menyasszony fátylát

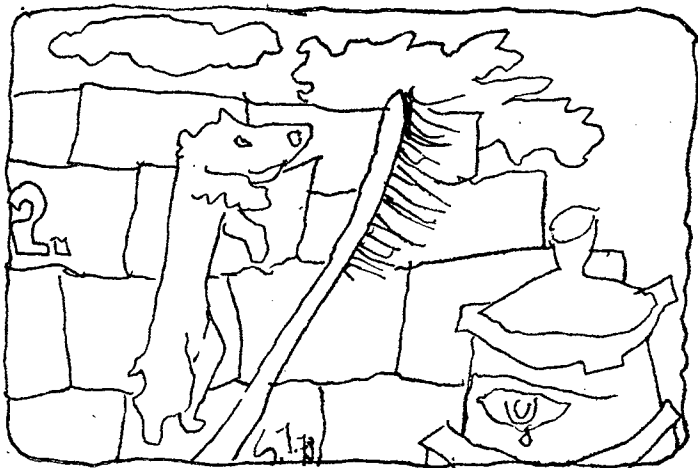
s a boldogság
ágyban vakaródzik

kórságos sütemény
az orgona szava
három disznó
ettől hizik

a menyasszony
szemeiben
tehén legel
a háztetőn

a bolond lány
szebbik helyén
kivirágzott
a sült krumpli.

2. FALRA MÁSZÓ FOGKEFE

A fogkefe
kegyes állat
finom szőre
csak muzsikál

ha dörgölik
ezt a bőgőt
sírva fakad
a kemence

a gazdája
nagyot ásít
a felhőkben
halat keres

a fogkefe
nem fog halat
felhőt növeszt
a bánata

e jó bolond
muzsikára
a medve is
kefekötő

ha eldobják
belénk mászik
fáramászó
bölcsessége.

3. FÖLD ALATTI MADÁR

A vakondok
felhőt eszik
halak hátán
szemléli a
csillagokat

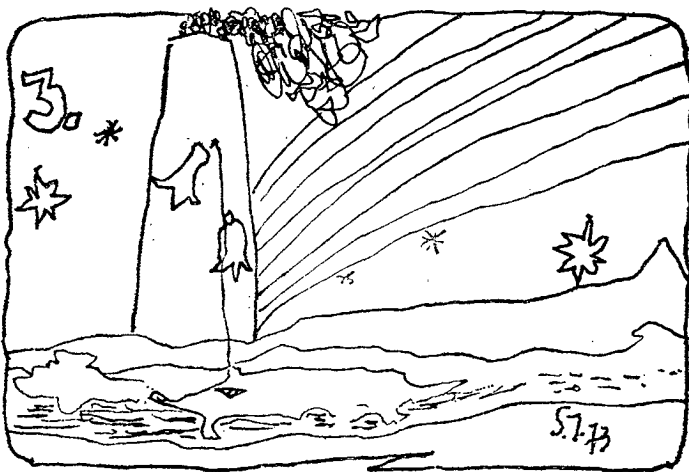
rózsát ültet
a kémények
álmaiban
így csúfolja
a szívárványt

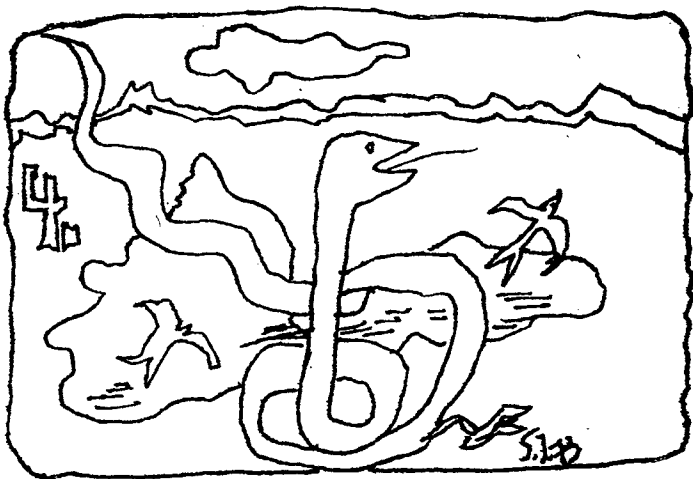
a vakondok
finom madár
ő éneкли

a kórságot
éjjelente

bánatából
teremnek a
liliomok
a kémények
életében

a vakondok
felhőt eszik
zeneszóval
kifesti a
csillagokat.

4. VAKARÓDZÁS NÉGYKÉZLÁB

*Milyen állat
vakarószik
valahol a
bőröd alatt*

*sasból kígyó
és medvéből
fecskek lesznek
bőröd alatt*

*ha négykézláb
vakarószik
a szárnyait
szélesíti*

*kígyó bőre
tollat lehel*

*hal plkkelye
bundát terem*

*milyen állat
takarószik
az arcoddal
a föld alatt*

*hosszú évek
nyöszörgése
jövő idők
mormolása*

*vakarószol
felhők fölött
s álmodozol
a víz alatt*

5. SZERELMES UBORKA

Szerelmes uborka
ecetet virágzik
saláta élete
csábító szemétdomb

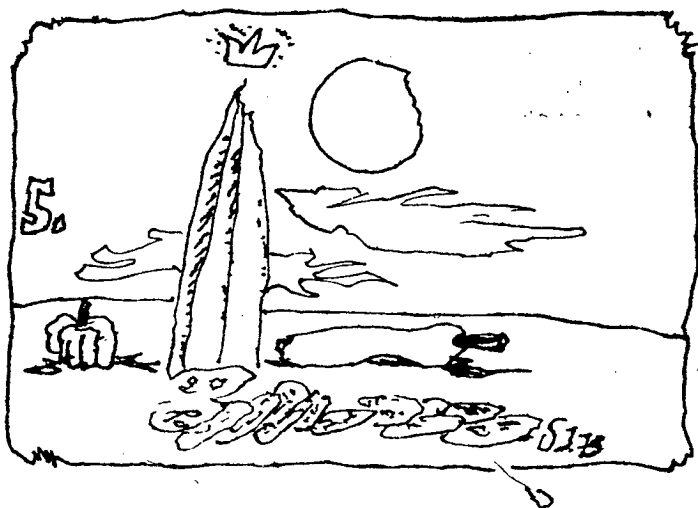
nem piroslik
itt a kék
paradicsom
a zöldség

uborka hercegnő
szerelmes bolondság

kopasz a holdvilág
amikor tők a tronf

te kegyeske
mákvirág
lerókázott
mennyország

uborkarévület
kábító saláta
ecetes szerelmed
a kórság szokása

6. NYÁVOGÓ SZERELEM

Nemes bunda
hamis szemek

a kémények
is csodálják
éjszakai
kalandjait

ez a cica
szép kisasszony
nyávog benne
a szerelem
egérfogó
huncutsága

kényes kedves
cicaszépség
bolondságunk
ragyogása
a háztető
színeiben

nappal kislány
éjjel cica
furcsa titok
szépitgeti
kényes szőre
éjszakáját

7. ÁLMOK A FAZÉKBAN

Fortyog a nagyfazék
főzi az álmokat
kecskétől bolháig
futkos az iszonyat

most szónokol
virágnyelven
Föld nélküli
Pocok János

a háztetőn legel
az álmok derese
bolond jószág neve
mese vagy emese

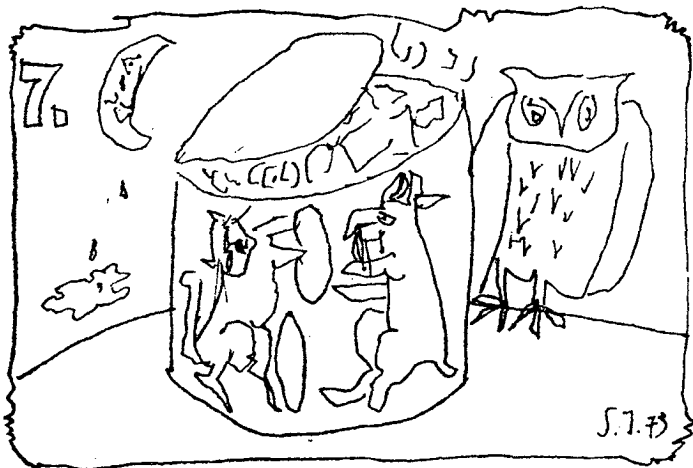
három cica
asszonyt játszik

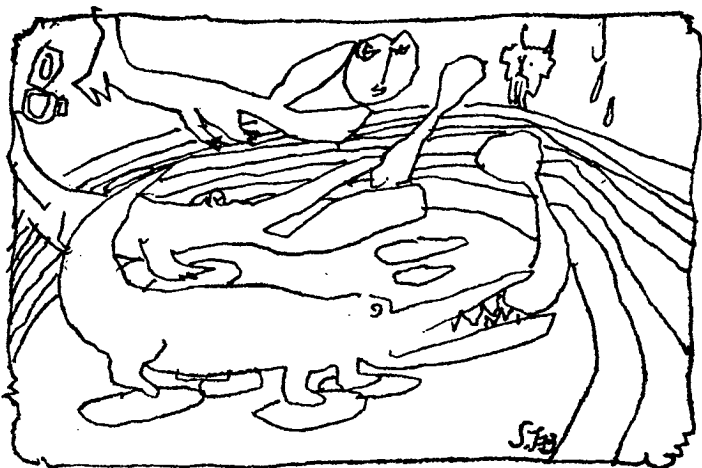
fára mászik
a szerelem

nyöszörgő élvezet
zabálja a krumplít
ha irigy a fazék
döfd le egy mesével

kire bőfög
ez a kórság
bagoly ül a
rózsaágon

szamárhegyen éled
az álmodó mesét
forogatsz ágyadban
ha fortyog a fazék

8. BUKFENCEK A SZIVÁRVÁNYON

A szivárvány hátán
szépül az alvilág
vakondok röpködnek
a nagy halak hátán

három-krokodilus
eszi a fagyaltot
és a medve éppen
a pezsgőt nyakalja

gyönyörű a világ
amíg a krumpliföld
csak bukfencet terem
éjfélről hajnalig

a patkányok mindig
jó bűvészek voltak

békalencse terem
amikor hull a hó

macskák ölelkeznek
a szivárvány hátán
családi boldogság
ha megesz a fene

szent Habakukk napján
szónokol a bagoly
vessetek bukfencet
a szivárvány hátán

ez kell a világnak
mulat a délibáb
ördögök tőzik már
az eperpálinkát.

1973. január—április

DÉR ZOLTÁN

EMBER A HATÁRON

Dráma három felvonásban, tíz képben

II. FELVONÁS

1. kép

IDŐ: Néhány héttel később.

HELYSZÍN: Mint előbb. Nándor és Kornél már beszélgetnek, mikor a függöny fölmelegy.

- NÁNDOR: Nagyon köszönöm, hogy eljöttél. A próba óta alig haladtam valamit. Akkor minden könnyűnek látszott.
- KORNÉL: Én meg ott jöttem rá, hogy az Odüsszeusz-vita milyen kényes ügy. Mindenki kifog belőle valamit, amit magára érthet. Pártokra osztja az embereket.
- NÁNDOR: Lehet, én is azért sodródtam mellékvágányra, mert még mindig Szabolcska Mihály bárgyúságain, meg az öldöklés hitvány lantosain akartam elverni a port, holott ők már nullák, csak lehúzzák az embert. Pedig most kellene magasabbra nézni: az ember nagy ügyeire. Anna észrevette. Láttad, Osvátnak is eléllt a szava?
- KORNÉL: Nem csodálom. Csak az a baj, hogy Abigélben viszont — azt hiszem — megindult valami. S ki tudja, hol áll meg?!
- NÁNDOR: Semmi oka. Egyelőre.
- KORNÉL: Az asszonyi ösztön preventív csápjai a lehetséges okokat is észlelik.
- NÁNDOR: Pedig a legrosszabbkor jönne, ha Abigél most külön drámára kényszerítene. Minden percre szükségem van, rekordsebességre kell kapcsolnom, s ha kisiklat valami, minden elromolhat.
- KORNÉL: A klinikán mit mondtak?
- NÁNDOR: Nem mentem el. Félek, hogy befektetnek. Esténként lázam is van. Ha elvonják a pantoponadagokat, megbolondulok. Minden tervem torzó marad. Ezért is üzentem, hogy gyere el. Segíts nekem. S ha tető alá kerül, amit most csinállok, aztán jöhet minden: szanatórium, elvonó kúra. Óriási húzása van az időnek, Kornél, most veled kell repülni.
- KORNÉL: Csak bírd.

- NÁNDOR: Ez az, ebben kell segítened. Van, amit nem bírok. Az aprómunkát, a részletek tüzetes kidolgozását. Hogy játékszerű legyen a gondolat is, a líra is. Te viszont örömmel merülsz el az ilyesmiben. Felajánlom: légy a társszerzőm. Töltsd ki a hézagokat.
- KORNÉL: Megtisztelsz.
- NÁNDOR: Ne udvariaskodj. Tudom, mit ér, amit vállalsz. Itt van ez az Odüsszeusz-ügy is. Nemesvölgyi tanár úr végső jelenete teljesen kidolgozatlan. S nekem a hét végén Kolozsvárra kell mennem. Már próbálják a Farsangot. Tudod, hogy ez a Rubicon: zenés dráma, jelképes. Szöveg, dallam az enyém. Az operánál természetesebb, az operettnél nemesebb, komolyabb. Ha sikerül, áttöröm vele a határokat.
- KORNÉL: Azt mondd, már próbálják?
- NÁNDOR: Igen, de néhány részletén még igazítani szeretnék. Hogy hol, csak ott láthatom pontosan, ha zene, tánc és szöveg együtt kezd élni. A harmonizálást és a hangszerelést nem is én csináltam. Azt is látnom kell.
- KORNÉL: S úgy tudom, Szabadkán is próbálják azt a kedves mesejátékodat.
- NÁNDOR: Igen, s az azért is fontos, mert abban már talán sikerült a túlsó partig átérnem, modern érvekkel igazolnom, hogy az embert csak a másik ember válthatja meg.
- KORNÉL: És nem a morfium.
- NÁNDOR: Ne bánts, Kornél. Hiszen láthatod, hogy csak a kényszerűség visz rá. Kisannának is azért örültem meg annyira, mert... Mondd, Kornél, mikor hallgattál utoljára Mozartot?
- KORNÉL: Nem is tudom. Talán öt éve.
- NÁNDOR: Látod, ez volt a baj. Teljesen belevesztünk az idegzsongító bódulatokba. Egyszer gyermekkoromban, valahol Marosfő táján, láttam egy rétet. Bükkerdő vette körül, s egy patak folyt át rajta. Medre se volt, csak mint egy élő ezüstcsík villogott a fűben. Merő giccs, ugye? Tévedsz, az a rét most is úgy él bennem, mint ha az élet esszenciája lenne. Itt az ínyemen is érzem. Kisanna rá emlékeztet.
- KORNÉL: Biztos vagy benne, hogy ez az ő érdeme? Merésznek találok a társítást. S félek, hogy egyre többbe kerül neked ez a lengés, a feszülés ilyen távoli pillérek fölé.
- NÁNDOR: Ne hidd, hogy vakon csigázom magam. És nem a morfium inspirál, — igazi ihlet. A morfium csak felfokozza, fényesebbé, szárnyalóbbá teszi a gondolatot. Mint a szél a madár röptét. Ne félj, nem hagyatkozom a szélre; tudom, milyen a zuhanás. Tudom, mi lett Poe-val,

Ben Jonsonnal, Marlowe-val, Wilde-dal, Hoffmann-nal, Schillerrel, Puskinnal. Nem akarok elmenni a romlás határáig. Gondolj De Quinceyre, aki végül nyolcezer cseppet vett be naponta, s mégis meg tudott állni. Kigyógyult és hetvenöt éves korában halt meg, s kitűnő művek egész sorát alkotta. Ura maradok a méregnek, ne félj: csodás szépségeket nyerek tőle, de megőrzöm a szuverenitásom.

KORNÉL: Kívánom, hogy sikerüljön. Ami rám tartozik, vállalom. Ha a vilámcsapásszerű nagy ihletekkel Apollo engem úgyse igen szerencsétlet, legalább közvetve hadd legyenek részese a teremtésnek.

NÁNDOR: Tudtam, hogy meg fogsz érteni. Szédületes irama van az időnek, s óriási lehetőségei a színháznak. Egész műhelyek létesülnek, hogy egy-egy jó elképzelést kidolgozzanak. Nem veszhetek bele a részletekbe, mert szétesznek. Te vagy az egyetlen, aki kisegíthetsz.

KORNÉL: Megegyeztünk.

NÁNDOR: Akkor hát igyunk a társascégre.

KORNÉL: Proszit! A kolozsvári sikerre!

NÁNDOR: Tudod mit? Igyál. Én hadd ünnepeljek a magam módján. Rám fér. Nagyon elfárasztott ez a mai nap. *(A polchoz lép, kiszedi az injekciós tűt, s befecskendezi a morfiumot. Kornél egykedvűséget színlel, tölt, iszik. De közben figyel is Nándort. Csöndben ülnek.)* Nem vagy kíváncsi?

(Innen vontatottan, nagy szünetekkel zajlik a beszélgetés.)

KORNÉL: De igen.

NÁNDOR: Megpróbálok?

KORNÉL: Nem.

NÁNDOR: Miért?

KORNÉL: Nem tudom. Azt hiszem, félek.

NÁNDOR: Eleinte én is így voltam. Most már attól félek, hogy hamar szétfoszlik.

KORNÉL: Mi foszlik szét?

NÁNDOR: A mennyország.

KORNÉL: És amíg tart, addig milyen? Valószerű?

NÁNDOR: A valóságnál is valószerűbb. *(Révül.)* A föld, ahol járok, rugalmasabb és masszívabb. A lépések nyomán zeng az egész táj. Nincs súlya az embernek, mégis mintha gyökereid volnának, olyan stabil. És átlátsz a táj fölött. *(Fölhangzik a Nauszikaa-melódia.)* Most megint mintha Kalüpszó szigetén volnánk. Fenét mintha, minden érzékemmel érzem, hogy ott vagyok. Sőt már az egész világ itt van ezen a szigeten. Gyermekkorunkból a varázsló kertje, hiszen emlékszel!? A palicsi

békák smaragszeme úgy fénylik, mint a Sirius. *(A dal-
lam egyre nehezebben él ez alatt a részeg szöveg
alatt, aztán el is fül.)* A gyűrűből fényzőkőkút áramlik,
s ott, nézd, a képből most kibontakozik a nimfák ka-
réja. Abigél... Peregnek róluk a folyó ibolyás víz-
cseppjei, rezeg a mellük, s csak jönnek végtelen sor-
ban a nagy kék folyóból. És énekelnek. Ezt hallanod
kellene, ezt az éneket. Adj ceruzád, hadd jegyezsek le
legalább egyetlen dallamot. Minden, amit valaha hal-
lottam, kontárság ehhez képest, és mindannyian ne-
kem énekelnek. Úristen, milyen szédítő szépség!
Hagyd a ceruzát, közönséges fül ezt ügyse érzel-
hetné, s nincs hangszer, amely visszaadhatná. Maga
a világ zenél itt. A füvek lábujjhegyre állva, a mada-
rak fejüket ingatva, mint az angyalok. Az eget széles
szívárvány fogja át, s azon új nimfasor ereszkedik alá,
mögöttük messze napok lobbannak, s millió topáz- és
gyémántszikra reflektora... *(Akadozva.)* reflektora
pásztazza át a színpadot, ahogy közelednek felém. Az
orkeszter, mint az Adria, s már a közönség is énekel,
boldogan, jóságosan, hálásan, kedvesen, szeretettel,
szeretettel...

Függöny

2. kép

*IDŐ: Az első világháború vége. Néhány hónappal az őszirozsás
forradalom kitörése után.*

HELYSZÍN: Nándorék lakása.

- NÁNDOR: *(zaklatott, föl-alá járkál. Leül kimerülten. Csönd. Aztán
fölkötözve, útra készen bejön Abigél. Mintha valamit
keresne.)* Kértelek, hogy hagyj magamra.
- ABIGÉL: És én engedelmeskedem. Nem látod, hogy már fel is
öltöttem? Bár attól nem lesz kisebb a szegény. Se a
tied, se az enyém. Most láthatod: kirúgnak, mint egy
cselédet. Gyönyörű bagázs, mondhatom. Jól megfi-
gyeltem: ők füttyültek a legvadabbul.
- NÁNDOR: Megérdemeltem.
- ABIGÉL: Megőrültél?
- NÁNDOR: A darab nem jó, s nem érdekel, ki füttyült és ki nem.
Semmi sem érdekel, az irodalom legkevésbé. Haza-
megyek Szabadkára.
- ABIGÉL: Csak szeretnél, mesterem. Tudhatnád, hogy a határt
rég lezárták. És ne hidd, hogy ezzel megthod a kö-
zönséget. Hogy Kisannáékat nem, afelől biztos le-
hetsz. *(Kinyitja a kezében hozott újságot.)* Már me-
gyek is, de ezt azért talán még meghallgatod. *(Olvas.)*
»Csöd ez, ha szomorú is. Mert nem kétséges, hogy,
Széki Nándor megsejtett valamit a kor parancsaiból,

s megkísérelte az átváltást, a pozitív erők megjelenítését. De kísérlete csúfos kudarcba fűlt. Nem tudja elhítenni, hogy a szemlélet, mely Nemesvölgyi tanár úrral szemben áll, erősebb is és képes a győzelemre. Az Odüsszeia átértékelésében bizony meggyőzőbb és parádésabb, mint a nihilizmus bírálatában. Világos példája ez annak, hogy ha egy író egész észjárását és ösztönvilágát áthatja a dekadencia, nem elég a jó szándék, hogy a romlás erőt legyőzze.« Hát így. És tudod, hogy a Hajnali Tribün nem egy a sok újság közül. Holnap már mind őket szajkózza. (Az asztalra dobja.)

NÁNDOR: *(ingerültebben)* Hadd szajkózzák! Megérdemlem. Nem mondtam már egyszer? A darab nem jó.

ABIGÉL: Persze hogy nem, ha elrontottad. A Kisanna kedvéért, meg a kor, meg mit tudom én kinek a kedvéért. A fene megette, ha egy író mindenkinek tetszeni akar.

NÁNDOR: S főleg, ha nem képes végigcsinálni azt, amit fontosnak vél. *(Nagyon elege van a vitából.)* De ne hidd, hogy egyetértünk. Reménytelen ez a mi társalgásunk. S nemcsak ez. Fáradt vagyok.

ABIGÉL: *(menet közben)* Mint általában, ha velem van dolgod. Vagy riasztóan buzgó, s én süket tyúk, ha nem tudom átvenni ezt a ritmust. Úgy látszik, a Hajnali Tribün se tudja. Nem ettél elég céklát *(Nándor föláll.)* meg vöröskáposztát. *(Az ajtót bevágva elmegy.)*

NÁNDOR: *(tétován, roskadtan támolyog, néz ide-oda. Fölveszi az újságot, belenéz, leteszi. Keres egy tablettát. Pantopon. Bekapja, iszik rá. Újra olvasni kezdi az újságot. Bejön Anna.)*

ANNA: Szervusz!

NÁNDOR: Szervusz! Azt hittem, Kornél jön. Foglalj helyet.

ANNA: Én jöttem.

NÁNDOR: Szép tőled.

ANNA: Tőled is, hogy hellyel kínálsz.

NÁNDOR: Igyekszik az ember. Ha író és polgár különösen.

ANNA: S ha nem, akkor élvezi a hatalmát, igaz?

NÁNDOR: Nem tudom.

ANNA: Megérdemelnéd.

NÁNDOR: Elkészültem.

ANNA: Sajnos, nem tehetem. Nem igazságos, amit rólad írtak.

NÁNDOR: Miért?

ANNA: Vizsgáztatsz? Jó. Hát azért nem, mert Nemesvölgyi tanár úr jelleme és csődje önmagában is...

NÁNDOR: Kétségessé teszi a forradalom esélyeit.

ANNA: Önmagában is új, életérdekű igazságokat sürget.

- NÁNDOR: De én ezeket nem szállítottam.
- ANNA: Szállítottad, mert az á-t úgy mondtad ki, hogy a b jövetelét a süketnek is éreznie kell.
- NÁNDOR: A hallók sem érzik.
- ANNA: Talán azért — ne haragudj —, mert a befejezés csak ugyan elnagyolt, de így is kifejezi, hogy milyen ingoványon kell átjutnunk.
- NÁNDOR: A Tribün csak az engem övező posványt látja.
- ANNA: Mert beleszédültek a szerepükbe. Jobban örülnek a villámgyors átnyergelőknak, mint a hitelesen, de lassúbban...
- NÁNDOR: Vánszorgónak.
- ANNA: Ugyan. Ez a te szavad.
- NÁNDOR: Jó lennél gyógypedagógusnak csódbé jutott írók számára. Kár, hogy az idő szilajabb.
- ANNA: Ne bánts. Összevesztünk. Eljöttem a laptól.
- NÁNDOR: És most mi lesz?
- ANNA: Mért vagy olyan ijedt? Nem a forradalmat hagytam ott, csak a Tribünt. Ó, van mit csinálni. Például internátust a szegény gyerekeknek. *(Tréfás szomorúan.)* Nem maradok a nyakadon.
- NÁNDOR: *(magához vonja)* Csak meg ne bánd ezt a szakítást.
- ANNA: De hát miért?
- NÁNDOR: Aki nincs benne a fősodorban, egyszer csak azt érzi, hogy elveszett.
- ANNA: Nem értem. De ha bennem is itt van a fősodor! És hátha arra megy az a fősodor, amerre én megyek.
- NÁNDOR: Nem arra megy.
- ANNA: Akkor sem vacogok. Csinálom a dolgom. Itthon vagyok. *(Zavartan.)* Az országra gondolok.
- NÁNDOR: Most irigylem először az országot.
- ANNA: Minek? Te is része vagy.
- NÁNDOR: Ezt is irigylem, ezt az egyensúlyt, ezt az otthonosságot. Mi mindig magunkban kerestünk mindent, de hát a kinti országban mit is kereshettünk volna? Ti őriztél, rejtegettél.
- ANNA: Megoszthatom veled.
- NÁNDOR: *(megöleli, megcsókolja)* Tudod, mikor én kezdtem... mármint az írósságot, az volt a benyomásom, hogy mindenki röpül, s ha megállok, elbáméskodok, áttapsnak rajtam. Mikor Szabadkáról Pestre jöttem, az volt az érzésem, hogy esetlen, süket és vak vagyok, mert mindenki lázban égett, üzeneteket hallott, látomásokat látott. Az is, aki ki se mozdult a körüti alibérletből. Igyekezniem kellett.

ANNA: De célba is értél.

NÁNDOR: Túl is néhány Celsius-fokkal. *(Homlokára teszi a kezét, mintha lázat érezne, s mellékesen az asztalon levő pantopontablettát bontogatja.)*

ANNA: Az mi?

NÁNDOR: Gyógyszer.

ANNA: Milyen gyógyszer?

NÁNDOR: Intuíció, extázis, mágia.

ANNA: Ne tréfálgj! *(Főáll.)*

NÁNDOR: Megmondom, ha még egyszer megölelsz.

ANNA: Utána is megöllek, ahányszor akarod.

NÁNDOR: Pedig ez sátánpor.

ANNA: Akkor is. *(Ölekeznek fokozódó szenvedéllyel, de Nándor erőt vesz magán.)*

NÁNDOR: Csakugyan meg kell mondanom. Ez pantopon, a morfium egy változata... Én pedig morfinista vagyok.

ANNA: *(néma ijedelemmel figyel)* Ezt jól elrontottad... Hogy tehetted?!... Hogy juthat ide egy ilyen... egy ember?

NÁNDOR: Dióhéjban kívánod a választ?

ANNA: Megbántottalak? Azt hiszed, elriasztottál, s most megdöntöttem?

NÁNDOR: Nagyon megérteném.

ANNA: Ne légy ilyen nagylelkű. Ne tudnád, ne értenéd?... Tessék. Vetkőzhetek. Rég készülök hozzá. Álomban már háltam is veled. *(Haraggal vetkőzni kezd, mikor Nándor megszólal, abbahagyja.)*

NÁNDOR: Csakugyan elrontottam. Ó, hogy elrontottam! Régen. *(Reménytelenül, szinte magának.)* Azt hittem, lekörozőm az egész nemzedéket. Csak a szenzációk izgattak, a belső csodák. Pedig úgy kellett volna, ahogy te mondtad az előbb: itthon vagyok, betöltöm a helyem. A darab is azért bukott meg, mert a részleteket másra bízta. Kornél megtette, ami tőle telt, de jól megírni csak úgy lehetett volna, ahogy verset ír az ember: minden szóért megküzdeni. De te ne haragudj, nem ismertelek még akkor. Most pedig nem akartalak becsapni.

ANNA: *(fűrkészőn)* Már te is mondtál rólam? Az előbb, mikor öleltél, azelőtt...?

NÁNDOR: Igen, azelőtt is ettem, s ha nem ettem volna is: megmérgeztelek. Már el se hinnéd, hogy anélkül is... szeretlek.

ANNA: Te pedig azt hiszed, virtusból vállallak, ugye?

NÁNDOR: Lebeszéljelek? Szakítottál a barátaiddal, hogy statisztálgj egy csödhöz?

ANNA: Te félsz, vagy engem féltesz? *(Ismét éléd a tűz.)*

NÁNDOR: Én azt hiszem, hogy te azt hiszed...
ANNA: Ő azt hiszi... (Ölelkeznek.) Mi azt hisszük...
(Főzendőül telten a Nauszikaa-motívum. Fügöny. Majd a dallam hirtelen megszakad. Ezzel egyszerre a fügöny is fölmeleg. Sötét van, s lassan világosodik meg a színpad.)

3. kép

IDŐ és HELYSZÍN: mint előbb. A színen Abigél és Anna. Előttük kávé. A helyzet feszült, mindketten zavarban vannak; ezt Abigél magabiztossággal leplezi.

ABIGÉL: Csak ül le nyugodtan, nem eszek embert. Asszonyembert legkevésbé.
ANNA: Köszönöm szépen, és ne hidd, hogy ezzel vissza akarok élni. Muszáj volt eljönnöm. Megígérte, hogy ott lesz a klinikán. A professzor várta is, és nem jött.
ABIGÉL: Nem én tartottam vissza. Még mindig alszik. De majd felkeltem, s megmondom, hogy itt vagy.
ANNA: Nem is tudom, jó lesz-e.
ABIGÉL: Hát azt én sem. De nem árt, ha így, ébredés után is látjátok egymást. Ez is ő.
ANNA: Megígérte. Nem értem. Csak nem történt valami?
ABIGÉL: Semmi, csak ami szokott. Ez vele jár a zsenialitással. Ami az előbb fontos volt, az egy nap múltán már... no nem kerül lomtárba, csak devalválódik.
ANNA: De ez nem olyan ügy; ő is tudja, hogy orvoshoz kell mennie, s biztosan te is...
ABIGÉL: Persze, csak nem becsülöm túl a szerepem.
ANNA: Nem értem.
ABIGÉL: Nézd, gyermekem, ne kerteteljünk! Látsz engem?
ANNA: Persze.
ABIGÉL: Akkor azt is sejtened kell, hogy amit akarok egy férfinál, elérem. Pláne ha annyira rám van utalva, mint Széki Nándor. De a morfium nagyobb hatalom. Más hatalom. Mintha egy gyorsúszó egy öklözővel akarna mérközni. Hiába vagyok verhetetlen az úszásban, az öklölvívó azért minden meccsét megnyeri.
ANNA: Valahol magva is van az embernek. Nem lehet, hogy aki ennyi szépet alkot, így megadja magát a csúnyaságnak.
ABIGÉL: Ezt honnan tudod?
ANNA: Természettörvény.
ABIGÉL: Az óvodások tankönyvében. Különben a természet dzsungel, kobraikkal, mocsarakkal és persze... alma-
virággal is olykor.
ANNA: Az alma oltvány, s az ember is az.

- ABIGÉL: Már amelyik. De az író abból él, hogy a dzsungel is benne van, különben halálosan unalmas lenne. De azért értelek, csak azt ne hidd, hogy abba a természeti jelenségbe, ami most Nándor, bele tudsz avatkozni.
- ANNA: Pedig hiszem.
- ABIGÉL: Megmondanád, milyen alapon?
- ANNA: Ezzel kellett volna kezdened, akkor rövidebb lehetett volna ez a vita.
- ABIGÉL: Szállj le, fiam, erről a magas lóról, mert leesel. Én nem féltém tőled, ami az enyém. Csak figyelmeztetni akarlak, hogy férfi és asszony kapcsolatában nem a lélekmentő ambíció a legfontosabb. Olykor a türelem többet ér, mint a megváltó buzgalom. Én is szeretném, ha Nándor megszabadulna a morfiumentől, de ha nem tud, mi úgy is megvagyunk. Úgyanyira, hogy belesárgulnál, ha csak sejtenéd is, milyen az, amikor férfi és asszony a dzsungelben találkozik.
- ANNA: Ez nem tartozik rám.
- ABIGÉL: Pedig mérget vennék rá, hogy érdekel, de ti már ilyen képmutatók vagytok. No jó, küldöm a »mestert«, vagy hozom. Egy kis türelmet, »kedves nővér«. *(Bemeleg a hálószobába.)*
- (Anna vár. Ijedtség, zavar és elszántság jellemzi. Némi várakozás után ugyanazon az ajtón megjelenik Nándor. Letört, majdnem támoogy, arcán, tartásán a múlt depresszió jelei. Anna hosszan, kétségbeesetten nézi.)*
- NÁNDOR: Hát így vagyunk. Ne haragudj. És kérek, add fel ezt a meccset.
- ANNA: Nem szegődtem futballistának. S nemcsak rólam van szó.
- NÁNDOR: Pedig másnak még csak fel sem keltem volna.
- ANNA: Elég szomorú. Felkelne Ady Endre, csak már a nyelve sem mozdul.
- NÁNDOR: Iszonyú. *(Mormolva.)* »Ne tapossatok rajta nagyon. Ne tiporjatok rajta nagyon.« De ő legalább végigmondta.
- ANNA: Igen. És te is végig fogod mondani. Soha nem kellett ennyire a tiszta beszéd.
- NÁNDOR: Én meg a tiszta beszéd!
- ANNA: Hogy beszélhetsz így, mikor tudod, hogy mennyien számítanak rád!?
- NÁNDOR: Ne számítsanak. Kibírják.
- ANNA: No persze. Ha a zseni veszni akar, pusztulhat a világ is.
- NÁNDOR: Megkönnyebbülne az isten.
- ANNA: Gondolod te meg a többi meghasonlott titán. De az isten tüzetesebben látna. Látná az én gyerekeimet, mikor felveszik az új, tiszta egyenruhájukat s nézik ma-

- gukat, s amikor körülülük a zárda megterített nagy asztalát és énekelnek. Az isten mindet külön is nézné, és minden almavirágot sajnálna, ha dér jönne rájuk.
- NÁNDOR: Azt bizony én is sajnálom. De az én kertem, ezt tudom, menthetetlen. Jobb, ha te is futsz belőle.
- ANNA: Miket beszélsz?! Ha nem volnál ilyen elgyötört, azt hinném, szenevelegsz.
- NÁNDOR: Nemcsak egy darabom bukott meg. A kolozsvári bemutatóra sor sem kerülhetett, mert nem készültem el idejére a hiányzó dallamokkal. Aztán meg, tudod, jött az összeomlás. De mindez csak tünet. A kudarcok gyökerénél van a baj, s az ellen nincs orvosság.
- ANNA: Meg sem próbáltad.
- NÁNDOR: De próbáltam.
- ANNA: De nélkülülem.
- NÁNDOR: Végiggondoltad te, Kisanna, hogy mibe ártottad magad?
- ANNA: Nem hiszem, hogy az istenek küldtek, s azt se, hogy akaratod ellenére megmenthetnélek. De azt sem, hogy tehetetlen vagyok.
- NÁNDOR: Csak lejáratosd magad. A háború alighogy elengedte az emberek torkát, tízezrek estek el, akik megmaradtak, tántorognak, s megkísérlik a lehetetlent: megmenteni, ami menthető. S közben Széki Nándor elvonó kúrán gyógyítgatja agyonnarkotizált idegeit. Micsoda szégyen!
- ANNA: Jobb, ha tovább pusztítod magad?
- NÁNDOR: Sajnos, nekem személy szerint — be kell ismernem —, nekem személy szerint jobb. Mások számára pedig — ha józanon mérlegelem — még inkább. Egy termő író — nemzeti vagyon. Egy roncs — idegesítő teher.
- ANNA: Nem vagyok a nemzeti vagyon őre, de szeretlek, és a jövőd ilyenformán engem is érint, »személy szerint«.
- NÁNDOR: Hát igen. Ez az, amitől még hőkölni kénytelen bennem a démon. Édes, szép csillagom! De ettől csak a büntudat lesz keservesebb: látni ilyen érinthető közelségben mindazt a jóságot, szépséget, amit eltékoztaltam. Amiért a morfiumhoz folyamodtam. Nagy legények vagyunk mi írók, amikor alkotunk: kivégzünk, felemelünk, megértünk, mint az istenek, de sokszor az üdvösségünk is odaadnánk egy Veronika-kendőért.
- ANNA: Szövök neked, éjjel-nappal szövök, mint Pénélopé.
- NÁNDOR: Ne tréfálj, Kisanna, attól nem lesz kisebb a baj. Talán ha előbb ismerlek meg. Megállhattam volna. De nagyon siettem. Már a legelején is. Intuíció, extázis, mágia! Akinek ehhez nem volt szíve, attól elzárta arcát a csoda. Annak be kellett állnia a nyüzsgésbe, a taposómalomba, vagy mesterségesen kellett kicsikarnia az ihletet.

- ANNA: Nem vagy egészen igazságos. Tőlem aztán igazán idegen az a komédiázás, ájúldozás, finomkodás, ami akkor divat volt, de a tehetségesebbek már az elején is messzebbre céloztak. Az ő furcsa, merész, meglepő érzéseik iskolája nélkül sohasem mertünk volna ilyen gyökeresen szakítani a régi világgal. S te is nyereségre válthatod, hogy megismerted a poklot is.
- NÁNDOR: Ha csak megismertem volna! Lehorgonyoztam benne, s az iszap, a méreg a csontjaimba ivódott. Az volt a baj, hogy nem tudtam egyszerre élni és szemlélni is a részegséget. Belevesztem, mint a gyerek, mint egy fuvaros.
- ANNA: Mert nem volt medre és iránya ennek a szenvedélynek, ezért terelődött álutakra. Nem volt mibe horgonyt vetnetek.
- NÁNDOR: Nemcsak ezért. Van, aki így is céljához ért, mert ösztönösen tudta, hogy szorgalom és munka nélkül holt tőke a zsenialitás. Én csak a szédítő szaltókat láttam, s nem számoltam az öldöklő edzéssel, amely minden nagy produkció mögött rejlik. Minden vagy semmi, mint a nemzet. S ide jutottunk.
- ANNA: De hát, az isten szerelmére, hogy történhetett így, ha most ilyen világosan látod?
- NÁNDOR: Mert maga az élmény, a szenvedély jobban izgatott, mint a munka. Így a munka nem tudta betölteni a műfogamzása és a beérkezése közötti űrt. Ezért erőltettem a drámát is, a zenés darabokat. Ezekről reméltem világsikert. Pedig a novella volt az igazi műfajom. Egy csapásra, diadalmasan, látványosan, — mindent így akartam.
- ANNA: Ilyen volt a kor is.
- NÁNDOR: Ez igaz, s félek is, hogy a rövid úton való üdvözülésre nemcsak én fizetek rá. Verje meg az isten, aki rosszat akar ennek a forradalomnak, hiszen az országnak nincs más menedéke, de ha volna gondviselés, megóvná a mesterség nélküli megváltóktól. S főleg azoktól, akik kontárságuk kínjait politikai karrierrel akarják orvosolni.
- ANNA: De te tehetséges vagy, s a tehetség a sírból is felámadhat.
- NÁNDOR: Igen, amíg a lába bírja. De mielőtt elővennéd a Veronika-kendőt, jó, ha megmondom, így tárgyyszerűen, lamentálás nélkül: nem lehet rajtam segíteni. A morfiomadagokat, ha radikálisan csökkenteném, megboldulnék. A régi adagok már nem serkentenek: hányinger, kerület, izzadok, gyenge vagyok és tunya. Szellemileg is. Ha meg nagyobb dózishoz jutok, infantilis módon csapong a képzeletem, ostobán belemerülök egy-egy érdektelen részletbe. Legutóbb pél-

dául órákat töltöttem azzal, hogy megszámláljam, hány ember pusztult el az Odüsszeiában, mert a számokban szédítő törvényszerűségeket véltem felfedezni. És mondhatnék bolondabb dolgokat is.

- ANNA: Biztos, hogy az első időszak nehéz lesz, de ha gyógyulsz, megváltozik a közérzeted is, minden megváltozik.
- NÁNDOR: Milyen értelmetlen ez az egész. Ennyi okosság, kedvesség elvesztegetése. Hát nem látod, hogy lomha vagyok? Nézd, pecsétes a kabátom, tegnap egész este ponyvát olvastam. Csúnya vagyok, Kisanna! Mért csinálsz presztizskérdést abból, hogy mi lesz velem?
- ANNA: *(a sirással küszködve)* Mert jó nekem, ha tudni akarod. És amit az imént mondtál, visszautasítom. Nem igaz, hogy csúnya vagy. Csak hajszolt, elgyötört és kétségbeesett. És félsz a gyámolítástól, mert megszoktad, hogy mindenért fizetni kell. Mert nem hiszed, hogy lehet valakit szeretni, ha nincs is rekorderi formában. Mert rongy burzsoá vagy. *(Sirva.)* Az vagy, te szegényem. Folytonos készenlét, imponáló lendület és eget verő bravúr! Ettől gyúlnak ki a szédelő kis csajok. Aki elesett, azt gyorsan félrevonszolni, hogy ne zavarja a forgalmat ugyebár. Hajszolni a csodát, ahhoz volt hited, de megfogózni egy másik emberben, ez nem imponál a hiúságnak. Hát tévedsz, mesterem! Kis Anna melletted marad. S ha nem hiszel abban, hogy ennek értelme van, akkor alábbvaló vagy... Nemesvölgyi tanár úrnál, Zebulonnál s mindenkinél.
- NÁNDOR: Félek új kétségekkel provokálni, mert elszállsz, elpe Regsz, te kedves! Édes húgom! Utolsó garasocskám! *(Megöleli.)* Galamb e bárka nélküli özönvíz felett. Utolsó fényes reggele a vakulónak.
- ANNA: Ne gavalléroskodj, te tékozló! Egyelőre hozzád szegődtem mécsesnek.
- NÁNDOR: Csillag vagy!
- ANNA: Helyes. Egy elszánt sarkcsillag. Archimedesi pont. Fiastyúk, ha úgy akarod.
- NÁNDOR: Fiastyúk? Arra még rá kell szolgálni, gyermekem.
- ANNA: No jó! Fiatlan jérce. Nem. Akkor inkább Göncölszékér, amelyre most szépen felkapaszkodsz és kiszekerezel a fekete mágia birodalmából.
- NÁNDOR: *(tűnődve)* Nem anyától lettél.
- ANNA: Tévedsz. Még az apámat is ismertem, amíg élt szegény.
- NÁNDOR: Tudod, hogy az én anyám is meghalt? Tehát árvák vagyunk mind a ketten.
- ANNA: Csak voltunk. De ezt a témát most elnapoljuk, mert már így is korrumpáltál. Pedig most szigorú elhatározásra kell jutnunk.

- NÁNDOR: Ne félj, nem szánatom magam. Meg nem is hinném, hogy valóság ez, ami most történik, ha nem érne valami gorombább hatás.
- ANNA: Így lesz. Azt mondtad: nem anyától lettem, vagyis rózsafán termettem. Akkor most a tövissek következnek. Holnap bevonulunk az idegklinikára.
- NÁNDOR: De az istenért! Ez nem olyan egyszerű. Elvonják a morfiomot, s abba behülyülök. Már elmondtam. Azt csak fokozatosan lehet. Nagyon óvatosan. Ez nem tövisszúrás, amit csinálsz. Hát mi vagy te, Kisanna? Tőled is félsz?
- ANNA: Én vagyok a párt ökle. Látod? Te züllött burzsoá. *(Mutatja az öklét.)* De azért ne félj. Kinyílik, mire hozzád ér. Ezért lett. Hogy a homlokodat derűsre simítsa. Nézd meg: épp reá méretezték.
- NÁNDOR: *(megfogja Anna kezét, az arcához szorítja. Fölhangzik tisztán a Nauszikaa-motívum. Ekkor váratlanul bejön Abigél. Nándor és Anna megriadnak, de Nándor nem engedi el Anna kezét. A zene elnémul. Feszült csönd)*
- ABIGÉL: Elnézést.
- ANNA: Akkor: ahogy megegyeztünk. Nem fognak kerébbe törni. Maga a professzor vesz gondjaiba. Tehát holnap.
- NÁNDOR: Nem tudom. Lehet. Nem tudom.
- ANNA: *(Abigélhez)* Kérlek, ne haragudj. Viszontlátásra! *(El-folyamát, kiszedi az injekciós tűt. Nézegeti.)*
- NÁNDOR: Tessék, kezdheted.
- ABIGÉL: *(mint aki vereségből érkezett)* Mit kellene kezdenem?
- NÁNDOR: Hát a... hogy is mondjam... az »eszmecserét«.
- ABIGÉL: Acsarkodást gondoltál.
- NÁNDOR: Lehet.
- ABIGÉL: Nos jó. Széki Nándor ejnye, ejnye. Ennyi elég? *(Eközben a polchoz kerül, leemeli a Nyugat megfelelő évfolyamát, kiszedi az injekciós tűt. Nézegeti.)*
- NÁNDOR: Kinyomoztad?
- ABIGÉL: Sérti az ízlésed?
- NÁNDOR: Sérti, de nem lep meg. S te nem szégyelled magad?
- ABIGÉL: Ha egy feleség nyomozni kényszerül, az már csak következménye egy nagyobb csúfságnak. Így nemigen érzem, hogy éppen most kellene elsüllyednem. Különben is rég tudom, hol dugdosod.
- NÁNDOR: És nem törted össze. Mért nem törted össze?
- ABIGÉL: Nem tudom. Nem mertem. Meg azt olvastam, hogy csak egy másik, egy nemesebb narkózis segíthetne: a színpad, a...
- NÁNDOR: Folytasd!
- ABIGÉL: A szerelem. Ezért is szedtem elő. Hátha...

- NÁNDOR: Nem varázsszer. Könnyű is volna: Amor fiolában, házi használatra. A szerelem másként terem.
- ABIGÉL: Igazán? Terem? *(Szomorkás évődéssel.)* Vadon vagy szelíden? Kapálják, metszik, kötözik? Tán még öntözik is? No avasson már be, tanár úr, mert elpusztulok a kíváncsiságtól!
- NÁNDOR: Nem hiszem, hogy a szőlő bor előtti stádiuma valaha is érdekelt volna.
- ABIGÉL: De jó borívó azért még lehetek. *(Az injekciós tű után nyúl.)* Megpróbálhatom?
- NÁNDOR: Akkor sem engedném, ha emésztene a szomjúság, de így, kíváncsiságból, — perverzió.
- ABIGÉL: Nem kíváncsiságból. Találkozni szeretnék veled.
- NÁNDOR: Velem? *(Nézi a tűt, bizonytalan.)* S erre éppen most támadt kedved?
- ABIGÉL: Régebben elértelek, találkozhattunk enélkül is.
- NÁNDOR: És aztán mi lesz? Nem félsz?
- ABIGÉL: Attól inkább, hogy nélkülem járod azokat a seherezádés éjszakákat. Azt hiszed, nem láttam mindig, amikor otthagytál, s továbbmentél? Nem félek. Egyszer, legalább most, az ezeregyedikén veled szeretnék menni.
- NÁNDOR: Nem tudod, mit beszélsz. Vagy nagyon jól tudod — mindegy. Én viszont tudom, hogy Seherezádétól minden másnap nyomorultabban érkezik haza az ember. Ott herceg, a világ királya, — ha felébred, szorongó, árva koldus.
- ABIGÉL: És ha együtt mennénk? Akkor is elveszne, amit látunk, amit átélhetünk?
- NÁNDOR: *(hallgat)*
- ABIGÉL: Jól van. Te tudod. Nélküled azonban engem sem érdekel Seherezádé. *(Vár.)*
- NÁNDOR: *(Fölkáll. Odamegy a feleségéhez. Fölveszi a tűt, a fénybe tartja, aztán eltöri. Fölhangzik a Nauszíkka-motívum.)*

Függöny

III. FELVONÁS

1. kép

IDŐ: A kommün utolsó hetei.

SZÍNHELY: A budapesti idegklinika egyik különszobája.

NÁNDOR: *(kórházi ruhában jegyzet. Éles, ideges kopogás)*
Tessék!

KUBÁN: *(egy az elmebetegek közül. Nagy sietséggel belép)*
Bocsánat, barátom. Csak egy pillanatra. *(Szeme elől időnként mintha legyet hajtana.)* Látta? Nem látta? Azt a gyanús fickót a háztetőn. A cserepet igazgatta, de ezt csak színlelte. Én észrevettem. Elvágta a vezetékét. Haha! Ravaszok. De rajtam nem fognak ki. Csak vagdalják, vagdossák az összes drótokat. Magának megmondhatom. Maga komoly úriember. Be is ajánlom a királynénak. Ide figyeljen! Tüzet rakunk a kunhalmokon, s drótvágás, blokádnak, demarkációs vonal smafu, mert ameddig Attila járt, addig mi mindent meg tudunk üzeni. És a Rhédey lány, pardon, az angol királyné öfelsége, vagyis az ő unokája, Mary, vagyis V. György felesége! Érti ezt? Az angol király felesége! Ez fontosabb, mintha maga a király lenne. Szóval Mary, igaz, hogy nincs olyan gyönyörű, mint a nagyanyja volt, Rhérey Klaudia, de mégiscsak királyné. És ő is azt akarja, hogy az erdőszentgyörgyi templomban, nagyanyja mellett várja meg a feltámadást. Látszik, hogy Rhédey-vér folyik benne. Mit gondol, a férje, V. György ott marad Angliában? Ha meghal. Abban a ködben pihenni, vagy Erdélyben, micsoda különbség! Csak már addig meg ne halnának! Mert akkor Wilsont is ellenünk fordítja Clemenceau. Most Mary, pardon, az angol királyné öfelsége az ujjára tekerve tartja. Így látja? Ezért olyan kezes bárány: népek szövetsége, humanizmus! Szép mi? Tudja Mary mit csinál. A vér nem válik vízzé. Már ott van Párizsban és éjjel-nappal vacsorát ad. Haha! Na mit szól hozzá? Clemenceau úgy pofára esik, hogy röhögni fog a világ. *(A fejére bökö.)* Na, ugye jó az öreg a háznál?

- NÁNDOR: Hát bizony.
- KUBÁN: Az Isonzónál is. Eddig ért, látja? Eddig. *(A mellére mutat.)* Azt mondom a fiúknak... *(Hirtelen föláll, s megragadja Nándort.)* Na, nézze csak! Ott van! Most maga is láthatja. Megyek. Értesítenem kell József főherceget. *(Megáll tétován.)* Mit gondol? József főherceget? Mégiscsak egy Habsburg. De kinek szóljak, úristen? *(Indulna, de a kezével még titoktartást int. Aztán kiset.)*
- NÁNDOR: *(az órájára néz, s gyorsan rendet csinál a szobában, rendbe szedi magát, készülődik.)*
- KUBÁN: *(ismét kopog, s bejön.)* Elnézést még egy pillanatra. Elvégre a tét óriási. És minden az én vállamon nyugszik. Azt akartam magától megkérdezni, hogy miként sütik Erdélyben a kürtősfánkot. Látja, ezt is nekem kell elintéznem, a Rhédey lány unokája, pardon, az angol királyné öfelsége fogadását. Mert biztos, hogy eljön a béketárgyalás után. Tehát a kürtősfánkot. Evett már?
- NÁNDOR: Valami rémlik, de várjon néhány napot, pontosan megmondom.
- KUBÁN: Mennyi az a néhány nap? Tudja, hogy minden perc drága?!
- NÁNDOR: Három napra volna szükségem. *(Kopognak.)* Tessék!
- ANNA: Szervusz! Jó napot kívánok! Rosszkor jöttem?
- NÁNDOR: Ugyan. Hogy kérdezhetsz ilyet? Kubán úr már megy is. Tehát három nap múlva, Kubán úr. A viszontlátásra!
- KUBÁN: Számítok önre. Bocsánat, kisasszony! *(Mélyen meghajol.)* Kezét csókolom!
- NÁNDOR: Kubán úr a béketárgyalásra készül, ahol V. György angol király majd megmenti Magyarországot. Mivelhogy a feleségének a nagyanyja Rhédey lány volt. Ez csak természetes, nem? Jaj, el ne felejtsem! Szerezd meg valahogy Apor Péter Metamorphosis Transylvaniae című művét, mert nekem is osztott szerepet Kubán úr.
- ANNA: Miféle szerepet?
- NÁNDOR: Meg kell tudnom, hogy sütötték Erdélyben hajdan a kürtősfánkot.
- ANNA: Biztos, ahogy most. Bármely szakácskönyvből kiírhatom neked.
- NÁNDOR: Az nem olyan. A szöveg is legyen archaikus, különben Kubán úr szégyent vall öfelsége előtt.
- ANNA: Jó, jó. Ha akarod, Bethlen Katát vagy Petrőczy Kata Szidóniát is idehozom, hogy kedved teljen.
- NÁNDOR: Isten ments! Képzeld el: itt ülne a két nagyasszony és írna. Pihenésképpen meg engem agitálnának, hogy térjek át a kálvinista hitre. Félek a buzgó nőktől.

- ANNA: Akkor tőlem is félsz.
- NÁNDOR: Biztosan, de leplezem, mint te az inkvizítori szándé-
kot. Pedig kár, mert ilyen térítőnek, ha kívánja, a
mohamedán hitre is áttérek. *(Megöleli.)*
- ANNA: Ahhoz képest, hogy ilyen vakon hevülsz, elég céltu-
datosan választottad ki a vallást, te parázna.
- NÁNDOR: No látod, ezt nem tudják a hivatalos térítők: úgy térí-
teni meg a szegény tévelygőt, hogy öröme teljen ben-
ne.
- ANNA: Kinek, mesterem?
- NÁNDOR: A tévelygőnek s a térítőnek is. Ehhez az kell, hogy az,
aki térít, ne győzni, hanem találkozni akarjon. Ennek
meg az a feltétele, hogy a partnerben az emberre
figyeljen elsősorban. Mert az ember mindig fontosabb,
mint az eszméje.
- ANNA: Megtalálja zsák a foltját. S könnyű észrevenni, hogy
illenek-e egymáshoz.
- NÁNDOR: Ez jó. Az ember úgy van az elveivel, mint a szerel-
mével. Ha egymáshoz valók, teljesedik általuk. Ha
nem, megromlik, megromlanak mind a ketten: az ember
is, az eszme is.
- ANNA: Jeles, mesterem. Pont így gondoltam én is.
- NÁNDOR: Mivelhogy még ki sem gondoltad, már össze voltak
hangolva a gondolataink. Tudod, milyen jó az, ha az
ember gondolata egy másik ember révén tiszta akusz-
tikához jut?
- ANNA: Azért a kontroll sem árt.
- NÁNDOR: Az is csak úgy igazi, ha az igazság a célja, s nem a
csakazértsem: a perverz ellenkezés. Attól csak meg-
vadul az ember. És pokolian fárasztó. De mióta a te
jóhiszemű okosságod a közönségem, sokkal szigorúbban
és hitelesebben tudok önmagamról is gondolkodni.
Magam is meglepődöm, milyen új megvilágításához,
mennyivel mélyebb, emberibb értelmezéshez jutnak
ugyanazok az emlékek.
- ANNA: Látom, dolgozol is.
- NÁNDOR: Alig vártam, hogy megkérdezd. Nézd! Majdnem telje-
sen átírtam. Emlékszel? Ez az a dráma, amelyikben
megírtam, hogy egész eltévelyedésemnek mostoha-
anyám az oka. Nem bírta elviselni, hogy vagyok, s
lassan apám is ellenem hangolódott. S ez a katasz-
trótság, a szeretethiány űzött a morfiumhoz is. Emlék-
szel az első jelenetre? Megjön az apám a nászútról
mostohaanyánkkal. Mi fogadjuk: én, aki tizenkilenc
éves voltam akkor, Erzsébet húgom, aki tizenöt éves volt,
s a hétéves Tomi. Már az első este minden elromlik.
Nem találjuk a kulcsot, apáék az ajtó előtt topognak
egy fél órát. Aztán, míg Tomi a köszöntőt mondja, Er-

zsi elvihogja magát. Már azzal is feltűnést keltett, hogy feketébe öltözött. A konyhából égetett olajszag áradt, mert Erzszi egész délután fánksütéssel kísérletezett, noha apa meghagyta, hogy a cukrászdából hozunk egy tortát, vegyünk virágot, legyen rend, tisztaság. Aztán mintha az ördög intézné, minden balul ütött ki. Ha a mostohánk bejött, elhallgattunk. Máskor olyan emlékeinkről csevegtünk, amelyekből ő semmit sem értett. Pedig össze se beszéltünk. Szívósan s egyre reménytelenebbül igyekezett közelférközni hozzánk. Nem sikerült. Ha kedveskedett — Erzsit például Erzsicskének szólította —, kirobbant belőlünk a röhögés. Végül egészen elkeseredett, s engem apa elküldött hazulról. Pedig velem volt a legkevesebb baja a mostohánknak. Ezért éreztem mindig áldozatnak, kivert árvának magam. Most jöttem rá, hogy nem volt igazam. Hiszen apa negyvenhárom éves volt, és nagyon keservesen viselte anyánk hiányát. Beleöszült. Neki nehezebb lehetett, mint nekünk, mert a kicsik miatt is gyötrődött. És nekem ezt mondta, mikor a nősülésre elszánta magát. Most is elszorul a torkom, ha visszagondolok rá. »Kérlek, készítsd fel a kicsiket, neked ez jobban sikerülhet, mint nekem.« Ezzel utazott el. A jó szándék nem is hiányzott belőlem, de nem volt időm beszélni a testvéreimmel. Éjjel-nappal Byront fordítottam, hogy le ne kessek a Kisfaludy Társaság pályázatáról. Az utolsó percekben eldaráltam, amit tudtam, de addigra már a két kicsi képzeletében kialakult a mostoha-kép. A hangoltság megmásíthatatlanul ellenséges lett. Pedig nagyon szerettek engem, s hallgattak volna rám, mint az orákulumra. Nem volt időm rájuk. Négy ember üdvössége volt a kezemben. S én Byronon s az esedékes sikeren kívül semmire sem tudtam figyelni. Csak most értem, miért nézett rám, miért figyelt apa olyan kiábrándultan, oly néma idegenséggel. Nem volt ő, szegény, vakszerelmes. Azért küldött el, mert nagyobb szörnyűségektől tartott. Jaj, egészen lehangoztalak. Szegénykém. Pedig úgy örülök neked. Egyre jobban bírom a morfium hiányát. Igazad volt. A prof minden várakozásomat felülmúlja. *(A matrac alól pantoponos dobozt vesz elő.)* Nézd, úgy van, ahogy beloptam. Félttem, hogy nem bírom ki nélküle. De kibírtam. Biz' isten meggyógyulok. Egészen meggyógyulok. Az istenért, Annácska, mi történt veled?

ANNA:

Egyelőre semmi. Csak ez a történet. Talán eltúlzod a magad felelősségét, de biztos, hogy így mélyebb és emberibb az egész.

NÁNDOR:

Jó, de mi az, hogy egyelőre nincs semmi bajod? Mi bajod lehet? Ki bánthat téged?

- ANNA: No, ne rémülj meg. Egyelőre senki se bánt. De a forradalom a jelek szerint elbukott. Holnap talán már elkezdődik a megtorlás itt a városban is.
- NÁNDOR: De hát kinek vétettél te? Ki merhet kezét emelni rád?
- ANNA: Nem tudható. Egyelőre semmi sem tudható. Tudod, hogy titkára voltam a kari direktóriumnak. Ürügnek ez is elég lehet. A többiek már Bécsben vannak. Én nem megyek el, de ide se jöhetnek gyakran. Kornél is nagy óvatosságot tanácsolt.
- NÁNDOR: Istenem. Én meg a drámámmal traktállak. Meg a Kubán úr hülyeségeivel. Pedig első perctől kezdve láttam, hogy valami nincs rendjén. Piros foltocskák a nyakadon, s néha szederjessé lesz az arcod. Édes, szép csillagom! Mit érne ez az egész nélküled?! De miket beszélek?! Várj egy pillanatra! Ezt módszeresen kell átgondolnom. Igen. Igen. Ez lesz a legjobb. Ideköltözzöl. A proffal megbeszélem. Megteszi nekem. Kapsz egy külön szobát. Beköltözzöl. Persze egy másik osztályon. Ott nem kereshet senki. A klinikát azért még a katonák is tisztelik. Mint hajdan a diplomomat. Ez a legjobb megoldás. Ugye te is jónak látod?
- ANNA: Nem tudom. Lehet. Azt hiszem. Elmenni — az csak rosszabb lehet. Nekem is. De most még el kell mennem. Na, nyugodj meg, kedves. Egészen elzöldültél. Nem maradok sokáig. Csak anyámnak szólok, meg a Metamorphosis Transylvaniaiét is meg kell keresnem. Tudod, a kürtősfánk miatt.
- NÁNDOR: Hajmeresztő vagy, Annácska. Nagyon félsz? Mutasd a kezéd! Vagy engem akarsz megnyugtatni?
- ANNA: Ne találgasd: nincs közvetett szándékom. Az ország most valóban a Kubán urakra száll. S bár ilyen ártatlan örült lenne valamennyi. No megyek, hogy hamar jöhessek. Légy nyugodt. A csomagban megtalálsz mindent, amit kértél: a bibliát, Adyt, az Odüsszeiát. Dolgozz! Nem is búcsúzom . . .
- NÁNDOR: Jó. Én sem. De a csomagot hadd köszönjem meg.
- ANNA: Azt lehet, de csak röviden. *(Megölelik egymást, könnyedén, aztán egyre görcsösebben. Anna végül kibontakozik az ölelésből, s némán elmegy.)*
- NÁNDOR: *(dermedten, megsemmisülten áll. Leül az ágy szélére. Aztán föláll, odamegy az asztalhoz, s kibontja a csomagot. Kézbe veszi, nézegeti egyenként a tartalmát. A bibliát, az Ady-kötetet, majd egy selyempapírba göngyölt kis csomagot bont ki. Zsebkendők vannak benne. Egy másik rejtelmes kis dobozban egy szép tölőtől. Egy harmadikban — jóval nagyobb, mint a többi — gyönyörű szőlő. Egyetlen hatalmas fürt. Nézi, leteszi. Leül. Fejét a tenyerébe hajtja. Hirtelen föláll,*

csönget. A folyosón lépések közelednek. Belép az ápolónő)

ÁPOLÓNŐ: Mit parancsol, uram?

NÁNDOR: Kérem szépen, keresse meg Winter doktort, s mondja meg neki, hogy fontos ügyben szeretnék vele beszélni.

ÁPOLÓNŐ: Igen, uram. Viszontlátásra! (El.)

NÁNDOR: *(nézi tovább a csomagot. A szőlőfürtöt huzamosan, fölemelve, fejét kissé oldalra hajtv. Eközben nylt be az orvos)*

WINTER: Valóban szép.

NÁNDOR: Kár megenni. Tudja, doktorom, hogy ezt a fürtöt a sok millió szőlőtőke se ismételheti meg. Ha megeszem, vége. Egyedüli példány.

WINTER: Biztos azért, hogy jobb legyen hozzá az ember étvágya. Remélem, maga sem akarja bebalzsamoztatni. Az étvágy a gyógyulás jele.

NÁNDOR: Akkor megnyugodhatunk, doktorom, mert nemcsak az ínyem, — a csontom is kívánja. És nemcsak ezt a fürtöt. Így vagyok a napfényvel, az esővel, a frissen vasalt ruhával is. Nem tudok betelni a gyönyörűséggel, hogy érzékelem a világot, hogy érzem az ízeket, látom a színeket. S mennyivel teltebbek, gazdagabbak, üdőbbek, mint a mesterséges révület orgiáiban reszkető szépségek! A kora reggeli ébredés és a fáradtság, a munka utáni fáradtság milyen más, mint a régi depresszió! Újjászülettem, doktorom. Már majdnem újjászülettem. S most a torkomon a kés.

WINTER: Nem értem, mester. Nem látok semmilyen ölöserszámot.

NÁNDOR: Az utcán sem? Mi történik a városban, doktorom?

WINTER: Ja, értem. Ön a fordulatra gondol. Nézze, ez várható volt. Akik négy éven át háborúztak, s most megnyerték a háborút, nem fognak a nyakunkba borulni, mert köztársaságot csináltunk. Vidéken a megtorlás már elkezdődött.

NÁNDOR: Ez az, látja. Nem élem túl, ha Annát baj éri. Hisz ismeri. Az a lány, aki hozzám jár. Kedvesebb nekem, mint az életem. A bölcsészkar i direktórium titkára volt. Senkinek sem vétett, de az indulatok kiszámíthatatlannak. Nem akar elmenekülni. Doktorom, segítsen rajtunk! Nézze, ő is segített. Nélküle én sohasem gyógyultam volna meg. No, ne sértődjön meg. Nem az üzleti érzékére apellálok. Csak nagyon zaklatott vagyok. Az emberségére apellálok. Vegyék fel betegnek. Intézze el a professzor úrral, kérje meg az én nevemben is.

WINTER: Értem, uram, pontosan értem. És legyen nyugodt. A professzor úrral beszélnem sem kell. Az a tudós, aki

dolgozik, s így nincs ráutalva minden rezsimre. Megengedheti magának a humánus luxust. Rám bízva az ilyen dolgokat. Akiket a kommün alatt bújattunk, tegnap hazamentek. Köztük a ludovikások egyik főembere is. A 7-es üres. Üzenjen a betegünkért. *(Köpnak.)*

NÁNDOR:

Tessék!

KUBÁN:

(bejön)

WINTER:

Akkor a vizontlátásra! *(El.)*

NÁNDOR:

Köszönöm, doktor. Nagyon köszönöm.

KUBÁN:

(megáll, hallgatózik) Elment. Folyton itt ólálkodnak. Minden sarokban kének, besúgók. Fehérbe öltöznek, hogy elaltassák az éberségem. Magát is kikérdezték, ugye? Na, vallja be! Magában úgyis megbízom. De József főhercegben nem. Tudja, milyen nevet vett fel? Alcsuti József! Haha! Alcsuti. És tudja, miért? Megmondom. Azt hiszi, hogy a Rhédey lány unokája így őt is atyafiának tekinti majd. Haha! Képzeld: egy Rhédey unoka egy Habsburgot! Mi lesz itt, ha én a meghívókat szétküldöm! Kolosszális megdöbbenés.

NÁNDOR:

Nem hívja meg a főherceget?

KUBÁN:

Megbízhatok magában?

NÁNDOR:

Hát persze.

KUBÁN:

Meghívom. Meghívom. Mégiscsak veterán. De Szabó őrmestert, tudja, a századomból, azt eléje ültetem. Haha! Na, mit szól hozzá? De a címét, a címét elfelejtettem. Várjon csak! Szabó, Szabó, Szabó. Valahol Háromszékben lakhatott, mert pityókának mondta a krumplit.

NÁNDOR:

Ettől még lakhatott Csíkben is.

KUBÁN:

Látja, ez lehet. Ne csodálja, hogy szétmegy a fejem. Ennyi gond, ennyi felelősség, ilyen nagy ország!

NÁNDOR:

Bizony, nem könnyű áttekinteni, de ezen lehet segíteni. Csak vigyázzon, meg ne előzzék. Nagy a konkurencia.

KUBÁN:

Azt mondja? Mindig tudtam, hogy magával érdemes tárgyalni. Persze hogy sietnem kell. Fogok is. Felosztjuk ezt a zezugos, kanyargós országot apró négy-szögekre. *(Mutatja.)* Úgy, hogy mind egyforma legyen, s egyikből a másikba ne flangáljon senki. Csak útlevéllal. Megszámozzuk. Áttekinthető lesz az egész, s kezelhető, mint egy kártyapakli. Na, mit szól hozzá?

NÁNDOR:

(nézi, hallgat)

KUBÁN:

Nem szól semmit?

NÁNDOR:

De igen. Nagyszerű elgondolás. Zseniális.

Függöny

2. kép

IDŐ: *Néhány hónappal a kommün után.*

SZÍNHELY: *Az előbbi.*

(Egyenletes kopogás, mintha egy kronométer járna.)

- NÁNDOR: *(zaklatott, ideges. Újságokat lapozgat, de fölületesen. Föláll. Leül. Jegyez valamit. Csönget)*
- ÁPOLÓNŐ: Parancsol, uram?
- NÁNDOR: Nem keresett senki?
- ÁPOLÓNŐ: De igen, már jelentettem, uram. A felesége.
- NÁNDOR: *(idegesen legyint)* Férfi, egy ember nem keresett?
- ÁPOLÓNŐ: Nem, uram. *(Kopognak.)*
- NÁNDOR: Na, végre. Tessék, tessék! *(Benyit Kornél.)* Köszönöm, nővérke. *(Az ápolónő kimegy.)* Nem győzlek kivárni. Úgy érzem itt magam, mintha tengerfenéken volnék egy bura alatt.
- KORNÉL: Sokan cserélnének veled. Szívesen.
- NÁNDOR: Ezek az újságok csak meghülyítik az embert. Mind olyan nagyokos, mint Kubán úr.
- KORNÉL: Aki felül van, mindig okosabb. Ma ebben a városban legalább ezer firkász tudja, halálpontosan tudja, hogy ki miatt és hol vesztettük el a háborút. No persze azt is, hogyan lehetett volna megnyerni.
- NÁNDOR: Igaz, hogy Móriczot, Babitsot is letartóztatták?
- KORNÉL: Zaklatták őket is, de inkább csak az újságok. A szó most a katonáké, s ők más kategóriában dühöngnek. Az írók annyira sem becsülik, hogy ledöfjék. Hanem a politikusokat, azokat annál nagyobb vehemenciával. Később talán, ha a sértett újságírók s a vitéz urak megértik egymást, az írók is sorra kerülnek, de egyelőre elsősorban a főszereplők után vadásznak.
- NÁNDOR: A Galilei Kör? Hol áll a listán?
- KORNÉL: Sajnos az elején. Annyi esze még az új hatalomnak is van, hogy a jónevű írókat óvatosabban kezelje, s így az ismeretlen kisemberekkel, a »senkiháziakkal« annál gátlástalanabban bánhat el. Szerencsére a galileisták zöme elmenekült.
- NÁNDOR: És szerinted meddig tarthat ez? Az ököljog uralma.
- KORNÉL: Nem sokáig. Máris kezd törvényes formát ölteni. Miután a »misszióját« úgyis betöltötte. Aki megúsza, anyira örül, hogy majdnem hálás. Tény, hogy felette készséggel napirendre térne már az értelmiség java is, csak biztatlanságban érezhesse magát.
- NÁNDOR: S a világgá futott harcosokat, a munkások szószólóit, az egyetemistákat, akik a nehezét vállalták, azokat leírja az értelmiség?

- KORNÉL: Bizony, a Vörösmarty Akadémia és az írókataszter körül nagyobb volt a tolongás, mint most az üldözöttek körül. Aki akkor valamilyen szerepet vállalt, most a maga igazolásával van elfoglalva. Szerencséd, hogy beteg voltál, most kimaradhatsz ebből a hisztériából.
- NÁNDOR: Mindenképpen kimaradnék. Nem érzem olyan nagy kincsnek a bőröm, hogy gyalázat árán is óvjam.
- KORNÉL: Leegyszerűsíted a dolgot. Akiik mentegetőznek, azok nem a véres megtorlást helyesik, csak azt bizonygatják, hogy igazában nem voltak hívei a kommünnek, sőt sérelem is érte őket, s ez sok esetben igaz is. És az új hatalomnak ez egyelőre elég, mivel a militáns ellenségre koncentrálnak. A sértett, érzékeny magánosok s a »győztesek« ilyenformán, ha morognak is egymásra, eltűrik egymást.
- NÁNDOR: Ördögi.
- KORNÉL: Fenét ördögi. Természetes, majdnem spontán fejlemény. Az író írni akar, a hatalom nyugodtan létezni. Így az író felnevelheti újabb műveit, s azokkal visszaperelheti meggyalázott, letaposott igazságait, a hatalom pedig mit bánja, hogy ezek a művek holnap ismét rágyújthatják a házat! Füttyül a távoli jövőre. Így mindkettő megtalálja a számítását. Kikerülik tehát az összetűzést, ha lehet. A cselekvés emberei ezt nem tehetik. Számukra nincs is irgalom. Felfogni a golyót, amelyet nekik szántak? Ez volna a hősi cselekedet. De úgysem menthetné meg őket. Ki kell várni csendben ezt a cudar időt, s majd lesz valahogy.
- NÁNDOR: Csakhogy az én érdekeltégem szorosabb. Jóval szorosabb, barátom. Mintha csak azért gyógyultam volna ki a morfinizmusból, hogy most a maga irgalmatlan mivoltában érzékelhessem a veszedelmet, ami fenyeget. És a magam felelősségét. Biztos, hogy Kisanna miattam maradt itthon.
- KORNÉL: Eggyel több ok, hogy megfontold, amit csinálsz.
- NÁNDOR: Az egyetlen ok.
- KORNÉL: Akkor miért vadítod Abigélt?
- NÁNDOR: Nem értem az összefüggést.
- KORNÉL: Pedig világos: csak baj származhat abból, ha magánéleted tényei nagy publicitást kapnak. Abigél hetek óta ostromol, hogy beszélhessen veled. Nem bölcs dolog, hogy elutasítod.
- NÁNDOR: Ügyvédi küldetésben is jöttél? Te igazán tudod, hogy ebből semmi jó nem származhat. Az orvosok is ellenzik. És én sem akarom. Irtózom a civakodástól. S vele muszáj civakodni. Lételeme a marakodás. Csak akkor nyugodt, ha nyomorultnak lát, vagy ha kifordulok önmagamból. Ezért kacérkodott, ezért gyalá-

zott meg, hogy vonítsak, hogy a földön lásson elterülve. A legjobb barátaimmal kezdett ki, hogy lehetlenné tegyen. Hogy mindenkitől elidegenítsen, s hogy mindenkit, aki fontos nekem, az ujja köré csavarhasson. Te igazán tuhatod. Most, hogy kezdek magamhoz térni, ismét vérszagra vágjuk?

KORNÉL: Démont csinálsz belőle. Tervszerűnek képzeled azt, amitől ő is szenvedett. Fetisizálod. Pedig ő is csak ember. S mióta elzárkózol előle, egyre inkább az. Ezért vállaltam, hogy szólok mellette. Lehet, hogy minden igaz, amit róla mondtál, de azt nem vonhatod kétségbe, hogy minden indulata egyetlen pont körül örvénylik. S ez te vagy.

NÁNDOR: Igen, örvénylik. De nem azért, hogy azonosuljon velem, hanem hogy felemésszen.

KORNÉL: A kétség és a sebzettség torzította így el. S talán a góg.

NÁNDOR: Meg a romlottság.

KORNÉL: Abbahagyom. Nagy kedvem úgysem telik ebben a misszióban, de azt még megmondom: a te helyedben én nem lennék ilyen merev.

NÁNDOR: Nézd, nem arról van szó, hogy rettegek tőle, vagy annyira gyűlölöm, hogy látni sem bírom. Ezen a fokon szerencsére túl vagyok. De épp ezért semmi kedvem előlről kezdeni a marakodást. Ha hihetném, hogy elviselhető módon...

ABIGÉL: *(csöndesen, lopva, de elszántan belép)*

NÁNDOR: Te hogy kerülsz ide?

KORNÉL: Nem így egyeztünk meg. Biz' isten nem tehetek erről.

ABIGÉL: Vállalom a felelősséget, hogy beszöktem az uramhoz.

KORNÉL: Megyek is. Bölcsességet kívánok nektek. Szervusz, Nándor, ne ess kétségbe. Szervusztok! Legyetek jók! Néhány nap múlva ismét bejövök. *(El.)*

NÁNDOR: Ül le, ha már itt vagy.

ABIGÉL: *(leül)* Köszönöm. Mért ez az idegesség? Nem veszekedni jöttem.

NÁNDOR: Szép tőled. De tőled független bajom is lehet.

ABIGÉL: Nocsak! Lehet? Na, bocsáss meg. Nem ütöm le, még az ilyen ingerlő labdát sem. Nem ezért jöttem.

NÁNDOR: Leütheted. Meccsé úgysem fejlik. Ahhoz egyazon kategóriában kellene lennünk.

ABIGÉL: Tudom, hogy te magasabb osztályba tartozol.

NÁNDOR: Nem magasabba, hanem másba. Így baj és öröm, ami érhet, igazi, abban neked már nincs szereped.

ABIGÉL: Úgy hallom, egészen meggyógyultál.

NÁNDOR: Negyven felé ezt a makkegészséges sem hiheti magáról, pláne manapság. De valóban gyógyulok. Jó itt.

- ABIGÉL:** Kint is sokan várnak. A Nyugatból te vagy az egyetlen, akihez semmi folt nem tapadt. Nagyon számítanak rád.
- NÁNDOR:** Amit te foltnak mondasz, annak hiányára nem vagyok büszke. A klinika érdeme. Tudod, itt sokat adnak a sterilítésra.
- ABIGÉL:** Jó, csak gúnyolódj. Sokan cserélnének veled. Kimégy, s öledbe hull egy nagy tekintélyű folyóirat. Ignotus, Hatvany Bécsben, Babits, Móricz vérig sebzett, Kosztolányi jobbra szegődött, Osvát megfélemlítve, Kaffka, szegény, halott. Csak örülnének, ha vállalnád.
- NÁNDOR:** Úgy beszélsz, mintha megbíztak volna.
- ABIGÉL:** Nem, nincs megbízatásom.
- NÁNDOR:** Ezt sejtettem, de ha volna, ilyesmivel akkor se tennél rám mély benyomást — erről biztosíthatlak.
- ABIGÉL:** És mivel tehetnék mély benyomást? Kérleltelek. Hiába. Aztán beszökttem hozzád, mint hajdan az intézetből. Akkor nem kellett könyörögnöm, hogy beeressz. Reszketett a kezed, mikor bezártad az ajtót.
- NÁNDOR:** Hát igen. Reszketni azt lehetett melletted.
- ABIGÉL:** Nem vagy egészen igazságos. Majdnem tíz évig éltünk együtt. Jól vagy rosszul, de ez volt az élet legfontosabb tíz esztendeje. Enélkül, bármi jönne is, csak töredék lehet. Mindig valami teljesebbre vágytam, arra, hogy szorosabban fűződj hozzám. Most már látom, hogy nem a hiányzót kellett volna hajszoynom, hanem jól élni azzal, ami volt.
- NÁNDOR:** A távlat jót tesz. Alig ismerek rád. Megszépített ez a bölcsesség.
- ABIGÉL:** A fene megette, ha egy elhagyott asszony ilyen bölcs. Biztos kicsorbultak a fogaim.
- NÁNDOR:** Ha a méregfogaidra gondolsz, akkor ne sajnáld. Elárulhatom neked, fegyvertelenül többre megy egy asszony, mint állig felfegyverezve.
- ABIGÉL:** Azért jöttem hozzád ilyen pőrén, de kényszeríteni így sem akarlak. Csak ezt a blokádot old fel. Néha látni szeretnélek. S néha talán neked is szükséged lehet rám.
- NÁNDOR:** Látod, így még örülök is neked. De ne áltassuk egymást, mert abból újra csak háború támadna. Tiszta lapra van szükségünk, világos »platformra«.
- ABIGÉL:** Ahogy jönnek látod.
- NÁNDOR:** Tehát számolnunk kell azzal, hogy a házasságnak, a szerelemnek visszavonhatatlanul vége.
- ABIGÉL:** Kérlek szépen. De furcsa, hogy ilyen csálthatatlanul látod a jövőt.
- NÁNDOR:** Nem akartalak bántani, hetvenkedni még kevésbé. Sőt, ismétlem: rokonszenvesnek találak ebben a pillanat-

ban. De ez nem érinti, nem érintheti az alapot. Az alap: Anna. Hogy élek, neki köszönhetem. De ettől függetlenül: élni a szó teljes értelmében már csak vele tudok. Ha ezt meg bírod emészteni jó lélekkel, akkor, akkor...

ABIGÉL: *(átváltozik, megmerevedik, s nagy indulatokat fegyelmetvezve szó nélkül kimegy)*

Függöny

(S nyomban — Abigél kinti lépéseit mintegy folytatva — járni kezd a kronométer. Kattogásai élesebbek, irama gyorsabb.)

3. kép

IDŐ: *Néhány nappal később.*

SZÍNHELY: *Ugyanaz.*

NÁNDOR: *(még idegesebb, nyugtalanabb, mint előbb. Ír valamit egy cédulára. Csönget. Bejön az ápolónő) Kérem, juttassa el ezt Winter doktorhoz. S ha lehet, a választ is várja meg.*

ÁPOLÓNŐ: *Igenis kérem. (Kimegy.)*

KUBÁN: *(kopog s bejön) Na ugye megmondtam magának!? A helyzet egyre kritikussabb. Jöjjön ide! Na jöjjön csak, és nézzen oda, mi! Látja? Körülvették az épületet. De még nem tudom, hogy kik. Lehet, hogy az antant emberei öltöztek magyar uniformisba. De az is lehet, hogy Apponyi rendelte ki őket, hogy vigyázzanak rám a béketárgyalásig. Itt ez a rengeteg bizonyíték. Nem babra megy a játék, most már világos.*

(A folyosóról zaj, csizmák kopogása, furcsa, ideges vita.)

WINTER: *(hangja kintről) Ez ellen tiltakozom! Tiltakozom! Jelentést teszünk a kormánynál!*

KUBÁN: *Látja, csak egy percre hagytam el a körletet, máris kitör az anarchia. A nemjóját! (Megrántja magán a pizsamát, mintha zubbony volna.) Mindjárt szétütök köztük, ne féljen. (Kimasírozik.)*

WINTER: *(hangja kintről) Ez törvénytelen, kétszeresen is. Kórház és egyetem. Ide csak a rektor úr engedélyével jöhet be karhatalom.*

HADNAGY: *Helyes, doktor úr. Itt se voltunk, ha megtaláljuk, akit keresünk. Ez az. (Benyit. A folyosón még két szuronyos katona látható.) Ti maradjatok kint! Maga is, doktor úr! (Bezárja az ajtót.) Széki Nándorhoz van szerencsém ugyebár?*

NÁNDOR: *Igen, én vagyok.*

HADNAGY: *A hadsereg tisztogatási csoportjától Radó hadnagy. Kis Annát keressük. Önnek tudnia kell, hol van.*

- NÁNDOR: Úgy tudom, Bécsben.
- HADNAGY: Rosszul tudja. Körülnézek. Figyelmeztetem, nem tréfálunk. *(Kinyitja a szekrényt. Benéz az ágy alá.)* Nincs. Majd meglesz. Minél nagyobb felhajtás árán, annál keservesebb lesz neki.
- NÁNDOR: Nem irigylem ezt a hőstettet, hadnagy úr. Egy ártatlan lányt...
- HADNAGY: Elég! Még hogy ártatlan! Az apácák, akiket kilakoltattott, nem így vélekednek.
- NÁNDOR: Biztosan törvény volt rá.
- HADNAGY: Lehet. Azt is ők hozták. És koszos kölykökkel rakták tele a zárdákat.
- NÁNDOR: Nélkülöző gyerekekkel, ha ugyan volt ideje szegénynek. Engem ápolt. Ő tartotta bennem a lelket. Senki emberfiának nem vétett.
- HADNAGY: Akkor miért szökött el?
- NÁNDOR: Biztosan a rémhírek miatt.
- HADNAGY: Nézze, mi nem szoktunk vitatkozni. Nincs időnk. De maga író. Állítólag híres is. Hát ne nézzük egymást lónak. A hölgy nem egy angyal. És itt van. Akitől ezt tudjuk, az jól ismeri őt is, ezt a helyet is. Nézzé! *(Levelet vesz ki a zsebéből, s olvassa.)* »Éten járt a keresztény erkölcs megcsúfolásában. Lehet, hogy nem azon az osztályon rejtőzködik, ahol Széki fekszik, de hogy azon a klinikán, az biztos.«
- NÁNDOR: Hadnagy úr! Csak nem ül fel egy sötét névtelen levélnek?
- HADNAGY: Ezt csak bizza rám. Na, végeztem. »Költő hazudj, csak rajt' ne fogjanak. Mert van rá példa, hogy a sánta eb...« Remélem, ismeri. Ha nem, majd megtanulja. Volt szerencsém. *(Kilép. Kintről hallható az utasítása.)* Irány a következő emelet!
- NÁNDOR: *(szédeleg. Megkapaszkodik az ágyban. Leül. Fél. Nemcsak Anna miatt. Az agyában is riasztó jeleket érzel. Megkeresi a cipőjét. Fölhúzza, de közben föl-föláll, kinéz az ablakon. A folyosón távoli zaj. Fülel. Hirtelen elindul az ajtó felé. Az ajtó zárva. Dörömböl. Kinyílik, s benyomul egy szurony)*
- HANG: Ha nem marad békén, megmérjük a mellbőségét!
- WINTER: *(a szuronyoshoz)* Vigyázzon! Ez egy súlyos elmebeteg. Nyugtatót kell neki adnom. *(Benyit, az ajtót bezárja.)* Valóban, mester! Ne tetézze a veszedelmet! Egyelőre semmi baj. Ez jót fog tenni. Mászt nem tehetünk. Adja csak a karját. *(Beadja az injekciót.)* Feküdjön csak le! És imádkozzon, ha tud.

Függöny.

(Kronométer.)

4. kép

IDŐ: Néhány órával később.

SZÍNHELY: Ugyanaz, mint előbb.

- NÁNDOR: *(ébred, eszmél. Iszonyú ijedelem és nyugtalanság tör rá. Csöngtet. Bejön az ápolónő) Mi történt, nővérke? Itt van Winter doktor?*
- ÁPOLÓNŐ: *Jaj, ne is kérdezze! A tanár urat behívták a dekanátusra. (Súgva.) Tudja, a 7-ből a katonák elvittek egy nőt. Nem láttam. Állítólag kommunista volt.*
- NÁNDOR: *Köszönöm. Elmehet.*
- ÁPOLÓNŐ: *(el)*
- NÁNDOR: *(magába roskadva ül. Fogja a gyomrát. Fölemeli a matracot, kiveszi a pantoponos dobozt, a markába önt jó néhányat, a szájába dobja, s lenyeli. Aztán izgatottan pakolni és öltözni kezd. Etlilik egy-két perc, s belép Abigél) Te volnál?*
- ABIGÉL: *(megsejti a bajt. Hátrálni kezd) Én. Hát ki volna? Mi van veled?*
*(Hosszú, félelmetes, feszültséggel telített csönd. Egy-
másra meredve állnak.)*
Függöny.

5. kép

IDŐ: Néhány nappal az előbbieik után.

HELYSZÍN: Mint a legelső képben, tehát parancsnoki szoba Jugoszláviában, közel a magyar határhoz. Jelen vannak — Nándor kivételével — ugyanazok, akik az első képben.

- EZREDES: *Uraim, nagyon itt az ideje, hogy az ügy végére pontot tegyünk. Az eset nemzetközi vonatkozásai és a tények megengedik s megkövetelik a gyors és határozott döntést. Ítéletünk megengeszteli Franchet d'Esperey ömértóságát, s benne az ellenség elleni harc érdekei is kifejeződnek. Kapitány úr, jelentést kérek az új kihallgatásról!*
- KAPITÁNY: *Ezredes úr, alázatosan jelentem, a fogoly viselkedése gyanúsabb, mint volt. Vagy hallgat teljes tompasággal, vagy dühöng.*
- EZREDES: *Kire dühöng és mi a baja?*
- KAPITÁNY: *Főként énrám, azonkívül mindenkire, s összehord hetet-havat. Értelmesen csak az örrel beszél, azzal is ritkán.*
- EZREDES: *És beismeri a bűnösségét?*
- KAPITÁNY: *Azt igen. Sőt kevesli a büntetést, amit mi számára kiróhatunk.*

- KATONAORVOS:** Nekem éppen ez a gyanús. Ez a fogoly akarja a halált, s nehéz elhinnem, hogy a francia tiszt meggyilkolása miatti lelkiismeret-furdalás miatt.
- EZREDES:** És nem gondolja, hogy ez a nagy készség a bűnhődésre, s közben a bizonyítékok összekuszálása egy vakmerő csel? Ez az úr nem bolond, tudja, hogy ha a tények mást mutatnak, beismerő vallomása, pláne ha ilyen zagyva, csak kétséget támaszthat bennünk.
- KATONAORVOS:** Valóban nem bolond, de az észjárása, így zagyván is, teljesen más, mint azoké, akik futártisztekre szoktak vadászni. Afféle pacifista lehetett, mint Romain Rolland, amikor még ura volt önmagának.
- EZREDES:** Pacifizmus, humanizmus! Lárifári. Ismerjük ezt a mesét. Hol voltak, amikor a városainkat lötték? Most előállnak, mint akiket a békegalamb tojt, s azt hiszik, zagyvaságaikért négyéves harcaink gyümölcsét nagylelkűen veszni hagyjuk. A vitézeik csődöt mondtak, s most jönnek ők. Mézes beszéddel, demagógiával, s a kergültebbek így, pisztollyal is, ha kell. Tudja, mi ez, doktor? Munkamegosztás. Ugyanaz a kompánia, csak a szereposztás változott. Kapitány úr! Megtalálták a fegyvert?
- KAPITÁNY:** Alázatosan jelentem, nem. Pedig minden centimétert átkutatunk a környéken.
- EZREDES:** És a feljegyzéseket, amelyeket nála találtak, megfejtették már?
- KAPITÁNY:** Sajnos azokon sem tudunk eligazodni. Gyorsírással írótak, összefüggéstelen szavak, ismeretlen nevek, kusza rajzok, hangjegyek.
- EZREDES:** Milyen nevek?
- KAPITÁNY:** Női nevek: Abigél, Anna, Nauszikaa, Pénélopé.
- EZREDES:** És a rajzok?
- KAPITÁNY:** Badarság. Az egyikén egy ember függ egy léggömbön. A léggömb felé nyilak szállnak, s alatta mélyen hegyes karók. A másik, mint egy játékló, a hasában egy halom rohamsisak.
- EZREDES:** S magának ez nem mond semmit?
- KAPITÁNY:** Alázatosan jelentem...
- EZREDES:** Ne jelentsen már folyton, mert közben felrobbannak azok a rohamsisakok. Doktor, maga sem érti az összefüggéseket?
- KATONAORVOS:** Azt sejtem, hogy ön mire gondol, de mégis azt hiszem, hogy ez a ló, ha faló volna is, más titkokat rejt. Minden, amit észlelünk, messzebbre, a merénylettől független rejtélyre utal. S a fogoly tekintete is. Hol réveteg, hogy eszelős.
- EZREDES:** Milyen is legyen azé, aki gyilkolt? Hogy ellenségünk, azt a viselkedése is bizonyítja. S különben is: hábo-

rú van, s mi katonák vagyunk. A fogoly valóban rejtélyes, de nem vagyunk ideggyógyászok, s szigorú parancsot kaptunk a merénylet körülményeinek gyors felderítésére és a megtorlásra. Ehhez meg is van minden adatunk, csak a merénylő mögötti felsőbb szervek nevét kell megtudnunk. Enélkül az ügy politikai nyeresége hasznosíthatatlan. Világos? Tehát ezzel tördjenek, uraim. Vezessék elő a foglyot!

KAPITÁNY:

(kiszól) Vezesd elő a foglyot!

KATONA:

Igenis!

(Léptek kopogása. Bekísérik Nándort, aki már alig él. Szánalmas és szörnyű.)

EZREDES:

Álljon oda! (Nándor nem mozdul.) Nem érti? Álljon oda, velünk szembe!

NÁNDOR:

(odaáll)

KATONAORVOS: (a katonához) Nem történt semmi?

NÁNDOR:

De történt. Látja? (Leszakítja a kézelőjét, s finom téhér por hull ki.) Ez volt a másikban is. Lenyeltem. De beszámítható vagyok.

EZREDES:

És a VII. szimfónia? Meg a hetedik mennyország? Meg a sellők? Már nem látja őket?

NÁNDOR:

De igen. Csak véres a szemük és fekélyes a képük. De ne rémüljön meg, felém jönnek, én vagyok a palijuk És én már nem félek.

EZREDES:

Mert azt reméli, hogy a türelmünk végtelen, vagy sejteti, hogy nincs veszíteni valója.

NÁNDOR:

Eltalálta.

EZREDES:

Pedig ez, látja, nem is érdekel. Bennünket az érdekel, kinek a megbízásából lépte át a határt?

NÁNDOR:

És mi lesz, ha megmondom?

KAPITÁNY:

A kérdés joga itt nem az öné! Feleljen!

NÁNDOR:

Meghallani az én feleletem ahhoz maguk süketek.

KATONAORVOS:

Ez a felelettől is függ. És végre értse meg, itt az élete a tét. Halál és szabadság esélyei előtt áll. Beszéljen világosan!

NÁNDOR:

Szabadság? A szabadsághoz nem elég az önök akarat. Annak, aki magát elherdálta, lyukas garast sem ér.

EZREDES:

Akár ez a fennkölt büntudat. Nem vagyunk se gyóntatók, se szerelmesek, — a locsogásaival torkig vagyunk! Beismerni a gazemberséget, kéjelegni a mocsokban, amelyet elkövettek, ez a ripacsok között imponálhat, nálunk nem. Mi ítélkezni akarunk.

NÁNDOR:

Ítékezzenek. Már megmondtam. Én löttem le a tábornok futárját.

EZREDES:

És mért tette?

NÁNDOR:

Mert szép lova volt.

- EZREDES: *(pillanatnyi zavar után)* Még egy ilyen arcátlanság és vége. A tárgyalásnak is, magának is.
- KATONAORVOS: Istenkísértés, amit csinál, szerencsétlen!
- NÁNDOR: Jó is volna még egyszer ilyen nyílt viszonyba kerülni az istennel, de véget ért a meccs. Végérvényesen.
- KAPITÁNY: Akkor miért fecseg úgy, mint aki heccelődik?
- NÁNDOR: Mert igaz, amit a lóról mondtam. *(Küszködve, vergődve fölhangzik a Nauszikaa-motívum.)* Gyönyörű volt, vilámló, fényes jelenés, mint a csodaszarvas. Iramának íve kettészelte azt a döglletes éjszakát. Azon a lovon, azzal a lóval a csillagok s a föld között... Mint a gondolat... De leestem róla, le a sárba, a fürtelembe... Lelőttem... *(A közben fölerősödött motívum elnémul.)* Hát nem világos? *(Ordít.)* Mit gyötörtök? Nem értitek? Nekem adta az isten. Itt volt a kezemben a kantárja, a térdeim között táncolt, s kizöldült alattunk az üszkös mező... Hát lelőttem. *(Az önkívület közelében odamegy s megragadja az orvos mellén a zubbonyt.)* Mit akartok még? Nem elég ez egy irgalmas halálhoz?
- EZREDES: Alarm! Kötözzék meg! *(A katona s a kapitány rátör, lefoglalják. Éles kopogás. Bejön egy hadnagy, tiszteleg, átad az ezredesnek egy iratcsomót.)* Mi ez?
- HADNAGY: Alázatosan jelentem a körözésre beérkezett információk.
- EZREDES: Nézze meg, kapitány úr! *(Átadja.)*
- KAPITÁNY: *(tanulmányozza az iratokat, köztük egy tényképet. Megmutatja az ezredesnek. Összebólintanak.)*
- EZREDES: *(miközben nézi a dokumentumokat)* Tehát: Széki Nándor ugyebár. Író. Idült morfinista. Körözési parancs ellene. Ok: megfojtotta a feleségét. *(Döbbenet. Nándort a katona elengedi.)* Ezzel a tényállás bizony lényegesen módosul.
- KATONAORVOS: S a mi illetékességünk megszűnik.
- EZREDES: Ez még nem biztos. Mert a feleségét megölte? Attól még megölhette a futárt is. Sőt, így még meggyőzőbb a mi feltételezésünk. A háborút elvesztették, s elvesztették gátlásaikat is: a magánéletben éppúgy, mint a politikában. Az eset jelképes. Aki a vereséget nem bírja elviselni, megvész. Még szerencse, hogy idejében elfogtuk.
- KAPITÁNY: Szerencse. De a futár elleni merénylet vádját mégis el kell ejtenünk. A feleséggyilkosság egy nappal később történt és Budapesten. *(Átadja az iratot.)*
- EZREDES: Ez bizony igaz. És ennyi időt elvesztegettünk vele! Az ilyen ügyeket még a civil bíróságok is rühellik. A zülött cseléd ciánkálit ivott. Ezt kifogtuk.
- KAPITÁNY: Legjobb volna visszatoloncolni. Bajlódjanak egymással.

EZREDES:

Jó gondolat, kapitány.

NÁNDOR:

(meginog, a falnak támaszkodik. Az orvos odaugrik, átfogja, vizsgálja. Leülteti egy székre. Visszamegy a többi tiszthez, s halkán tanácskoznak. A székhez közel egy polc van, azon fegyverek. Nándor gyorsan föláll, egy pisztolyt fölvesz, s a tisztekre szegezi.) Senki se mozduljon! Emeljék fel a kezüket! *(Fölemelik.)* És ne féljenek. A költő, ha fegyverhez jut, tudja, kit kell megölnie. Ti meg keressétek tovább a futár gyilkosát! Csak az ösvényekre vigyázzatok... Átrepülni a határokat. Az lett volna az igazi. Nem sikerült. De az ösvényeket... legalább azokat... az ösvényeket hagyjátok szabadon... *(Fejbe lövi magát.)*

Függöny.

A színmű első felvonását előző számunkban közöltük.

KÉZFOGÁSOK

NATAŠA MALETIN

NYÁRI PÓKHÁLÓK*

I.

Furcsa nyár volt, tele pókhálóval. Az éj folyamán keletkezett olyan titokzatos módon, hogy nem vettük észre sem azt, hogy mikor, sem hogyan. Pókokat nem láttunk, pedig mindenhol kerestük őket: a szobák sarkában, a bútorok mögött, a fák lombjában, a rothadt, odvas diók belsejében, melyek az udvarunkat borították. Nem voltak sehol, de a hálók mégiscsak keletkeztek, szilárdan, sebezhetetlenül. Áthaladva a szobákon, rájuk akadtunk, vigyázatlanul nekisurlódtunk arcunkkal, ilyenkor lágyan simogatta a hajunkat és a szemünket, mi pedig kezünkkel hanyagul lesöpörtük.

Később már unalmasan makaoccsá vált. Mindenhol jelen volt. Az ember meg sem fordulhatott anélkül, hogy bele ne gabalyodjon, foglyul ne ejtse. Immár csak nagyobb erőfeszítés árán szakíthattuk el. Fojtogatott bennünket, nyakunkra csavarodott, szánkba tömődött. A szobák fojtottakká, szűkekké váltak, felfrissülést már a tornácon sem leltünk. A lépcsők puhák, sikamlósak voltak a rájuk tapadt pókhálótól. Lábunk bele-belesüppedt, hátrátatott bennünket, bokánkra tekeredett, felkapaszzkodott lábszárunkon. Hangtalan volt, ereje félelmetes. Többé nem ismertük fel egymás arcát: hamuszerűek és puhák voltak, a vonások csak néhol sejlettek elő, váltak felismerhetőkké a pókfonalak hálós rétege alatt. Jól hallható nesz kísérte nehéz lélegzésünket, a szürke szálat súlyos hajfűrtként vontuk félre. Már ruhát sem viseltünk, nem volt rá szükségünk, a hálóréteg második bőrünként tapadt hozzánk, simán, hajlékonyan és elnyúthatatlanul. Ha belegázoltunk a folyóba, semmit sem változott. A szálak nem engedték át magukat az örvényeknek, hanem tökéletesen, hűen megvédték bennünket, így a vízből szárazon jöttünk ki, érintetlenül a cseppektől.

Járásunk lelassult, húztuk a lábunkat, mégis olyan nesztelenül mentünk, mintha siklanánk. Talpunk alatt nem éreztük az ágacskákat és a part kavicsait: mintha pamukba öltöztünk volna, testünket ködgo-

molyag övezte. A parton sűrű cserjéken törtük át magunkat, hosszúra nőtt hajunk beleakadozott, rácsavarodott a bokrok ágaira, visszarángatott bennünket. Mi pedig marokkal téptük, csupáltuk... majd hallgaton és szenvtelenül folytattuk utunkat. Habár téptük, szaggattuk, nagyon gyorsan megújult és nőtt, ugyanolyanná vált, mint amilyen az imént volt: hamuszerű, por- és pókhálószerű. A szálak elvékonyodtak és összegabalyodtak a mögöttünk lebegő pókfonalakkal.

Egészséges gyümölcsöt keresve ténferegünk a kertben, de hasztalan: az almák rothadtan csüngtek az ágakon, a legfinomabb érintésre is lehullottak s a fák alatt kásás, bűzös, ragacsos masszává zúzódtak, tovább gázoltunk rajtuk élmélet keresve. Hosszú körmünkkel a kertben kaparásztunk, túrtunk, mint a vakondok, de a gyökerek aszalodottak voltak és keserűek, megköpdöstük őket s tovább vajtuk a földet. Holdkórosokként vonszoltuk magunkat a réten.

Ejjel, hátunkkal bütykös fatörzseknek támaszkodva bámultunk a kísértetiesen sápadt, vigyorgó holdra, melynek hosszú, tejés sugarai pupillánkba fűrődtek, sápadttá és zavarossá változtatva azt; mintha kiszívta volna a színeket belőle. Mi azonban nem mozdultunk, némán átengedtük magunkat a körülöttünk levő természet ölelésének.

Különös nyár volt, furcsa lidércnyomás, melytől nem bírtunk s nem is akartunk szabadulni.

II.

Nemsokára már az erdei vadak is látogatni kezdtek bennünket. Furcsa módon nem félték tőlünk, ahogy mi sem tőlük. Egy lépésnyire közel merészkedtek hozzánk, tekintetüket le nem véve az arcunkról köröztek körülöttünk; néha sokáig álltak előttünk, értelem nélküli, megmerevedett tekintetükkel szembogarunkba bámulva. Úgy éreztük, mintha a még megmaradt értelmünket s akaratunkat itták volna magukba, és mintha kevés, homályos és kusza gondolatainkat is ellopnák, mintegy azokkal gyarapodva, táplálkozva erősödnének. Látogatásaik után üresek és némák maradtunk, megfosztva minden emléktől és az emlékezéstől. Halottak és üresek voltunk, mint a kihalt termek.

Amikor az állatok visszatértek, már furcsák és félelmetesek voltak, valami az iszonyathoz hasonló lopódzott belénk, akikből már az emlékezés érzete is kiveszett. Komoly, gúnyos, megvető emberi szemmel vizsgálgattak bennünket, emberi tekintettel, mely annyira fáradt és szomorú volt, hogy lényünk belsejében, ahol már minden rég halott volt, megnőtt a rémület. Amikor hosszú idő múlva hátrálva elhúzódtak tőlünk, újra fásultságba és érzéketlenségbe estünk.

Mintha valami belső parancsra tennénk, újból és újból a folyóhoz vonszoltuk magunkat. Sok, nagy partra vetett halat találtunk itt, amelyek halkán nyöszörögve haldokoltak, vonaglásuk mind lassabbá és lassabbá vált, míg abba nem maradt s nyugton feke maradtak. Haláltusájuk hosszú és nehéz volt. Napokig feküdtek így, furcsán-nevetségesen utánozva azokat a mozdulatokat, amelyeket valaha a vízben tettek, mintha abban reménykedtek volna, hogy a következő test- és uszonyrándításuk visszajuttatja őket oda, ahonnan a partra vetődtek. A folyót figyelve láttuk, hogy saját maguk ugrottak ki a szárazra. A vízben levők néha

kikémleltek a parton fekvő haldokló kis testek csoportjára, majd összeszedve minden erejüket kiugrottak. Meggömbülve repültek, széttárt uszonyokkal, esetlen testük puffanása tompán hangzott a száraz, megrepedezett parton. Mind többen voltak itt a folyó mellett, az újonnan jöttek nem is érintették a talajt, már másokra estek, csillapítva görcsös táncukat.

A szél már régen nem fúj, a levegő nem mozdult, a nap nem látszott az égen, bár határozottan éreztük nehéz, nyirkos melegét. Kegyetlen sugarai mindenhova elkísértek bennünket, még a vén erdő hatalmas fatörzsei alá is, a régi, magas szekrények árnyaival teli sötét, alacsony szobákban is a fejünk tetején zuhogott. Mintha az idő folyása megrekedt volna, mintha bennünk és az égen egy lidérczel teli, nehéz álmom észbontó, kaotikus pillanata telepedett volna meg. Nem vártuk a következő napot, mert mint az előző, az sem hozott számunkra enyhülést.

Beleszoktunk már ebbe a pókhálószerű, ólomcsendű, örült világba. És míg fogatlan szánkkal megpróbáltuk szétmarcangolni a döglött halak testét, nagy, fekete madarak kezdtek körözni felettünk.

III.

Csak el kell képzelni a folyót, mely elég széles minden vízi kúszónövény, az összes moszat és csiga, iszap borította, berozsdásodott harang számára. Ha vagyunk olyan állhatatosak és nem pislantunk abban a pillanatban, amikor a nap dicsfénye elmerül a láthatáron, igyekeztünk kifizetődik. Kezünket a fenéig mefíjtjük, az iszap körülölel bennünket, s mint a dagály emelkedik karunkon fel és húz maga felé. A sűrű folyó fölé hajolva belenézünk és meglátjuk magunkat. Megváltoztunk, másmilyenek vagyunk, mint egyszer egy különös álmunkban. Arcunk levéltest, rothadásra hajlamos; szemünk helyén nagy, vak hűszínű gombák. A fülünkbe telepedtek, szarvukkal egymás felé nyújtózkodnak. Fejünk körül kaján mezők kipárolgásai lebegnek. De ennek a folyónak a partján nyugodtak lehetünk, senki kíváncsi tekintete nem zavarja pihenésünket. Csak vízalatti hangok hallatják a megértés mormoló szavait. Míg ujjaink az elrejtőzött vízlakók fészkeiben kotorásznak, a halak remegve nevettek rajtunk. Felfigyeltünk arra, hogy valami harapdálja a folyó mozgékony testébe vájt ujjainkat. Hálások vagyunk ezért a figyelmességért, vigyázva leeresztjük oda a vízen át mosolyunk egy darabkáját. Azt hisszük, hogy az átélte dolgok csak kellemetlen kirándulást jelentettek világaikon kívülre, s hogy végre visszatérhetünk a folyó partjára, ahonnan valamikor elindultunk megszelídíteni a vadállatokat. Csak kertünk nedves földjét vágytuk vissza, melyet ott kellett hagynunk az előrenyomuló kegyetlen emberbarátok kényekedvére.

A folyó lomha alja ébredezni kezd az új jövetelével, mind hangsúlyosabbá válik a halak mormolása. Felmerülnek a mélység kíváncsi, sápadt arcú lányai, egy félénk, de hosszú pillanatig fakó fehér szemükkel képünket vizsgálgatják, mely lassan átalakul, majd hirtelen eltűnnek, ágkarjaikat a kavicsba túrva; elfeledték már az állatok képét, így megrémisztették őket följük hajló arcunk változatlan vonásai. Szik-

rázó cseppecseköd hullik testünkre, a folyóból pedig valami nyirkos, orsószzerű kezek emelkednek ki. Testünk mellett kúszva megismételhetetlenül simogatják azt. Kicsalva agyunkból az eldugott helyeken megbújt gonosz gondolatokat széttépik a kocsonnyás testeket, melyek egyre kevésbé szegülnek ellent. Így kell ülni, a folyó fölé hajolva, míg a legfélénkebb hal is fel nem bátorodik, míg a legtávolabbi folyandár jóindulatúan meg nem érinti kezünket; csak ekkor maradhatunk itt örökre, csak ekkor telepedhetünk le a folyónk partján, várva a napot, míg végre beleereszkedhetünk a többi békés hal, csiga és moszat közé.

IV.

A szoba sűrű s nehéz sötéttséggel telítődik. Mind hatalmasabb, támadóbb a csend, mintha minden pillanatban vastagabb és áthatolhatatlanabb fallal választódna el a világtól. Így elszigetelve, rabul ejtve a szobában, visszhangzani kezd a csend. Először csak alig észlelhető halk süvítés ez, mely néha-néha megszakad. Hamarosan azonban csendes zúgássá erősödik, mintha láthatatlan szúnyog zúgna valahol elrejtőzve. Ha az ember hallgatja ezt a hangot, úgy tűnik neki, mintha az hirtelen félbeszakadna, de ez csak csalóka képzet. Csak a fül szokott hozzá, az továbbra is hallatszik. Aztán ismét hallani, mind határozottabban. Mind sűrűbb és ragadósabb a sötét, annál inkább úgy rémlik mintha a padlóval és az alig megsejthető, körülöttünk álló tárgyakkal együtt süllyednénk. Mint amikor a lift az álom végtelen bányába ereszkedik, szinte érzékeljük a mozgást, s míg süllyedünk, gyomrunk riadtan, remegve ellenkezik, a borzongás fokozatosan egész testünkön szétterjed. Ekkor a könnyű szédülés szinte elmámorít bennünket, és a perc kínos volta ellenére valami édes és ijesztő borzongással engedjük át magunkat e mozgásnak. Mintha már a padló is rengne, elveszítjük egyensúlyunkat, gondolatban széttárjuk karunkat, láthatatlan tárgyakat keresve, melyeknek nekitámaszkodhatnánk. Azonban mégsem esünk el.

A hangerő a lágy tónusoktól már a fülsértő fütyülésig erősödött, mintha számtalan mozdony, bántó hanggal, áttörné az egyedülállt falát. S míg a süvítés fokozódik, a halántékunk dühösen lüktet, vadul dörömből dobhártyánk. A fej mintha szilárd abronsba lenne szorítva, mely minden pillanatban szűkül: fájdalmat érzünk, s bár úgy érezzük, hogy a kín pár perc múlva elviselhetetlenné válik, ez mégsem következik be. Körülöttünk már minden sivít és harsog, bolondul nekidühödve kaotikusan örvénylik, széles lendületben mozog jobbra-balra, disszonáns, vad, hangzavarban táncol. És mi itt vagyunk, ebben a felbőszült térben, nehéz belső impulzusoktól rázva, nem várt taktusaiban, egy más, furcsa, meglepően ismeretlen tam-tam zenének. Mintha hatalmas hullámok zúdulnának ránk, hol az egyik, hol a másik falhoz csapdosva bennünket, mint valami sziklákhöz, melyek fennsége és értelmetlen játékukban szinte labdázna velünk. Különös erők áldozatai lettünk, melyek e szoba fogságában tartottak bennünket rabul, habár — megerősítve képzeletünket — tudtában vagyunk annak, hogy valahol kint egy megszokott, csendes este élete folyik, melynek banalitásai egy pillanat alatt szétfeszíthetnék bolond esténk rémes varázsát. Nem teszünk erőfeszítést, hogy szétfeszítsük körülöttünk az örvényt. Lehet, hogy csak pillanatok

múlnak el, lehet, hogy hosszú órák, vagy az éj a végtelenbe nyúlik, időérzékünk elveszett, átéltünk minden örömeivel s bánatával egy egész életet. Mintha egyidejűleg volnánk tapasztalt, fáradt, ráncos arcú, meg-görnyedt hátú százévesek — és csecsemők, akik hiába nyújtogatják görbe, rövid karjukat az elérhetetlen tárgyak után.

És így állunk, eltelve az összes átélt utazással s érzéssel, mint aki egy percel halála előtt újraéli egész életét, mozdulatlanul, tetszhalottként a benyomások erejétől és sokaságától, melyek az éji, nehéz s kimerítő látomástól keltek életre, s melyekre mi hirtelen rájuk akadunk, védekezve, túlérzékeny, remegő érzékszerveinkkel a vakító, kérelhetetlen, széles fénysávtól, mely erőszakkal visszavisz bennünket a valóságba, a lusta, csömörletes estébe.

V.

Az este, hosszú, hosszú ideje először, ismét kimentem a kertbe. Ritkán jártam ide, most emlékeink vad, hallgatag s áthatolhatatlan flórája. Már régen a házba húzódva élek. Elég, sőt túlnagy is számomra. Amikor esténként az ócska fotelben ülök, melynek fakó virágai mintha megsárgult csipkék s a múlt levendulaillatát árasztanák, ott érzem magam mögött a szobák élő jelenlétét: egy egész sor tágas, sötét, régen elhagyott és üres terem, melyek mintha mindazok emlékét őriznék, akik valaha bennük éltek fényes, távoli napjaikat. Néha-néha a ház távoli zugából, mintha nehéz selyem suhogása hallatszana, boldog lányok néhai léptei illannak el. Az árnyékban, az ablak melletti mélyedésben még mindig ott ül anyám csendesén, lágyan s révedezően mosolyogva a semmibe mereng. Jelenlétében mindenki lehalkította szavát, sietve mentek el mellette, lábujjhegyen, félve, hogy titokzatos magányát meg ne háborítsák. Ő nyugodtan ült, törékenyen, ősz hajjal és szépen, ovében összezárt valótlan kezekkel. Mikor nem hallott hango-kat s nevetést maga körül, beleringatta magát távoli, számunkra ismeretlen világába, amely biztosan csodásabb, szebb volt a miénknél, mert arcán különös boldogság és fájó béke csordult szét.

Az emberekkel, akik elmentek, az élet is kezdett kihálni a házból. Mindegyikük hirtelen, szökéshez hasonló, váratlan eltávozásával elvitt egy kis nevetést és boldogságot. A helyiségek lassan elveszítették rendeltetésüket, s így elhagyatva, őrizve az emlékeket, visszavárták a szögdécselő, ujjongó lépteket. A hirtelen megáradt iszalag, mintha életre kelne, fenyegetően átölelte béklyóival az épületet. Messze járnak már a napok, amikor a kertben a sűrű, tömör lombok alá bújunk, hogy megérezzük a nyári, friss esők késő délutáni varázsát. Emlékszem a keskeny csapásokra, a felnőttek esti sétáira, melyeket sűrűn megles-tem rejtekemből.

A ház kihalt, én meg lánnyá cseperedtem.

Amikor egyedül maradtam, újra ebben a kertben találtam magam. Félttem szobáink búskomorságától, ezért szöktem a kertbe, a fák alá. Ám itt is veszteni kezdték formáikat gyermekkorom árnyas berkei, az álom és a képzelet. A bukszus már nem látszott olyan szelídnek, mint valaha, feldúsult mérgeszöldje titok lett. Mélységében a kéz vállig merült, mire az mintha zavarosan, öregesen mormolt volna valamit.

Magányos életbe kezdtem a rózsákkal, melyek, mint én, vadul burjánzóttak. De legjobban az orgonabokrokat szerettem, nyugalmas védelmük alá húzódtam, minden sötétedéskor elnyúltam a kék bokrok alatt, s valami furcsa fáradtságtól elbódulva, súlyos, részegítő félálomba veszem.

Anyámat ritkán láttam. Néha, zajtalan léptekkel, lement a kertbe... épphogy elősejlett előttem fehér arca, ernyedte keze. Szeme csak ekkor csillant fel, az ágak s levelek sötétjén át. A házban mozdulatlan volt, mint a tárgyak körülötte, tekintete elveszett, üres.

Embereket többé nem láttam s hamarosan elszoktam tőlük. Jól éreztem magam így, egyedül, elfelejtve, biztonságban voltam a lombok sűrűje között. Nem vettem észre, a kert mindjobban bekerít, erősödik és túlnő, mind hatalmasabb és fenyegetőbb lesz elfoglalva a csikorgó kavicsösvényeket.

VI.

A tornác be volt üvegezve, a táblák tökéletesen tiszták, mentesek minden karcolástól. Amikor először hozták ide, úgy rémlett neki, mintha egy hosszú, nyomasztó álomból ébredne, mintha véget ért volna a látomás, mely emlékezete óta tartott. Amikor meglátta, mind a három oldalon maga körül a természetet, úgy rémlett neki, mintha az egész világ tárulna eléje, mindaz, amitől eddig megfosztották, de ami után ösztönösen vágyódott: a nap- és éjszakaváltozások végtelen, fárasztó óráiban, amikor váltakozva, hol könnyű, mámorító álomba, hol pedig súlyos, részeg, féléber valóságba esett, a tudatra ébredés pillanataiban és a kristálytisza ébrenlétben, melyek, mint valami szabály szerint, ugyanabban a pillanatban eltűntek, amint agyában tudatos, értelmes gondolat formálódott. Mint kívánság jelentkezett, sóvárgás a levegő, a friss, nedves föld szaga, a ringó ágak suhogása iránt.

Amikor mindezt váratlanul megpillantotta, a szeme előtt terült el, megremegett, meghátrált. Kintől hűvös, friss levegő lehelt rá, mely az állott és meleg levegőjű szoba után részegítőleg hatott, mintha hideg léghuzany alatt talált volna magát. Minden itt volt előtte: a nyirkos, fekete föld, a magasra sarjadt fű, a bozótok sűrűje a magas, penészfoltos fal mellett, a bukszus a ledöngölt ösvénynél. Érezte, erős vágy feszíti mellét, nem emlékezett, volt-e valaha is kinn abban a kertben. De élt benne valamilyen kapcsolat lényé és e kinti világ között, túl az üvegfalon. A moha bekúszott a repedéseken, s ő le kívánt hajolni, hogy megérintse. Hallotta a kint zajló élet letompult, csendes, átszűrt hangjait, melyet ő az innenső oldalról figyel, elszigetelve a hideg, sima átlátszó fallal.

Az ágak meglendültek előtte, kint minden fölmozdult. Kinyújtotta kezét, hogy megérezze azt az erős áramlást, ott kint... keze akadályba ütközött. Megfordult, és megnézte maga mögött a falat. Sehol az ajtó, amelyen kitaszították...

Kopeczky Csaba fordítása

* Részletek a szerző készülő lírai regényéből.

ÖRÖKSÉG

FEHÉR FERENC

VÖRÖSVÁRI HEINZ VILMOS ÍRÓI ARCKÉPÉHEZ

Vörösvári Heinz Vilmos vajdasági magyar költő, műfordító hetvenöt évvel ezelőtt, 1898. október 7-én született Cservenkán, s három éve, 1970. október 27-én halt meg szülőfalujában. Hódmezővásárhelyen és Baján tanítóképzőt végzett, de megromlott hallása miatt csakhamar ott kellett hagynia a tanítói hivatást. A cservenkai cukorgyár tisztviselője volt hosszú évtizedekig. Életében megjelent verseskötetei: *Szikra* (év nélkül), *Első akkordok* (1920., Cservenka, Wellker Ádám könyvnyomdája), *Vércseppek* (Crvenka, 1925., Wellker Á. könyvnyomdája). Írt szépprózát: elbeszélést, novellát, epigrammát és színdarabokat. A *modern élet drámája* c. háromfelvonásosával III. díjat nyert a *Híd* 1950. évi irodalmi pályázatán.

Ha el kellene vele számolnom, hogy miért szólok Vörösvári Heinz Vilmosról, akit életében is irodalmunk epizódalakjaként kezelt kiadó, lapszerkesztőség, műbíráló, irodalmi közvélemény — tényeket rohamozó szenvedélyesség helyett egyszerűen csak azt tudnám mondani, hogy ismertem és szerettem őt. Nem a nemzedéktársak örök cimboraságával, hanem a fiatalabb társ rokonszenvével, sorsán elmélázó megértéssel. Önként vállalt magányában, életművének soha kiteljesedni nem akaró torzójában balladás, jelképes elrendeltségeket véltem fölfedezni még egész fiatalon, s valahogy úgy éreztem, hogy az ő cservenkai magárahagyatottsága lehetne bármelyikünké... Íróársaié...

Aztán az érettebb vizsgálódás meggyőzött róla, hogy az ő emberi érzékenységéből (mennyire leplezni tudta!) s még büszkébb írói, költői alkatából adódó képletek külön is meghatározták pályájának önmagába visszafelé zárt arányait: szépségáhitata és írástisztelete olyan eredendően idealista volt, hogy ez a mindig egyazon előjeles töltés

képtelenné tette őt az alkotói realizálódásra, a mindennapi erőpróbákra. Valami csöndes, keleties nirvána-érzettel akkor is egy láthatatlan Napnak tartotta oda az arcát, amikor körülötte, cukorgyári irodájából hazafelé menet, reménytelen, csatakos eső verte a falusi téglajárdát. A háborgások egyébként sem álltak neki jól (tudta ezt ő is), ezért ritka írói találkozásokkor sem panaszaival állt elő, hanem kíméletlen önróniával azt próbálta érzékelteni: tudja ő jól, hogy számára nemcsak babérok — akáclevelek sem teremnek irodalmunk háza táján. Alkotói kataklizmáról, benső viharokról sem beszélnek hátrahagyott írásai. Mintha csak annak a mindig derűsen hunyorgó szemnek — s amit nemcsak a megromlott hallás diktált: a kissé félrefordított fej gyermeki pajkosságának és ámulásának összhangját akarta volna megteremteni írásban és önnönmagában.

Tudott kemény, tépelődő mondatokban számonkérő is lenni, ha megértő, önzetlen baráti fogadtatást remélt. Ha levelet kaptam tőle, régi képirók igényességére emlékeztető kézírása mindig azt juttatta eszembe, hogy magányának elmerült atlantiszából küld üzenetet.

»... Úgy látszik, a vidéken élő írók hiába döngötnek kaput és falat, pedig ha értékeket keresnek, nem szabadna elzárkózniuk azoktól, akik nincsenek a közvetlen közelben. Higgye el, a falu is termelhet értékeket, csak meg kell becsülni őket.«

1952. szeptember 23-án, tehát huszonegy évvel ezelőtt tártá föl előttem ezeket a panaszait, első hozzám intézett levelében. Később is több ízben vallomások megnyilatkozással tisztelt meg — harminc évvel fiatalabb társát.

1962. március 27-én keltezett cservenkai leveléből ma is a gondos családapa, a mindennapok kötelezettségével birkózó ember, s a maga különvilágának értelmét alázattal hurcoló, de megmutatkozásra vágyó író arca dereng föl:

»... Kislányom most végzi el a VIII. osztályt. Eddig mindig jeles volt. Nyugdíj előtt is állok, de már arra kértek, hogy dolgozzam tovább. D. u. 5-től este 9-ig könyvtáros is vagyok, ott olvasok és írok... 30 éve írok, mindig szépségre és mondanivalóra törekedtem. Nem írtam le egyetlen olyan sort sem, amit nem éreztem, ami átéltem, ami élményem ne lett volna. Nem mennyiségre, mindig minőségre törekedtem... Ha kötetemet visszautasítják, biztos, hogy még kevesebbet fogok írni. Igaz, az igazi költőt nem bántja a gondolat, hogy a virágillatot, a madáréneket már sokan megénekelték, attól sem kell félnie, hogy banálissá válik; mert az igazi költő ír, ír, és ha csak magának is, de ír... Ezek az igazi, ihletes költők. Aztán vannak olyanok is, akik mester költők. Kiválóak, tudnak parancsszóra írni, és jól. A mesterköltők is alkothatnak értékeset és időtálló. Cziráky mondta egyszer: „Ezek az érthetetlen hypermodernisták meg tudnak lepni, de nem tudnak meghatni. Ezek megállítottak.” Verseikkel kezdte, de nem is írt aztán többé verset...«

Ismételgetem mondatának töredékét: »Cziráky mondta egyszer...« Vajon mikor? Hány lelket és alkotói kedvet megfekvő tél, s hány jóbarátra, megnyíló ajtóra leső ősz telt el közben? Czirákyra emlékezett, mert nagyon kevesen voltunk, akik lelkiismeretünkön viseltük, hogy abban a faluban a mi szavunkat is várja. Talán a hajdani írótlás, a távolra szakadt jóbarát Cziráky irodalmi meditatálásánál frissebb, éle-tesebb üzenetekkel is érkezhettünk volna hozzá. Az érzékenységetől tartottunk? De hiszen négy évvel halála előtt írt levelében is arról győzött meg, hogy önismerete megmenti őt a magukat mellőzötteknek érző literátorok közismert bánthatóságától...

»... Semmiképpen sem haragszom véleményedért — írta ebben a levelében. — Ellenkezőleg, akkor csatlódtam volna benned, ha nem lennél őszinte...« S aztán ismét a dokumentumszerű megnyilatkozás: »Ha alkal- munk lesz újból találkozni, és némi időt tudsz szentelni nekem, akkor talán meg fogod érteni, hogy életem nem volt könnyű. Cegléden, Hódmezővásárhelyen, Baján és Pécsen nevelkedtem. Tiszta-német községben, egyszerű emberek közt folytattam életemet... Hiába jött Hitler, magyar nevelésem ellent állt minden csábításnak — ma- gyar maradtam, mert magyarrá lettem. Magyarul gondol- kozom, magyarul írok, mert ezt a nyelvet tudom legjob- ban. Voltak, akik át akartak nevelni, mert szerintük mégis más egy 80 milliós népnek írni, mint nyolcmilliónak. Nem mentem, nem tudtam megtenni...«

A Cservenkán, Welker Ádám könyvnyomdájában készült, s 1925-ös évszámot viselő verseskötete, a *Vércseppek* után tudtommal nem is jelent meg hasonló önálló kötete. De gondosan és többször is módosít-ott változatban egy egész életmű hagyatéka maradt vissza kéziratban. Vers, széppróza, műfordítások, epigrammaszerű meditatások életéről, mű-vészetről, s egy pár színmű. Mintegy tíz kötetre való írói kézirat-hagyaték, megoszló írói érdeklődést sejtető csoportosításban. A tervezett köte- teinek címet is adott: *Gondolatok és ötletek, Temető lett a lelkem, Bácska, Proletáréletek a lét asztalánál, Viszem fajom átokkeresztjét, A szülőföldem, Utolsó akkordok...*

Akad-e majd fiatal irodalomtörténész, aki elmerül ebben a saját- ságos eredőjű és még sajátosabb kifejlődésű pályának a tanulmá- nyozásában, hogy felmutassa annak — talán nem is értékét, hanem alkattal, környezettel és egyfajta idealizmussal körülhatárolt lényegét? Ha másért nem, hát az írás hűségének és áhítatos szolgálatának pél- dázásáért, napjaink egzisztenciális válságainak sodrásában.

Gondolatainak és ötletszikráinak nemes töltése, mindig finom sza- tírája hozzátartozik annak az írói alapállásnak a lényegéhez, amely sosem kacérkodott a számára idegen útkeresések, meghökkentő alko- tói szándékok gondolatával... Idézek ezekből:

»A művész akkor rohan vesztébe, amikor elhagyja eredeti, egyéni ösvényét és az utánzás mocsarába téved.«

»A vérbeli művészt nem hallgattathatja el semmiféle gáncsoló kritika, vagy mellőzés; csak a saját szigorú ítélete és önkritikája. De

ez sohasem olyan szigorú, hogy ne bocsásson meg — önmagának.

»Az írók és költők az utóbbi időkben túlságosan elszaporodtak. Védekezésül megcsappant az olvasók száma.«

»A költő — mondják — a fellegekben jár. Most már értem, miért olyan boldogtalanok azok, akik csak a földön járnak.«

»A kritika sokszor nem más, mint egy egyén hangulathangszere, amelyen a szubjektivitás gyantázatlan vonója nyikorog.«

Műfordítói érdeklődésére sem figyelt föl kellőképpen irodalmi köztudatunk, pedig talán munkásságának épp ez a területe sejteti legjobban, milyen fogékonysággal érzett rá a modern európai líra nem egy újdonságára, gondolatiságára, cicomátlanságára. Magányában a költő és az ember természetes menekvésével fordult azokhoz, akik nem tápláltak magukban kialakult előítéleteket bezártságban és vidéki elszigeteltségben éltető levegőért sóvárgó lírájával szemben. Árnyakat idézett meghatóan kicsiny íróasztala fölé, s ezekkel az árnybarátokkal egészítette ki azon keveseknek csoportját, akik ott voltak a szívében is, nemcsak címtárában...

Nem véletlen, hogy például *Enzensberger* árnyékképeivel vívta csatáját. A csupa feszültség, csupa belső meditáció vers egy kicsit abból az életérzésből villant felénk valamit, amit talán ezzel a közvetettséggel fedett föl önmaga számára is a nagybetűs eszmények, a klasszicitás bűvöletében égő és eléggő, változásoknak dacosan hátat fordító költő.

*hull a hó
állhatatosan függőlegesen
arra, amit festek;
nagy árnyék
vetődik
árnyképemre ...*

*Ebben az árnyékban
festek
nagy ecsettel
az éjszakában —
festem állhatatosan
parányi árnyékomat*

*Itt még látok egy helyet
egy szabad helyet
itt az árnyékban*

*ez az árnyék nem eladó
talán a tenger is
árnyékot vet
és az idő*

*a harcok árnyékai
játékok —
egy árnyék sem áll
a másik fényében*

*aki az árnyékban áll
azt megőlni nehéz*

*aki látni akarja
hogymilyen a fény
vissza kell lépnie
az árnyékba*

Ki ismerne rá ebben az inventív átültetésben, ebben a tömény metaforákat, korszerű lírai közléseket hozó megmutatkozásban arra a költőre, akit tragikusan foglalt le egész pályája során a sokszor túlhaladott eszményeket védő következetesség — a megrekedtség?

A fordítás vércsoportok dolga elsősorban. Néha többet árulkodik rólunk, mint a belőünk és bennünk fogant eredeti vers, mert öntudatlanságaink mélyrétegeit villantja fel olykor, vagy éppen az ellentétes töltésű elektromosság szikrájában old és olvaszt fel bennünk kéréget, magunkra vállalt védőburkokat...

*Nagyapám meghalt
a nyugati fronton;
édesapám meghalt
a keleti fronton.*

Hol halok meg én?

Hivatalos közlemény:

*Éhezni nem fogunk
— a levest beaprították.*

*Szomjazni nem fogunk
— nyakunkig ér a víz.*

*Fagyoskodni nem fogunk
— játszunk a tűzzel.*

Gondoskodtak rólunk.

A Volker von Törne német költő verséből kicsapó szociális keserűség, vagy divatos nyugati pacifizmus nem ragad meg bennünket úgy, mint a pusztá tény, hogy a fordító-költő befogadta és esztétikai várába hagyta vonulni ezeket a számára merőben idegen, eredeti lírájából következetesen kirekesztett megoldásokat.

Erről az érdekes metamorfózisról ad számot a többi közt Hans Heisse frappáns egyszerűségű versének átültetése is:

*Dudva,
kertészed akarok lenni,
bár a mai időkben
mindenki csak a rózsákat dédelgeti...*

S Dieter Volkman három japáni változatának tolmácsolása is olyan tömörítő kedvet és készséget követelt meg a fordítótól, ami Vörösvári epikus kifejlésű, többnyire bukólikus keretek között mozgó verselésében friss hajtásokat hozhatott volna. Érdemes megfigyelni ezekben a fordításokban azt is, hogy hogyan fedezte föl magának többször is — nem a fordító maga, hanem a költő — az olyan egzisztencialista lélegzetvételeket, melyek mélyen napjaink valóságérzékelésében gyökerезnek. Hány helyütt a fölfedezés, az átvevés, a felszívás könnyed, gyermeki örömet sejthetjük meg fordításaiban! Félelmetes jelképeségű, minden szellemi érték devalválását érzékeltető modern versek találtak utat a cservenkai poéta idealista telítettségű életérzéséhez, s ismételt feloldódásai arra figyelmeztetnek ma is, hogy őrzött, hordott magában olyan affinitást, olyan érzékenységet, amelyet örökre sajnálhatóan elfojtottak benne sorsának determinánsai: a társtalanság, az ebből kihajtó, energiáját fölemésztő alkotói tévetegség, vagy ennek ellentétpárja, a makacs ragaszkodás esztétikai eszményeihez — még akkor is, amikor homlokát s agyát hűs, izgató szelek hűsítették az európai líra távoli tájairól... Csak aki átnézi gazdag fordításanyagát,

az látja: mennyi az olyan vers, amelynek rideg számvetése lehetne mindannyiunké, Európa minden gyermekéé, akik az automatizáltság és a négyfalas otthoni szigetecskék robinzonjait kitenyészítő technokrácia lidérce elől még menekülni próbálnánk — ha máshoz nem, hát a kendőzetlen, kegyetlen bevallások, őszinteségek és gyepűire; nem az emberré levés, hanem az emberré visszaváltozás lehetőségéhez, önmagunkhoz...

Vörösvári Heinz Vilmos nagyon szeretett bennünket, mert mennyi lehetőséget hagyott számunkra, hogy megismerjük őt. Őt, akit többnyire előítéletek és kialakult, ellenőrizetlen féligazságok gyűrűje, vagy inkább vasabroncsa szorított. Azzal, hogy születésének 75. évfordulóján szóltam róla, annak a láthatatlan Napnak, az ő eszményiségének melegéből loptam magamnak is egy fénysugárnyit, mely Napnak ő tartotta oda csöndes mosolyú arcát egy következetes, becsületes írói életút göröngyös csapásain...

ÉGTÁJ

PÁLINKÁS JÓZSEF

SZABADKA NÉPOKTATÁSA (VI.)

(1687—1790—1868—1918—1941)

NEVELÉSI KÖRÜLMÉNYEK KÖZSÉGI NÉPISKOLÁINKBAN A POLGÁRI ISKOLARENDSZERBEN

A népművelés felmérésének, a tudatlanság felszámolásának alapfeltétele a kötelező népoktatás, a korszerűen felszerelt népiskola, a jól képzett és anyagilag biztosított tanító.

Községi népiskoláinkban még a népoktatási törvény bevezetése után sem voltak meg minden esetben ezek az alapfeltételek. Újabb iskolákat ugyan nyitott a város, századunk elején pedig kiépítette kiterjedt népiskolai hálózatát és megnövelte a népiskolai tanítók számát. Nem hajtotta azonban végre a tankötelezettséget, amivel késleltette az írástudatlanság felszámolását, és nem rendezte kellőképpen a tanítók anyagi ellátottságát.

Az általános tankötelezettség első, legfontosabb előfeltétele a gyermek szociális ellátottsága. Erről pedig a város nem gondoskodott, nem is akart, mert az adott társadalmi rendszerben ez nem is volt célja. Ezekre ment azoknak az alig felcseperedett gyermekeknek a száma a városban, akik maguk kényszerültek megkeresni mindennapi szükségleteiket szociális ellátatlanságukban és munkát vállaltak. Legtöbbben a mezőgazdaságban, főleg a kiterjedt tanyavilágban szegődtek el már 6—7 éves korukban liba- vagy disznópásztornak, a valamivel idősebbek kisbéresnek, a pusztákon pedig bojtárnak. Nincs olyan hatalom, amely ezeket a gyermekeket iskolába kényszeríthette volna. Maga a város sem akarta itt az erőskéz politikáját alkalmazni, mert érdekei ezt másképpen diktálták. Izmosodó gazdasági élete, különösen a tőkés termelésre áttért mezőgazdasága egyre nagyobb munkaerőt igényelt, amit pedig úgy lehetett biztosítani, ha az iskolaköteles gyermekeket is munkába állítják. Itt kell keresni a város lagymatagságának okait a tankötelezettség végrehajtásában, nem pedig a tantermek hiányában, ahogy azt századunk elejéig, a gazdasági élet megszilárdu-

lásig hangoztatni szokták. A város a népoktatási törvény életbelépésével megnyitott ugyan néhány iskolát, de ezzel több mint húsz évig levette a napirendről a népiskolák megnyitásával járó gondokat. Nyugodtan állíthatjuk, hogy ez a nagyszámú, beiskolázatlan és a gazdasági életben dolgozó iskolaköteles munkájával sokban hozzájárult a szilárdabb gazdasági viszonyok között oly gyorsan kiépített iskolahálózat anyagi alapjának biztosításához.

Innen ered az, hogy a múlt század nyolcvanas éveiben még nincs a helyi iskolaszékek betekintése a tankötelesek számába. 1881-ben is csak a tankötelesek felét, 6213 gyermeket írtak össze, és ezek közül sem iratkozott be mindegyik a kötelező elemi iskolába. Az összeírt iskolakötelesek közül 4865-nek kellett volna beiratkozni a mindennapi és 1348-nak az ismétlőiskolába. A mindennapi iskolába csak 3810 gyermek iratkozott be, 1055 lemaradt. Az ismétlőiskolás tanulókról a kimutatás tovább nem mond semmit. Maga az összeírás is hiányos, mert a városban legalább 12 000 iskolaköteles gyerek van. Hogy az össze nem írtak hol vannak, arról senki sem beszél. Ezek után nem kell csodálkozni, ha ebben az évben az általános összeírások a város 61 555 lakója közül csak 13 268 írni és olvasni tudó egyént tud kimutani; ez a lakosság 21,5⁰/₀-a.¹⁶⁵ Ez a kép az ország harmadik városának művelődéséről még lesújtóbb, mint amit a közoktatásügyi miniszter 1870-ben jelentésében parlament elé tárt.

Igaz, hogy országos viszonylatban sem különb a helyzet. A tanköteles gyermekeknek csak 48⁰/₀-a jár iskolába, ezek közül is legtöbbször télen látogatják rendszeresen az előadásokat. A lakosságnak pedig csak 16⁰/₀-a tud írni és olvasni.¹⁶⁶ Szabadka ugyan meghaladta az országos átlagot, de ez nem vigasz számára.

Az iskolák számának növekedésével, az iskolaszék szervezettebb hozzáállásával, de semmi esetre sem a tanulók szociális ellátásának megoldásával, hanem a büntetések fokozottabb alkalmazásával az iskolába járók száma századunk elején javuló tendenciát mutat. Az 1902—3. tanévben a 14 109 iskolaköteles közül 9717, azaz a tankötelesek 68,87⁰/₀-a¹⁶⁷ jár iskolába. Javult valamennyire az írástudatlanok száma is: 1900-ban a 82 122 lakos közül 35 187, vagyis a lakosság 58,64⁰/₀-a írástudatlan.

Bár a város az I. világháború előtt 82 elemi népiskolájával és 161 népiskolai tanítójával azt vallotta, hogy sem a város belterületén, sem a tanyavilágban nem maradt jelentősebb terület iskola nélkül, 1912-ben a 17 840 tanköteles gyermek közül még mindig csak 12 953 járt iskolába, ami az iskolakötelesek 72⁰/₀-át¹⁶⁸ teszi ki. A világháború befejezéséig ez az állapot már nem javulhat, hanem csak romolhat. Így az írástudatlanság felszámolására sem került sor, s a lakosság 38,87⁰/₀-a nem tanult meg írni és olvasni.

A tankötelezettséget országszerte lelkiismeretlenül kezelte a polgári társadalom. A Népszava 1913. szeptember 13. száma arról ír, hogy az országban egymillió gyermek semmiféle oktatásban nem részesül. Kunfi Zsigmond a tankötelezettség lelkiismeretlen végrehajtásának okát a következőkben látta: »... a tankötelezettség végrehajtása valószínű forradalmi rendszabály volna nemzeti termelésünkre, elsősorban

a mezőgazdaságra. Azt a rohamos munkabéremelkedést, amelyet egymilliónál több munkásnak a munkapiacról való vissza- és az iskolába bevonulása előidézne, nem bírni ki az amúgy is eladósodott, roska-dozó földbirtok... Az iskolába nem járó gyermekek hadserege az ő létezésének egyik igen erős támasztéka. Az iskolába mégis jártaknak tudatlansága, tanulatlansága a másik nem kevésbé megbízható oszlop.

Világosan látni itt az idegszálakat, amelyek a népoktatás intézményeit bekapcsolják a gazdasági és politikai élet nagy organizmusába, és az iskolát, melynek a nevelés és tanítás színhelyének kellene lennie, olyanná formálja, hogy inkább a kizsákmányolás és elnyomás fegyverének látszik, semmint... a demokrácia katedráljának.¹⁶⁹

Amint láttuk, a város gazdasági életének megszilárdításáért elhanyagolta a népoktatást és megengedte, hogy népiskoláink eredménytelenségét a sajtó okkal bírálja. Bírálhatta is, mert olyan körülmények között, amilyenek között a városi és tanyai iskolák működtek, jobb eredményt még a legképzettebb és legtalpraesettebb tanítók sem érhetnek el. Nem alaptalan a szabadkai főgimnáziumnak 1890-ben a közoktatásügyi minisztériumhoz benyújtott panaszja, amelyben azt sérelmezi, hogy az 1886—7. tanévtől az 1888—9. tanévig a gimnáziumba iratkozott tanulók 89⁰/₀-át kellett az első osztályban osztályismétlésre utalni. Sokkal gyengébb a helybeli elemi népiskolákból jövő tanulók felkészültsége, mint a falusi iskolákból jövőké. Minden téren gyengék, még olvasni sem tudnak, egyvonalú irkába meg egyszerűen nem tudnak írni. Földrajzból még a térkép szimbolikus jeleit sem ismerik.¹⁷⁰ Súlyos állítás ez, de ha vizsgálat alá vesszük az elemi iskolaépületeket, bútorzatukat és tanszerellátottságukat, el kell ismernünk, hogy az állítás nem alaptalan.

Nem lehet egy 4×3×3 méter nagyságú tanteremnek nevezett sötét, elegendő ülőhely, iskolai tábla, tankönyv és tanszerek nélküli szobában eredményes munkát kifejtetni, különösen ha még a földgömböt is a néhány kilométerre levő iskolából kölcsönzik, mint például Ludason, ahol 132 fiú és 119 leány járt iskolába. Nem különb a helyzet a városi iskolák többségében sem. A beltéri leányiskolában a tantermek olyan szűkek, hogy lehetetlen annyi padot elhelyezni, amennyi a leánykák befogadására szükségeltetik — olvashatjuk az igazgatói jelentésben —, így a gyermekek kénytelenek a padok között állni, sőt ha írniok vagy számolniok kell, azt az ablak deszkáin, vagy éppen az asztal alatti számolyon térdren ülve kénytelenek végezni. A termek sötétek. A szolga távoli lakása miatt nincs megoldva a fűtés. A szolga csak begyűjt, tovább a leánykák fűtenek, ami nem helyes. A falak nedvesek, dohosak, az egyik falat egy vékony fal választja el a lóistállótól, a bűz kibírhatatlan. Hogy a dolog nehezebb legyen, az iskola egy udvarban van a kocsmával, ami erkölcsileg hat a tanításra.¹⁷¹

Kivéve a beltéri fiúiskolát, ahol minden osztálynak saját tanterme van, a helyzet mindenütt az előbb leírtakhoz hasonló. Több városi iskolának nincs udvara, ahol a gyermekek az órák szünetében játszazhatnak. Sok helyen még illemhelyek sincsenek, ivóvízről meg ne is beszéljünk. A legtöbb iskola iskolai célokra alkalmatlan magánházakban van, ahol még átépítés esetén is baj van a férőhellyel.

Felszerelésükben a községi népiskolák meg sem közelítették a városban 1871-ben megnyitott állami tanítóképezde gyakorló elemi iskolájának felszerelését. Ebben az állami iskolában a tanítás első napjától megvan minden bútorzat, a taneszközök közül pedig a korszerű pedagógia minden igényét kielégítő falitáblákkal, növénybani, vegytani, fizikai gyűjteményekkel, térképekkel, földgömbbel, tellúriummal, planetáriummal rendelkeznek a tanulók szertáraikban. Működik az iskolai könyvtár is a megnyitás évétől, és a minisztérium az iskola évi költségvetésében évente meghatározott összeget hagy jóvá további fejlesztésére.

Szervezett iskolai könyvtárat a községi népiskolákban még századunk elején sem látunk. Amennyit azonban tudunk, hogy megszervezésére bizonyos előkészületeket tettek, nem nagy eredménnyel.

Az oktatás és nevelés eredményességét a modern iskolaépületek felépítéséig a túlzásfoltosság és a rendszertelen beiratkozás nehezítette meg a községi népiskolákban. A népoktatási törvény 34. §-a kimondta, hogy egy tanító 80 gyermeknél többet nem taníthat rendszeren; ugyanakkor intézkedett a tantermek méreteiről is, amelyek 60 gyermek befogadására építendőek. Mivel a város a múlt század kilencvenes éveig nem épített iskolaépületet az elemi iskolák részére, sem az egyik, sem a másik követelménynek nem tett eleget. A tanítók továbbra is több tanulót tanítottak a megengedett létszámnál és a tantermek is zsúfoltak maradtak. Különösen zsúfoltak voltak az első osztályok, ahol 1881-ben 100—130 gyermek jutott egy tanítóra.¹⁷² Az iskolák szaporodásával ez az arány a század elején valamivel csökkent, de az 1901—2. tanévben még mindig 62 első osztályos jutott átlagban az itt dolgozó tanítókra.¹⁷³ A II. osztálytól felfelé már lényegesen kevesebb tanuló esett egy tanítóra a nagy lemorzsolódás miatt.

A nagy lemorzsolódásnak pedig egyik legfőbb oka a rendszertelen beiratkozás. A beiratkozások szeptember 1-én kezdődnek és ahelyett, hogy három nap alatt befejeződnének, januárig is eltartanak. Csak a beltéri fiúiskolában fejeződik be a beiratkozás aránylag időre, ahol néhány nap alatt beiratkoznak a gyerekek zöme. A többi iskolában szeptember közepéig hatos és tízes csoportokban jönnek a gyerekek naponta. A beiratkozottaknak ezek képezik az első csoportját, akikről a tanító nyilvántartást vezet, míg a be nem íratkozottak névsorát átadja az iskolaszéknek. Ez a városi tanács engedelmével ezeket a tanulókat — a pandúrok vagy a köri biztosok segítségével — behajtja az iskolába. Mire ez végbe megy, elmúlik szeptember második fele is, és a hónap végére iskolába jár a második csoport is. A beiratkozás azonban még nem ért véget, mert októberben is jelentkeznek jó néhánnyan, ami legtöbbször az egész hónapot igénybe veszi. A városi iskolákban tehát valahol november elseje körül megkezdődhet a rendszeres tanítás, míg a tanyavilágban csak jóval később. Nagyjából tehát vége van a beiratkozásnak, de még mindig maradtak gyerekek valamilyen oknál fogva iskolán kívül, akik sokszor decemberben vagy éppen januárban nyitják rá a tanítóra az iskola ajtaját beiratkozás végett.

A tanítónak ezt el kell fogadni. A beiratkozókat, bármikor jönnek is, fogadnia kell, s a törvény értelmében nem tilthatja ki őket az iskolából. Őt azért állították az iskolába — a nép felfogása szerint —,

hogyan tanítson és örüljön, hogy van kit tanítania. Lehetetlen, hogy az iskola, a tanító ilyen körülmények között feladata magaslatán álljon.¹⁷⁴

Ha a tanulók szociális ellátása biztosított lett volna, ez a rendszertelen beiratkozás minden hatósági beavatkozás nélkül megoldódott volna. Szabadkán is, mint az ország más területein, József-naptól (március 19) vagy Szent György-naptól (április 24) szegődtek el a gyerekek Mindenszentekig (november 1) vagy éppen karácsonyig (december 25). Ez pedig a mezőgazdaságban a kukoricatüftetéstől a vetés betakarításáig a legszorosabb munkaidőszak.

Hogyan végezheti a tanító ilyen rendszertelen beiratkozások mellett előírt munkáját? Nem könnyű munkája, hiszen a tanterv szerint el kell végezni az előírt tananyagot. Legnehezebb azonban az első osztályos tanító munkája, ahol szám szerint mindig legtöbb a tanuló. A minisztériumi tanterv a népiskola első osztályára az írvaolvasás tanítását tűzte ki oly módon, hogy ez évben a gyermekeknek a kézséggel való olvasást meg kell tanulniok. Ez pedig abból állt, hogy a gyermek a hangokat, habár lassan is, de folyékonyan tudja összekapcsolni, azaz fennakadás nélkül az eléje tett írást vagy nyomtatást le tudja olvasni. Szeptemberben beiratkozott az osztályba 30—40 gyermek, a tanítást el lehetett kezdeni, vagyis az óraterv miatt már meg kell kezdeni. Ezzel a csoporttal el is kezdi a munkát és elvégzi az írvaolvasáshoz szükséges előkészületeket, és hozzáfog az írvaolvasás tanításához, betartva az itt előírt 12 fokozatot. Időközben október végén megérkezik a következő csoport anélkül, hogy ezeket az előkészületi gyakorlatokat hallották volna. Mi legyen ezekkel? Ha a tanító ezekkel is elvégzi külön az előírt gyakorlatokat, lemarad az első csoporttal. Az ügyes tanító ezt úgy oldja meg, hogy az első csoporttal tovább megy, a másodikkal pedig lassan elvégzi az előkészítési gyakorlatokat. Így alakul ki az első osztályban az év végére az olvasók, haladók, sőt a nagyon későn iratkozottak közül a kezdők csoportja. Innen származik az, hogy az első osztályt a legtöbb gyerek két-három, sőt négy év alatt végzi el. Tehát ebben az osztályban van a legtöbb osztályismétlés, lemorzsolódás. Még 1902-ben is, amikor jobbak voltak a munkafeltételek az előző évekénél, a 3287 első osztályba járó gyerek közül csak 2013 léphetett felsőbb osztályba.¹⁷⁵

Századunk elején az iskolaigazgatás korszerűbb megszervezésével, a modern pedagógiai igényeket kielégítő iskolaépületek felépítésével, azoknak kényelmesebb berendezésével és valamivel jobb tanterrellátásával valamit javultak az oktatás és nevelés körülményei községi népiskoláinkban, de az állami népiskola gazdag felszerelését és eredményeit sem ekkor, sem később nem érték el.

A közoktatásügyi minisztérium még a törvény bevezetése előtt gondoskodott a tankönyvekről, melyeket a kor ismert nevelői írtak. A tankönyvek magyrészét a minisztérium engedélyével ki is adták. Szabadkán az iskolák átszervezésével megbízott városi bizottság 1869-ben ezekből a tankönyvekből a beszéd-értelmi gyakorlatoktól a rajztanításig 23 közismert szerző munkáját javasolta azzal, hogy ezek mindegyikéből 27—27 példányt a város saját költségén vásároljon meg a tanítók számára. A tankönyveket az iskolaszék a városban működő könyvkereskedővel meg is hozatta, és a tanítók megvásárolhatták ta-

nítványaiknak. Nehezen ment azonban a tankönyvellátás az iskolában. Nagyon sok tanulónak még évek múlva sem volt a katekizmuson, biblián és olvasókönyvön kívül más tankönyve egyrészt anyagi okokból, másrészt pedig azért, mert a városban és a tanyavilágban eluralkodott a vélemény, hogy a gyerekek elég, ha megtanul írni és olvasni, a többi majd ráragad. Még a tehetősebb szülők sem vásároltak meg minden tankönyvet gyermekeiknek. Katekizmus, bibliája minden gyermeknek volt, mert a papság az oktatásra és nevelésre gyakorolt nagy befolyásával egyszerűen rákényszerítette azokat a tanulókra. Habár a város is vásárolt tankönyveket a tanítóknak, annyira már nem jutott neki, hogy az 1870-ben megnövekedett számú tanítóságot is ellássa ingyen tankönyvekkel. Lehet, hogy ez az oka, de valószínűleg hozzájárult egyes tanítók hanyagsága is, hogy még 1871-ben sem rendelkeztek minden tankönyvvel.¹⁷⁶ Azokat a tantárgyakat, amelyekből a tanítónak nem volt tankönyve, elméletileg tanította. Láttuk is már az ilyen munka eredményeit.

A népiskolai tankönyvekről tehát a minisztérium gondoskodott. A mellette működő tankönyvbizottság utasításokat dolgozott ki, pályázatokat hirdetett a tankönyvek megírására, és döntött a beérkezett kéziratok sorsáról. Ekkor már a magyar tankönyvírás leküzdötte kezdeti nehézségeit, és a szerzők már önálló munkára törekedtek, bár a külföldi hatás alól még sokáig nem szabadultak fel. Még a legismertebb nevelők és tankönyvírók sem voltak mentesek a külföldi hatástól mint például Gönczy Pál, Nagy László, Veres László, Gáspár János, Bárány Ignác, Ballagi Károly vagy éppen a jó öreg Tánácsics, aki jóval előbb fejtette ki nézeteit a tankönyvírás terén az említetteknél. A korabeli tankönyvek egyik jegyzékében csak egy tankönyve található meg, amelyet a polgári társadalom iskolarendszerében is használatra javasoltak. Ez a történelem tanítására megírt tankönyv *Önálló tankönyvek: Magyarok története* címen Stancsics Mihály aláírásával. Tudtunkkal Tánácsics Stancsicsnak írta magát és e könyvét 1847-ben negyedszer adták ki Pesten. A legtöbb szerző megjárta a fejlettebb közoktatású országokat és ott szerzett tapasztalatai alapján fogott hozzá a munkához. Egyben őket tekinthetjük az új pedagógiai áramlatok, eszmék meghonosítóinak is a magyar közoktatásban.

Néhányat be is mutatnánk munkáikon keresztül.

Tánácsics ugyan az idősebb nemzedékhez tartozik és tankönyveit is 48 előtt írta, de mint országgyűlési képviselő a kiegyezés után is hallatta szavát a parlamentben. Bírálatokat mondott, javaslatokat nyújtott be az országgyűlésnek a közoktatás átszervezésére. Gyökeres változásokat követelt a közoktatásban. Rámutatott a klerikális szellemtől átitatott feudális nevelés és iskolarendszer hibáira és követelte, hogy válasszák szét a tanügyet és a vallásügyet, biztosítsák az oktatás tudományosságát, ingyenességét, a tankötelezettséget, emeljék a tanulmányi színvonalat, rendezzék a tanítók fizetését. Tánácsics bírálata és javaslatai részben már a kezdeti magyar munkásmozgalom művelődéspolitikai nézeteit tükrözik.

Tánácsics a negyvenes évek legsikeresebb és legtermékenyebb tankönyvszerzője.¹⁷⁷ Világosan látta, hogy a jó tankönyv egyik legfonto-

sabb tényezője az eredményes oktatásnak-nevelésnek. Éppen ezért sok tankönyvet írt. Alig van az elemi iskolai tantervben olyan terület, amellyel ne foglalkozott volna. Bejárta a nyugati államok nagy részét és valójában nyitott szemmel vizsgálta az ottani élet minden változtatát és az iskolák munkáját. Sokat foglalkozott az anyanyelvtanítással. Meg is írt néhány nyelvtani könyvet, azonkívül földrajz, történelem, természetrajz tanításához szükséges tankönyvet. Írásaiban követelte a tanító helyzetének megjavítását, tekintélyének elismerést, amihez képzettségével magának kell legjobban hozzájárulnia. A tanító kötelessége, hogy önműveléssel, olvasással műveltségét emelje, ugyanakkor, ha faluban dolgozik, értsen a mezőgazdasághoz és iskolakertje legyen mintaszerű. Vezérkönyveket ugyan nem írt, de minden írásában különféle utasításokkal látja el a tanítót és munkára serkenti.

Széles látókörével és sokoldalú alkotóképességével az említett tankönyvírók és nevelők közül Gönczy Pál a legtermékenyebb. Már a reformkorszakban hallatott magáról. Megjárta Svájcot, a német államokat, Felső-Ausztriát és tanulmányozta iskolarendszerüket. Sokat foglalkozott Pestalozzi, Diesterweg alkotásaival, és a külföldön szerzett tapasztalatokat kamatoztatta hazája nevelésügyében. Munkájának zöme a népiskolákra terjedt ki, de foglalkozott a középiskolák kérdésével is. A köznép nevelésének célját abban látta, hogy a nép fiai jó polgárokká, s nekik való műveltséggel és saját és övéi javát előmozdítani tudó emberekké váljanak, s legyenek belőlük sorsukkal megelégedett emberek. Ezt pedig úgy lehet elérni, ha a népiskola a megszokott tárgyakon kívül elhelyezése szerint földműveléssel, kertészettel vagy iparral foglalkozna. A tanítók kiképzését is ilyen módon kell megszervezni és ki kell képezni őket a népiskolák körüli foglalkozási ágakban való jártasságra. Elképzeléseit mint miniszteri tanácsos igyekezett a népiskolai, tanítóképzési tantervek, rendszabályok segítségével végre is hajtani. Tankönyvei, vezérkönyvei is ebben a szellemben készültek. Írt ábécés olvasókönyvet, ahhoz vezérkönyvet, olvasó falitáblát, meghonosította az írvaolvasás módszert a Graser-féle rendszerrel. Ábécéjében a gépies olvasási gyakorlatok dominálnak és jól vannak rendezve. Az olvasni való szövegek között vannak idegen szövegek is, amelyek megfelelnek a gyermek pszichofizikai fejlettségének. Kedvenc foglalkozása a földrajz és természetrajz tanítása. Tanítványai számára maga készített földgömböt; az ő érdeme, hogy az ország iskoláit ellátta földgömbökkel. Azonkívül készített térképet, tellúriumot, planetáriumot és megírta a használatukra való utasításokat. Nagy figyelmet fordított a növénytan tanítására, hogy azzal is elősegítse a gyümölcs-termesztést. Vezérkönyvet írt a növénytan tanítására és tanulására Lüben munkája alapján. A növénytan tanításának kiindulópontját a szemléltetésben látta, s maga is mindig egy csomó növényvel lépett a tanterembe a növénytani óra megtartására. Megkövetelte ezt a gyerekektől is. A szemléltetést négy fokozatra osztotta, amit a tanulók az ő utasításai alapján végeztek. Magyarra fordította Rasch természetrajzi tábláit, Geisler természetrajzi térképeit. Nem került el figyelmét a számtan és a mértan tanítása sem, amelyeknek módszerét utasításaival fejlesztette.

Nagy tudásával, még nagyobb munkabíráásával sokat tett a polgári iskolarendszer fejlesztéséért, tankönyveit, vezérkönyveit pedig hosszú évtizedeken át használták a népiskolákban.

A népiskolák legtöbbit használt tankönyvei az olvasókönyvek voltak. Ezeknek szerzői szintén megjárták a külföldi tanulmányutakat és munkáikban alkalmazták ott szerzett tapasztalataikat. Olvasókönyveik összeállításában, bár önállóságra törekedtek, érezhető az ismert külföldi pedagógusok hatása. Nézzük meg éppen a mi iskoláinkban is használt Gáspár—Kovács-féle olvasókönyvet. A II. osztályban használt olvasókönyv kerete: leírások, festések, mesék, regék, elbeszélések, beszélyek, olvasóelem, példabeszédek, közmondások, dalok, énekek, gyermekvilág, vallásos hangok, imák stb. Ugyanez a kerete a III. osztályos tankönyvnek is azzal a különbséggel, hogy a *Történelmi és jellemvonások* című szakasszal bővül. Az V. és VI. osztályos olvasókönyv szerkezete: a) elbeszélések, mesék, regék, példázatok és leírások; b) érzelmi képek és jellemvonások; c) föld- és néprajzi leírások; d) természetrajzi és természettani képek; e) a háztartás, ipar és fogalom köréből; f) oktatások, példabeszédek, közmondások; g) dalok, énekek; h) tallányok.

A korabeli kritika ezt a tankönyvet igen szépen fogadta, de alá húzta, hogy az olvasókönyv forrásai ismét idegenek, mint Rochow, Diesterweg, Auerbach és mások, bár maguk a szerzők is sok jeles olvasmányt szerkesztettek. Felveti a kritika azt a kérdést, hogy az ily idegen átültetésekkel elérik-e a szerzők céljukat, a nemzeties érzelmek kifejtését.

A nyelvtanítás kérdéseivel Nagy László és Bárány Ignác foglalkoztak legeredményesebben. Az előbbi azt állította, hogy az anyanyelvi tanítást gyakorlati irányúvá kell tenni és a nyelvtan tanítását a gondolkodó tehetőség képzésével kell összekötni. Az utóbbi is ezen az úton haladt, és a nyelvgyakorlatokat az I. és II. osztályban a beszéd és értelem gyakorlatokkal kezdte, ahol a gyermekek megismerkednek a nyelvtan alapjával, a III. osztályban a nyelvtan már külön tantárgyként jelentkezik, s folytatódik a IV., V. és VI. osztályban. Tankönyveiket is így állították össze.

Az anyanyelv tanítása az elemi iskola alsó osztályaiban a tanítás központját jelentette és itt is foglalkoztak vele legtöbbit. Az anyanyelvképzés azonban nem szorítkozik pusztán az alsó osztályokra, helyet kap a felső osztályokban is, de nem központi szereppel. A felső osztályokban a történelem tanításának van központi szerepe, amíhez bizonyos formában kapcsolódik a többi tantárgy is.

A népoktatási törvény rendezte a történelem tanítását és önálló tantárgyként bevezette a népiskola V. és VI. osztályaiban. Az V. osztályban a tanító az olvasókönyvekbe foglalt történeti olvasmányok és a földrajztanításból szerzett előismeretek után megkezdji a történelem anyagának oktatását a magyar nemzet történelméből válogatott életrajzi képek elbeszélésén és elbeszéltetésén. A VI. osztályban pedig bevezetés-ként az ókori népek történetét ismerteti nagy általánosságban, majd rátér Magyarország összefüggő történetére úgy, hogy nemzeti történetével érinti az országban élt és élő népek történetét, *úgyisintán*

a világtörténelemben kiváló szerepet játszó nemzetek történetét.¹⁷⁸
A tankönyveket ennek megfelelően kellett megírni.

Nehéz helyzetben voltak a történelemtankönyvek szerzői. Míg a többi tankönyvnél több-kevesebb eredménnyel érvényesültek az idegenből átvett szövegek, a történelemben azt nem lehetett alkalmazni. Itt hazait, eredetieket kellett adni és elvileg állást kellett foglalni a kiegyezéssel megváltozott politikai viszonyok közepette. Ezzel pedig a fejletlen magyar történelemtudomány maga sem volt tisztában. Abból kiindulva, hogy a magyar történelem elmúlt századai a kiegyezés felé mutatnak-e, vagy a múlt minden haladó törekvése, a nemzeti fejlődésért vívott minden küzdelme egyben tiltakozás a kiegyezés ellen, a kiegyezés utáni történelemírás arra törekedett, hogy a kiegyezéssel beállt helyzetet igazolja.

A kiegyezés után megírt népiskolai történelemtankönyveket — hasonlóan az e korban napvilágot látott összefoglaló történelmi munkákhoz — a megalkuvó, alkalmazkodó szellem jellemzi. A század vége felé ugyan jelentkeznek átfogó művek, melyek felfogásukban eltérnek a hivatalos polgári történetírás pontatlanságától, megbízhatatlanságától és valótlanságától, hatásuk a népművelésbe azonban nem juthatott el.

Községi népiskoláink nevelési körülményei a népoktatási törvény bevezetése utáni évtizedekben, pontosabban századunk elejéig, alapjában azonosak az ország tervszerűen elhanyagolt népművelésügyével. Ide vezethető vissza a város lakosságának, az a nagyfokú műveltségi lemaradása, amelynek következményei még ma is érezhetőek.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

165. Szabadka sz. kir. város összes községi elemi népiskoláinak értesítője az 1882—83. tanév végén. Szabadka, 1883. 3—4.
166. Sótér István: I. m. 390.
167. Dr. Bíró Károly: I. m. 234—237.
168. Uo.
169. A szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900—1920. Budapest, 1958, II.
170. Szabadkai Történelmi Levéltár: II. 317/1897 11397.
171. Szabadkai Történelmi Levéltár: 1881. január 21-én keltezett igazgatói jelentés. 4833—1881.
172. Szabadka sz. kir. város összes községi elemi népiskoláinak értesítője az 1882—83. tanév végén. Szabadka, 1883. 5.
173. Szabadka szabad királyi város bel- és külterületi községi elemi (és általános ismétlő) iskoláinak értesítője az 1901—902. tanévről. Szabadka, 1902.
174. Kováts Mihály: *Pedagógiát szabályok szerint szabad-e az év bármely szakában a gyermekeket az iskolába felvenni? Szabadka szabad királyi város összes községi elemi népiskoláinak értesítője az 1883—84. tanévre.* Szabadka, 1884.
175. Szabadka szabad királyi város bel- és külterületi községi elemi (és általános ismétlő) iskoláinak értesítője az 1901—902. tanév végén. Szabadka, 1902.
176. Kalocsai Érseki Levéltár: Lux János esperes plébános jelentése a szabadkai népiskolákról. 1871. nov. 30.
177. Mészáros István: I. m. 263—264.
178. Dr. Kiss Áron: I. m. 367.

SZEMPONT

BARÁCIUS ZOLTÁN

MOSOLYTALAN SZÍNHÁZAK

A Szabadkai Népszínház első emeletén található az ízlésesen berendezett kamaraterem, amelynek színpadán 1962. január 16-ától 1963. november 19-éig kabarét játszottak a város zászlaja alá gyülekezett színészek. A keddi estét jelölték a humor műveseinek, s a közönség jóindulatú türelemmel látogatta ezeket az előadásokat. Az első — minden jel arra mutat, hogy egyben az utolsó is — vajdasági magyar kabaré az azóta körünkől eltávozott Dévics Imre ötleteinek tárházából pattant elő, s a szénakazlat gyorsan felperzselő lobogást a kabaré rendezői, Lányi István, Pataki László és Garay Béla hathatósan támogatták. Színháztörténeti tett volt. Később a kamaraterem a kisszemélyzetű darabok hajléka lett, itt került színre az *Egy csepp méz*, az *Egy örült naplója*, napjainkban azonban csak a próbák megtartására szolgál. Műhelyül. Rendeltetése így is fontos és komoly, mint minden, amióta úgy hisszük — sokáig magam is ezen a véleményen voltam —, hogy színházat csinálni csak egy műfajjal, a dráma-val lehet. Országos gyermekbetegség ez, s még nagyon sok vízet kell betölteni száraz tavunk medrébe, amíg a tanácsok tagjainak szája szegletében felfedezünk majd egy-egy bátortalan mosolyt. Akkor elhangzik talán a felfedezésként ható mondat: A jó kabarészínház a maga teljes értékében művészi életünk éltető tartozéka lehet.

Egy kis visszatekintés.

Íme a Szabadkán játszott kabaréműsorok jegyzéke:

1. Kopeczky László: *Száz hiba egy sorba*
2. Dér Zoltán—Magyari Domokos—Muhi János: *Éjjel az omnibusz tetején*
3. Kopeczky László: *Izzadjunk együtt*
4. Szilágyi László: *Minden 13*
5. Nagy József: *Nem azért mondom*

6. Kvizimodo Braun István: *Főleg szerelem*

7. Kopeczky László: *Carmen és a bikák*

Számokkal bizonygatni kétélű fegyver, a számokban és különösképpen a díjakban kifejezett eredményeket rendszerint figyelmen kívül hagyom, mégis megjegyzem, hogy például a *Nem azért mondom* című műsort 30 alkalommal vittük közönség elé s közben — előtte vagy utána — olyan vígjáték is megbukott, mint amilyen a *Szabin nők elrablása*. Mindössze 22 alkalommal került közönség elé.

Miért szólunk most a kabaréről?

Immár hagyományossá vált, hogy a színházak az évad első hónapjaiban — most éppen ott tartunk — ún. reprezentatív előadással nyitják meg kapuikat a nyári hónapok alatt színházi bőjtre ítélt közönség előtt. S a néző sürgető örömmel rohan a megnyitóra. Ezúttal is az újat várás reményében. Ott akar lenni a magasztos pillanatnál, amikor felgördül a függöny, s a rivaldáról ledübörög az íbseni vagy a brechti mondanivaló. Egyszerűen részese akar lenni a Nagy Játéknak. S aztán a nagy bemutatók múlásával múlik a kedve is, recseg-teti székét, beleköhög a nagymonológba, s március táján eltökéli magában, hogy jövőre inkább marad a falvédőn, nem vesz bérletet, mert a repertoár nem azt nyújtotta, amit várt. Megkérdezzük: Tulajdonképpen mit is várt az évadtól? Hallgat. Vállat von. A választ nem neki kell megadnia, a színháziaknak, hanem a közönségnek. Valamit, aminek a megtekintése után a színház, akár a hegesztőpisztoly lángja a vasat, úgy köti magához a nézőt, aki talán nem is olyan közömbös a színház iránt, mint hinnénk. Talán csak mi vagyunk közömbösesek a drámán kívül eső műfajokkal szemben?!

Például a kabaréval...

Miért ne legyünk őszinték?

Sokszor bizonytalan dolgokba kezdenek bele a jugoszláv színházak. Előre tudjuk, hogy melyik darabnak nem lesz közönségsikere — számomra mindvégig előadás, amelyikre nem jön be a közönség, bukás, hirdesse a pannó akár Shakespeare remekét is —, mégis műsorra tűzik. A zenés vígjáték például értékeiben rosszabb, mint az operett, mégis azokat szorgalmazzák szívesebben. A musical sajátos műfaj. Befogadására közönségünk még nem eléggé »érett«, a színházak sem készültek fel szakmailag azoknak eljátszására, mégis megcsinálják és megbuknak.

Dicséretes, hogy színházainkban kezdenek visszahúzódni a kommerszelemek. Most a csendes evolúció korszaka következik. Csöndesen el-elvegetálhatunk ezzel a tiszta művészetben oldott lelkiismeretünkkel, s ezért halálunk is csendes, magasztos lesz.

A tömegkommunikációs sodrások érájában.

Jobb a biztonsági unalom?

Mikor jön majd el a robbantás pillanata? Miért nem találunk egy izgalmas szellemi aktivitásnak sajátos fórumot, mikor fogunk műfajokért csatázni, olyan műfajokért, amelyek maguk mellé pártolókat és résztvevőket szereznek?

Nekirugaszkodni a kabarénak!

De hát ha szóba kerül a kabaré, akkor mindenki vicc-csemegét vár, »röhögni« akar, s ilyenkor illik szólni arról, hogy többek között Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Molnár Ferenc és Karinthy Frigyes is írt a lenézett műfaj szolgálatában. Mi, színháziasok, már-már alig tudunk egymásnak valami újat mutatni, a BITEF zajos halála is erre utal, s ezért talán ideje lenne kísérletképpen egy másik birodalomba tévedni. A kabaré informál: informál arról a városról, ahol a szökökutak bezübenára fordítják, ahol kiírják a boltajtóra, hogy SZABADSÁG MIATT ZÁRVA, ahol azt mondják nagy komolyan, hogy a »fizetések jók, csak az árak magasak...« Többet tudunk azonban az angol királyi udvar intrikáiról, mint a Željezničar bundaüzelmeiről.

Persze csínyján kell bánni ezzel a »humoros« műfajjal.

A kabaré vizeire csempészhajók, sületlenségeket szállító csónakok is rátévedhetnek. Nem beszélhetünk szándékos tévedésekről, de a tíz évvel ezelőtti kabarét nem a közönség, hanem éppen a színház szüntette meg, amikor szerkesztőség és ennek hiányában koncepció nélkül igyekezett életben tartani az újszülöttet. Ott állt előttünk, s a szép, serdülő lánnyal egyszerre csak nem tudtuk mihez kezdeni. Inkább kolostorba küldtük. Az 1962/63-as kabarékra mégis szubjektív a visszaemlékezésem, mert akkoriban a széksorokban olyan személyeket is láttam tapsolni, akik sem előtte, sem utána nem jártak színházba. Utolsó érvem: nemcsak Brecht és Dürrenmatt a színház, színház Offenbach és Kern, Móricz Zsigmond és Varga Zoltán, Agatha Christie és Nöti Károly, s aki másként gondolkodik, annak arcáról a betegségekről árulkodó maszk sohasem kerül le. Vagy egyszerűen botfüle van az élet sokzengésű megnyilvánulásai iránt. Mondjam végezetül azt is, hogy Berlinben Brecht és Tucholsky, Prágában Verých »dolgozott bele« a kabaréba? Vagy azt, hogy a budapesti Mikroszkóp Színházat külföldön erősebb karáttal jegyzik, mint a Nemzetit?

Elvégre a kabaré nem valami félelmetesen új, amitől félnünk kell. Mai művészei csupán Aristophanész és Molière utódai. S ez a rokonság nem lebecsülendő.

Van *Vidám estünk*, *Grimaszunk*, humoros adása a Szabadkai Rádiónak, egy-egy humoros oldal tartózza a 7 Nap, a Dolgozók, a Magyar Képes Újság tartalmát. Van bizony szabadkai, újvidéki, zentai, zombori, becskeréki kispolgár. Bürokraták is akadnak szép számmal, csalók, szélhámosok, akikről hétről hétre szólhatunk a nevetetés ürügyén. Vannak humoristáink, vannak színpadaink, vannak rendezőink és színészeink. Kabarénk még szinos.

Nem Hacsak és Sajó jelenti a kabarét, de hát erre mifelénk sokan nem értik a tréfát, s az effajta színpadi megnyilvánulásokat sznob orrhuzogattal kísérik, művészietlen feladatnak tartják a nevetetést, pedig egy jól elhangzott poén több nyugalmat hint el a nézőtérén, mint egy rosszul előadott, tévesen tolmácsoltt nagymonológ a *Hamlet*ből. Feljegyezték: »A kabaré a jó társadalmi közérzet megteremtésének, fenntartásának szerény eszköze lehet...«

A kabaré a szólásszabadság fóruma.

Abban pedig, hogy nincs humorérzékünk, hogy nem vagyunk fogékonyak a humor iránt, egyszerűen nem akarok hienni.

Többen vagyunk így ezzel.

Közöttük találom Kopeczky Lászlót.

Szükségtelen bemutatni. Ezek számára ő a Kópé. Poénjaival töltik a Szabadkai és az Újvidéki Rádió színészei a mikrofonokat, a szerkesztők az újságokat és a folyóiratokat. Hamarosan drámairóként is debütál majd. Az induló Újvidéki Magyar Színház bemutatja *Don Juan utolsó kalandja* című művét. Pedig Kópé megfogadta, hogy drámaírási kalandokba nem bocsátkozik.

Az Üzenet legutóbbi számában egyfelvonásossal jelentkezett.

Műfaja: kabaré. Színpadra írta.

Én lennék az első földi halandó, aki az írott kabarészövegről bírálatot írnék. Megteszem majd, ha a Ló utca színpadot »lát«. Csak a színpad adhatja meg a vígjátéki szituációnak a valóságfedezetét.

Addig derüljünk a komoly dolgokon.

Írásom: előhang.

Sejtésem: visszhang nélküli előhang.

ALKOTÓMŰHELY

VIRÁG GÁBOR

CSÉPE IMRE SZEMÉLYNEVEI*

Írói névadás alatt értjük az irodalmi művekben szereplő személyek megnevezését. A névadó az író, ő az, aki világokat, életeket, embereket teremt. Ezek, bár az írói képzelet szülöttei, a valóság eleven-ségével élnek az íróban és sokszor az olvasóban is. Gondoljunk csak olvasmányainkra, azok hősei frissen, elevenen megmaradtak bennünk; különösen vonatkozik ez a gyermekkorban olvasottakra. Élő emberek ezek a hősök, alakok, külső tulajdonságokkal, szokásokkal, bűnökkel. Éppen ezért az írói névadás célja az, hogy olyan nevet adjon a személyeinek, amely mintegy előre bemutatja, lefesti, elének állítja, jellemzi alakjait.

Az írói névadás egyik módja az, hogy az író származási helyének névanyagát dolgozza bele a művébe, s ezzel is hitelesíti az írását, legalább azok számára, akik ismerik a színhelyet. Mindenki előtt nyilvánvaló, hogy egy bizonyos földrajzi egységnek (falunak, városnak, területnek) megvan a maga jellegzetes névanyaga. Nemcsak a tájegységre jellemző nevekről kell beszélnünk, hanem egy-egy kornak is van jellegzetes névanyaga, sőt társadalmi osztálynak is. Ki kell hangsúlyoznom, hogy utónév (keresztnév) anyaga, mert a családnév öröklődik, nem változtatható, csak engedéllyel.

Néhány kiragadott példával szeretném olvasómat bevezetni Csépe Imre világába. Vajon milyen világot, kiket idéznek az alábbi idézetek?

»Mint aki valamit elvesztett és még álmában is azt keresi, járom a mezőket, a parasztvilág birodalmát, ahol erős öklű Jánosok nyomán, acélizmú Gyurák talpai nyomán gyémántfényű ragyogással csillog a harmatos vetés.«

(A reggeli mező. Mezei dolgok, 246.)

Vagy:

»Lelki szemeim előtt felvonulnak a letűnt idők, ősök, a színes nagy cselédhurcolkodások és a Baka Fercsik, akik egyik tanyáról a másikra egy-egy szekérderék gyermekkel mentek át, minden őszkor eggyel-kettővel többen.«

(Szolgák hava. Határdomb, 129.)

Továbbá:

— »Tudod-e te, János, hogy milyen jó helyre teszed a feneked?«

(Fordul a szél. 72.)

Másutt:

»A nagy tanácsterem Szilveszter délelőttjén megtelt csizmás, bajszos, kucsmás Jánosokkal, Péterekkel, Jószákkal, Dömékkal...«

(Az ünnepek után. Mezei dolgok, 177.)

És végül:

»Majd jöttek a garabonciás diákok, s tejet kértek, aminek fejében kincsekhez vezették a Kis Pálokat, Kocsis Pétereket s az örök Magyar Jánosokat, akik mindég nagyon szegényen születtek és szegényen is haltak meg.«

(Csőszök csöndje. Határdomb, 11.)

A válasz egyszerű: a múlt, a két háború közti szolgák, béresek, kubiakosok, nincstelenek kishegyesi világát idézik.

Csépe esetében tudatos írói megfontolásról vallanak egyrészt a felhasznált személynevek, másrészt a népies stílus megköveteli ezeknek a parasztság körében használatos és gyakori neveknek a használatát, mert különben hamis képet adna írásainak valóságáról.

Az írónak a kort és a környezetet kell éreztetnie alakjainak nevével. Ha Csépe utóneveit elemezzük, akkor az írói névadáson túl egy messzemenő következtetést is levonhatunk, olvasva műveit könnyen kimutathatjuk az első világháború és a két háború közti hegyesi névadási szokásokat. Figyelhetünk a nevek társadalmi rétegek szerinti megoszlására, a nemzetiségek közötti eltérésekre, de a kor névadási divatja is nyomon követhető.

Egyik novellájának a hőse Pintér Kázmér. Maga a Kázmér név nem jellemző a paraszti társadalomra, sőt a magyarságra sem. A Pece-soriai így vélekednek róla:

»Nem lehet az becsületes ember — mondogatták egymásnak a parasztok.

— Kázmér? ... Még a neve sem árul el semmi jót, látszik, hogy nem közénk való. Ilyen nevet a kalendáriumban is csak pápaszemmel találhat az ember ...»

»... a Pece-soron már a gyerekek is úgy csúfolták egymást, hogy: te, Kázmér!«

(Pintér Kázmér újéve. Fehér csönd 155—56.)

A Kázmér név nem illett ebbe a környezetbe, s ezt tetézte még viselőjének szegény volta is.

Látjuk, a nevekbe felszívódott annak a környezetnek a jellegzetes színe, ahol leggyakrabban előfordulnak. A paraszti társadalomhoz mincs kötve a Kázmér név, idegen számára, ezért lehetséges, hogy neve gúny tárgya legyen, mert szokatlan ebben a környezetben. Ugyanakkor egy másik név, az Ilona — amely a faluban gyakori, az író legkedvesebb neve is, hiszen a legkedvesebb női alakok viselik ezt a nevet — már nem ébreszt ellenszenvet senkiben sem.

»Ilonkám, csak az imádságnak van olyan íze, mint a te neved ...« — mondja a Fohász a barázdaszélről c. karcolatában. (Mezei dolgok, 265.)

Vagy egy másik névre a példa:

»... úgy szeretem a nevedet, Pistá ...«

(Karaván. Tarisznyás emberek, 158.)

A teljesség kedvéért álljanak itt a művekben található utónevek; teljes alakjukban közlöm, később szó lesz a becézésről is.

Ágnes, Anikó, Anna, Borbála, Cecília, Eszter, Etelka, Erzsébet, Éva, Fróni, Gizella, Hermína, Julianna, Kamilla, Krisztina, Lídia, Marcella, Mária, Nóra, Rozália, Rózsa, Tekla, Terézia, Verona, Viktória, Zita és Zsuzsa.

A férfinevek:

Ákos, Ambrus, András, Antal, Áron, Árpád, Balázs, Bálint, Benjamin, Béla, Dániel, Dávid, Dezső, Dömötör, Éno, Fábrián, Ferdinánd, Ferenc, Frigyes, Fülöp, Gábor, Gáspár, Gergely, Gligor, György, Hehrick, Ibro, Ignác, Illés, Imre, István, Jakab, János, Jenő, József, Jusztin, Károly, Kázmér, Konrád, Lajos, László, Lőrinc, Lukács, Martin, Márton, Máté, Mátyás, Menyhért, Mihály, Miklós, Pál, Péter, Róbert, Rudolf, Sándor, Simon, Szilveszter, Tamás, Vendel, Vince.

Ha kivesszük a felsoroltak közül az oda nem illő neveket, akkor a névadás társadalmi vonatkozásai is kimutathatók:

Fróni, Krisztina német gazdaasszonyok, Hermína gazdaasszony, Kamilla kispolgár, Nóra polgárleány, a művész szeretője, Lídia kocsmáros, Zita gazdag leány.

A férfiaknál:

Ákos pusztázó, Árpád országgyűlési képviselő, Béla, Lőrinc gazdák, Dezső városi polgárgyerekek, Dávid zsidó, Éno és Ibro bosnyák

kok, Ferdinánd, Frigyes, Fülöp, Lukács, Jakab, Konrád, Róbert német gazdák, Rudolf suszter, lakatos és polgárgyerek, Vendel foltozóvanga, molnár és egyetlen béres.

A társadalmi vonatkozás mellett nemzetiségi különbségeket is felfedtek ezek a nevek. Nyilvánvaló, hogy a németekre, a szekicsi-ekre éppen ezek voltak a legjellemzőbb nevek.

Ha elvégezzük az írásokban használt utónevek statisztikai kimutatását, akkor megközelítően pontos képet kapunk Kishegyesre jellemző gyakoriságukról. Íme a nevek megterheltsége Csépe műveiben:

Női nevek: Terézia 19, Anna 17, Julianna és Mária 16—16, Rozália 13, Ilona 11, Erzsébet és Viktória 10—10 esetben fordul elő.

Férfi nevek: István 30, János 25, Antal és Mihály 17—17, József 15, Gábor és Márton 12—12, Péter és Sándor 11—11 alkalommal szerepel.

Máris felrajzolódott előttünk a falu névgyakorisága, ami lényegében megfelel az eddig ismert kutatások eredményeinek.

Külön kell szólni az Antal névről. Nem tartozik a leggyakoribb nevek közé Csépénél ez nagybátyja nevével magyarázható. Hét írásban emlékszik meg róla, ezért ilyen nagy a terheltsége.

Szólnunk kell a nevek változatairól, a becenevekről, hiszen csak néhány esetben használja a teljes alakot.

A kereszténység által valaha elterjesztett nevek ma már meglehetősen elszürkültek, semmi jelentésük nincs, funkciójuk csak identifikáció, megnevezés. A teljes alakváltozatok nem fejezik ki a név viselőjének kicsinységét, kedvességét, iránta való szeretetet, gyengéd-séget bizalmasságot.

»A név hangalakján történő minden változtatás tulajdonnévjellegének kiemelése és felújítása: viselőjének egyetlen voltát hangsúlyozza, és egyúttal a legkülönfélébb képzetkapcsolatokat fűzhetjük a névhez. A név tulajdonosa ezekben a névalakokban mindig különböznek és mégis ugyanannak tűnik fel, mert az eredeti név valahogyan átragyog rajtuk« — mondja L. Spitzer.

A becéző alakváltozatnak más a hangulata, egyikben több kedvesség vagy kedveskedés nyilvánul meg, mint a másikban. Éppen ez különíti el egymástól őket, s ezek befolyásolják használatukat. Az alakváltozatokat bizonyos törvényszerű következetességgel alkalmazzák, és nem szokás őket felcserélni.

A becézőneveknek ez a tulajdonsága készen volt adva Csépe számára. Jól ismerte a nevek kor szerinti megoszlását és ki is aknáztta lehetőségeit. Különösen gazdagok női becenevekben a művei: összesen 29 féle nevet használ 69 féle alakváltozattal, addig a férfiaknál 60 névre csak 93 változat jut.

Néhány nevet teljes alakban használ: Ágnes, Mária, Terézia, Ambrus, Antal, Balázs, Bálint, Ferenc, István, János, Károly, Lajos, Mihály. Ezzel a teljes alakokkal komoly ünnepélyességet fejez ki.

Nagyjából négy kategóriába osztottam a beceneveket, így vizsgálva kor szerinti megoszlásukat.

Az idős asszonyokat: Panna, Etel, Örzse, Jula, Julis, Kata, Kati, Mária, Rozi, Teca, Tenus, Treza, Tréza, Veca, Vera, Vicus, Viktor nénnémnek szólítja; mindegyik alakhoz az öregség képzeete táru. Mégsem jelenthetjük ki ezt kategorikusan, hiszen vannak olyan névváltozatai is Csépeének, mely a fiatalabbak között a gyakoribb, mégis idős asszonyait nevezi így. Ennek az oka, hogy a névhez fűződő hangulatot a legkülönfélékeppen színezzhetük az egyéni emlékképek, élmények és a képzelet. Ez az oka, hogy bár egységes társadalmi rétegben alakultak ki, mégsem alakul ki minden tekintetben azonos vélemény a névről. Így lehetséges, hogy az öregasszonyokat következő alakváltozatokkal nevezi meg: Cili, Erzsi, Lizi, Kati, Vica néném.

A férfiaknál az öregség képzetét leggyakrabban a teljes névalakkal, a változtatás igénye nélküli formájával adja. Sokkal kevesebb alakváltozatot használ, így az idős férfiakat Bamdi, Benus, Dami, Gergő, Genus, Gyura, Náci, Pista, Jóska, Marci, Misa, Matyi bátyámnak szólítja.

A középkorúság képzetét keltjük az alábbi női nevek. Az ilyen korúakat is nevezi meg velük az író: Cili, Eszti, Panna, Bözse, Erzsi, Erzsike, Lizi, Fróni, Ilonka, Ilon, Ilus, Julis, Kata, Lidli, Maris, Rozál, Roza, Rozi, Rézi, Tertike, Treszka, Vera, Verona, Viktus; férfiaknál: Antá, Benus, Danyi, Döme, Fábi, Fercsi, Ferti, Gazsi, Jóska, Józsi, Marci, Misa, Miska, Pali, Rudi.

A nagylányok, legények megnevezésében is megvan a törvényszerűség és az egyéni asszociáció: Ági, Panna, Esztilke, Etus, Bözsilke, Erzsi, Örzsi, Gizá, Ila, Ilonka, Iluoi, Julcsa, Julis, Kati, Marcsa, Maris, Roza, Teca, Vica, Viktor, Zitácska, Bora, Bonis, Borka; legények: Gergő, Gyuni, Gyurka, Pista, Jancsi, Jóska, Laci, Matyi, Matykó, Mengyi, Pali, Szilvi.

Ismét más a kislányok és fiúk megnevezése: Évike, Ilonka, Julis, Rózi, Dezsőke, Gabi, Gyurika, Imi, Imriske, Pista, Pistike, Pityu, Pityuka, Jancsi, Józsi, Józsika, Lajcsi, Misi, Rudi, Sanyi, Sanyika.

Milyen következtetést vonhatunk le Csépe utóneveit vizsgálva? Ha az író tájnyelvét vizsgáljuk, akkor azt névadásával együtt kell majd elvégeznünk, mert a személynevek vizsgálata kiegészíti azt. Írásai népies stílusánál fogva gazdag adattára a kishegyési utóneveknek, azok becézési módjának, társadalmi megoszlásának.

* Rövidített változata elhangzott az Idei Csépe Imre-emléknapon.

OLVASÓNAPLÓ

PÁRHUZAMOK ÉS KÖLCSÖNHATÁSOK

Szomszédság és közösség. Délsláv—magyar irodalmi kapcsolatok.
Szerkesztette Vujicsics D. Sztoján.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

Vannak korok, amikor az élet minden területén fordulópontot jelentő nagy vállalkozások következnek be, és a cselekvés üteme annyira felgyorsul, mintha (és így igaz is) pár esztendő alatt évszázados mulasztásokat kellene behozni. A tevékenység majd minden területén ez a beérés idejétől függ, amikor az autodidakta kézművesek és a magányos úttörők, fölfedezők, kutatók után már tudományos intézmények tudósai — ez esetben irodalomtörténészek, esztéták, filológusok, nagy felkészültségű műfordítók — gyűjthetik egybe az idők során összegyűlemlt vagy szétszóródott értékes anyagot, töredékeket, alkotásokat, levéltári feljegyzéseket, kísérletezéseket, hogy szellemtörténeti síkon az időszerű követelményeknek megfelelően tudományos igényvel dolgozzák fel a rendelkezésükre álló anyagot.

Az eddigi elszigeteltség helyett a közvetlen kapcsolatok szinte tervszerű kiépítésére van szükség, hogy az alig ismert levéltárakból, múzeumokból, kolostori, egyetemi, városi vagy magánkönyvtárakból a kéziratok hagyatékokkal együtt előkerüljenek azok az ismeretlen adatok, csak részleteiben ismert mozgalmak, kezdeményezések, olykor egyéni törekvések nyomai, amelyeket eddig csak itt-ott említettek meg, vagy minden időbeli és térbeli összefüggéstől függetlenül taglaltak az íródeákok, királyi udvari titkárok, illuminátorok, kódexírók, könyvtári adatgyűjtők, később írók, költők, nyelvészek, népdalgyűjtők jegyezték fel, alkottak, vagy (elég ritkán) műfordítók juttattak el egyik könyvtárból vagy országból a másikba, egyik írótól a másikig. Hogy sokáig hol tartottunk, itt csak egy irodalomtörténetileg örökbecsű példát emelek ki: Goethe és Vuk Karadžić levelezéseit. Diákkoromban úgy hatott ez rám, mint Kolumbusz Kristóf életének története... Fél évszázaddal ezelőtt!

Napjainkban már nincsenek ilyen »diákat ámulatba ejtő csodák«. A fejlődés szilárdan kiépített lépcsőin eljutottunk odáig, hogy ez a témadek irodalmi, szellemtörténeti anyag tudományos feldolgozásra kerülhetett. Az első ilyen köteteket csak az örömmel teli elismerés hangján köszönhetjük, mert alig ismert, vagy eddig ismeretlen értékekkel gazdagodtunk, és — ahogy a bevezetőben jelzett távlatok ígéri — még gazdagodni fogunk.

A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének gondozásában, a belgrádi Szerb Művészeti és Tudományos Akadémia, valamint a zágrábi Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia Modern

Irodalom Osztályának közreműködésével nemrégiben jelent meg *Szomszédság és közösség* címmel a délszláv—magyar irodalmi kapcsolatokról szóló kötet, amely az eddig csak szűkebb irodalmi körökben és csak részleteiben ismert irodalomtörténeti jelentőségű anyagot ezúttal tudományos gondossággal, időrendi feldolgozásban juttatta el az olvasók asztalára és természetesen a főiskolák, egyetemek könyvtárába.

Ez a mű több mint öt évszázad felhelhető anyagával »a délszláv—magyar irodalmi érintkezések főbb mozzanatait kívánja megvilágítani a párhuzamok és a kölcsönhatások tudományos igényű elemzésével és értékelésével«.

Amikor egy ilyen méretű tudományos munkáról van szó, érthető az akadémiai szerkesztőség tartalmi megjelölésének tömör leszűkítése, mert a terjedelmesebb beharangozás helyett maga a mű beszél magáról. De alighogy kimondjuk ezt, utána mindjárt a kötet bevezetője arra utal, hogy a környező közép-európai — és európai — irodalmak kapcsolatainak bemutatása után most került sor azoknak a szellemi kapcsolatoknak a részletes feltárására, amelyek minket a délszláv—magyar irodalmi érintkezések és a több mint fél évezredes kapcsolatok hiteles adatainak ismerete minden vonatkozásában most hatványozottan érdekel. Hiszen a szellemi áramlatok sem a humanizmus kora előtt, sem a felvilágosodás kora után nem haladtak külön utakon, még ha időben itt vagy ott némi eltolódás, lépésvesztés is mutatkozott. A közös vonatkozások a legrégibb följegyzésekben mindig föllelhetők, s ha időnként megszakadtak is, azokat csak a közbejött háború és közvetlen a háborúk utáni évek vákuumjai szakították meg. De amint a fejlődésnek újra utat engedett a béke légköre, az irodalmi tevékenységek megint felújultak, megörökítették korukat, sőt szélesebb vonásokkal kirajzolták a jövő körvonalait is.

Ebben a kötetben huszonegy szerző munkájával találkozunk. Jóllehet a tanulmánygyűjtemény alcímében a délszláv—magyar irodalmi kapcsolatokat jelzi, a közzétett összehasonlító irodalomtörténeti elemzésekben, esszékben, összefoglaló írásokban és irodalomtörténeti igényű kritikákban csupán a szerb és a horvát irodalommal kiépült kapcsolat feltárásával találkozunk. Pável Ágoston évtizedeken át sok tekintetben értékes tevékenységet fejtett ki a szlovén—magyar irodalmi kapcsolatok feltárásán, idevonatkozólag nem egy tanulmánya, elemző írása jelent meg, amelyeket még töredékeiben is kár volt mellőzni, annál is inkább, mert a műfordításokon kívül ilyen munkákkal manapság alig találkozunk, s féltő, hogy a kutatások elkövetkező szakaszában a komparatív irodalomtörténettel foglalkozók még nehezebb feladatok elé kerülnek, hiszen az eddigi munkák is csak részlegesen s időben nem nyúlnak a mélybe.

Ezért — és a közölt tanulmányokkal, elemzésekkel kapcsolatosan — ha teljességre törekvésről nem is beszélhetünk, a kötet mégis felüli irodalmi kapcsolataink legényegesebb korszakait a XV. századtól napjainkig. Nem egy tanulmány olyan mélyen merül az összehasonlító vizsgálatba, hogy akár egy igényesebb monográfia színopszisének is tekintethető, és jóval kevesebb az olyan közlemények száma, ahol az író inkább az összefoglalásra és a bibliográfiai jegyzetek gondos rendszerezésére törekedett. Épp ennek kiegészítő magyarázataként közli a kötet bevezetője: »A nagy irodalmi korszakok, jelentős irányzatok és áramlatok összefoglalóbb jellegű, komparatív bemutatása — különösen négy irodalom rétegződésében — egyelőre csupán megközelíthető, de nem is mindig a három délszláv, valamint a magyar irodalom összesítő párhuzamba állításával. A humanizmus, felvilágosodás, az avantgarde irodalmának összevetését, még ha részlegesen is, de megkíséreljük — annak tudatában, hogy a reneszánsz, barokk, klasszicizmus, romantika, realizmus, vagy éppenséggel századunk irodalmának komplexebb komparatív vizsgálatát a legközelebbi jövő sürgető feladatának kell tekintenünk.«

A közölt tanulmányok, elemzések között nem egy olyan írással is találkozunk, amely a délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok és érintkezések kiemelkedő alakjaival foglalkozik és terjedelmében is korszakot jelöl meg. Sziklay László Vitkovicz Mihály — Mihailo Vitkovicz kétnyelvű költő sokoldalú irodalmi tevékenységével foglalkozik, kitérve olyan mozzanatokra (levelezésekre is), amelyek mindkét oldalon elősegítették az eredményesebb szellemi erjedést és a kölcsönhatások közelebbi felismerését is. Fried István igen komoly munkát végzett dr. Székács József szerepének feldolgozásában. Nemcsak a szerb népköltészet hangyaszorgalmú fordítóját mutatja be, hanem korának szélesebb körű irodalmi tevékenységére is fényt vet. Hasonlóan fokozott figyelmet követel meg az olvasótól az a néhány tanulmány, amely kiszélesíti ennek az írói tevékenységnek a területét a nyelvészetre, a társadalmi és politikai kapcsolatokra is, mint például Ivo Frangeš zágrábi akadémikus dolgozata Mažuranić *a horvátok a magyaroknak* című röpiratáról, Miodrag Popović esszéje a szentendrei születésű szerb író szerepéről (*Jakov Ignjatović 1848-ban*). Itt nem csupán a múlt század kiemelkedő tehetségének sokoldalú alkotómunkáját mutatja be, hanem Ignjatovićot mint a kelet-európai forradalmi megmozdulások aktív résztvevőjét is. Sok tekintetben hasonló értelemben kiemelkedő Póth István tanulmánya Jovan Jovanović Zmajról, a mindkét irodalomban szinte egyformán élő költőről: Petőfi, Arany és Madách kitűnő szerb fordítójáról.

A kötetben közölt huszonegy szerző munkájának részletes értékelése egy tudományos elemzés feladata lesz a következő kötet előkészítése előtt. Erre a munkára felkészülő irodalomtörténészek, tudósok itt rendkívül gazdag anyagra találnak, akár a XV., XVI. századbeli irodalmi kapcsolatokról lesz szó, akár Robert Auty oxfordi professzor magyar, szerb, horvát és szlovén vonatkozású nyelvtörténeti elemzéseit taglalják, vagy Szeli István sok új adatot ismertető tanulmányát *a magyar és szerb felvilágosodás párhuzamos vonásairól*, vagy Borri Imre kötetbe álló irodalomtörténeti munkáját *A magyar, a szerb és a horvát avantgarde*-ről. Lőrinc Péter ugyancsak az irodalmi érintkezések és kölcsönhatások kivételes értékeit ismerteti a Híd két háború között megjelent számaiból.

Az ímént arról szoltunk, hogy az akadémiai szerkesztőség ennek az igényes és körültekintő kutatást követelő munkának kiadásakor nem is gondolhatott arra, hogy az irodalmi kapcsolatok minden mozzanatát, fejezetét felölelje. Mégis, még ez a rövidebbre szabott terv is, amely hétnyolc esztendővel ezelőtt készült el, sajnos nem valósulhatott meg teljes egészében, mert a közreműködésre felkért tudósok, írók közül Vaso Bogdanov ismert zágrábi történész, Đorđe Sp. Radojčić belgrádi és Sinkó Ervin újvidéki akadémikus, akit *Krleža műve és a magyar irodalom* című tanulmányának megírására kértek fel, időközben elhunyt.

Még egy kérdés azonban kielégítő válasz nélkül maradt a kötet bevezetőjében, illetve ahhoz a mondathoz, amely így szól: »Bármennyire is kívántuk, nem állt módunkban külön tanulmányt szentelni Szenteleky Kornél (1893—1933) és a jugoszláviai magyar írók két háború közötti közvetítő szerepének«, hozzá kell fűznünk egy-két mondatot.

Ebből az irodalomtörténeti szempontból új távlatokat jelentő munkából a mi emberöltőnk úttörői közül kimaradtak: Csuka Zoltán, Debreczeni József, Herczeg János, Dudás Kálmán és még néhány író, aki nemcsak mint műfordító végzett a legmagasabb helyről is elismert munkát a délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok terén, hanem évtizedeken át kutatásokkal, tanulmányokkal, személyes érintkezések útján is sokban hozzájárult ahhoz, hogy kapcsolataink mind gazdagabbak legyenek és tovább fejlesszék a szomszédság és közösség éltető erejét.

LÉVAY ENDRE

SZÁMVETÉS AZ ÖRÖKSÉGGEL

SÁNDOR PÁL: *A magyar filozófia története 1900—1945. I—II.*
Magvető, Budapest, 1973.

»E könyv csupán dokumentálni kívánja, hogy *van* magyar filozófia és nem csak érdemes vele foglalkozni, hanem kötelesség is« — írja a szerző (II. 465.), aki, sajnos, tavaly óta már jómaga is az örökhagyók közül emlékeztet bennünket kötelességünkre. Ez a kötelesség szerinte a filozófiai gondolat oly felelősségteljes és alkotó művelése, melynek célja »a világ népeinek magy kulturális zenekarában egy fontos hangszer megszólaltatása« (II. 466.). Tegyük hozzá, hogy kötelességünknek tartjuk a sokkal szerényebb feladatvállalást is. Ez pedig a mi esetünkben csupán annyi, hogy olvasóközönségünket minél hamarabb tájékoztassuk arról, hogy *van* magyar filozófia. Ez a filozófia, noha magán viseli mindazokat a nehézségekből és a magyar társadalmi fejlődés megkésetttségéből és fáziseltolódásából eredő nyomokat, melyek miatt az »új időknek új dalaival« jelentkezik a magyar filozófiában sokszor disszonáns hangokat ütöttek meg, mégis hozzájárult ahhoz, hogy »... azok a ritka történeti pillanatok, amelyekben — a forradalmakban vagy forradalmi megmozdulásokban — a magyar nemzet „kontása lett önmagának“...« következményeként olyan eredményeket hozzon létre, melyek alkalmassá váltak arra, »... hogy bizonyítsák: egyik nép sem tehetségtelenebb a másiknál...« (I. 11.) A humánusabb társadalom értékeszményéért folyó konkrét cselekedetek helyes megválasztásához a kulturális hagyaték kritikai ismerete okvetlenül szükséges. A kulturális hagyaték egyik összetevője a filozófia is. A közelmúlt magyar filozófiai hagyatékának ismerete legalább három szempontból fontos. Fontos a teljesebb anyanyelvű kultúra megszerzése miatt, a mi sajátos, jugoszláv öngazgató szocialista közösségünk alkotó továbbfejlődésének egyik igen fontos összetevője gyanánt. Fontos a sajátos körülmények között alakuló marxi filozófiai gondolat megértése és továbbfejlesztése végett. Végül pedig fontos, mert összevetésekre ad lehetőséget; jó támpontul szolgál a jugoszláv népek és a magyar nép filozófiai eredményeinek taglalásakor, korunk szellemi fejlődésének sajátosságai kutatásának egészen belül. Emiatt *A magyar filozófia története 1900—1945* nemcsak egy szűk szakembercsoport számára érdekes munka.

A munka értékelésébe nem bocsátkozhatunk. Célunk csupán a bemutatás, a figyelemkeltés. Nem értékeljük sem a válogatás elveit, sem a bemutatás módszereit, sem a könyv szerkezeti felépítését. Nem értékeljük a szerző — noha marxista elkötelezettségű — értékelő állásfoglalásának mibenlétét és ebből eredő következtetéseit sem. Mindezt csupán külön és mélyebb lélegzetű tanulmányokkal lehetne elvégezni. Hogy egy ilyen rövid ismertető milderre miént alkalmatlan, abból is kitétszhet, hogy a továbbiakban megpróbálunk rámutatni mindazokra a főbb problémákra, melyekkel a szerzőnek a munka megírásakor meg kellett birkóznia.

— O —

Sándor Pál (1901—1972) ezer oldalnál is nagyobb terjedelemben foglalkozik negyvenöt viharos és nem csupán magyar, hanem világvonatkozásban is »földrengető« esztendő magyar filozófiai termésével. Mindezt a tudós komolyságával és alaposágával teszi. Csupán példaként említjük meg, hogy munkájához 4011 forrásmunkára hivatkozó lábjegyzetet csatolt. Noha a mennyiség még nem mércéje a minőségnek, a mi esetünkben a számjegy a minőségről is vall. Feladata nem volt könnyű. Arról a korról ír, melynek tragikusan elhunyt költője az »Oly korban élünk...«

verssoraival figyelmeztet bennünket arra az irdatlan mélységű ember-telességre és arra az örök fényvel világító humanizmusnak magasságára, melyet az emberiség történelme ritkán produkált, s amelyen belül a marxi gondolat nagy bukasokkal, de nagy fellobbanásokkal, sokrétűségében alakulva alakította korunk szellemi valóságát; immár elhallgathatatlaná, megkerülhetlenné, de egyre inkább tettekben is megvalósulóbbá téve önmagát.

Marxista gondolkodó lévén, a szerzőnek úgy kellett ebben az anyagban mozognia, hogy visszanyúlhasson azokhoz az eredőkhöz, melyekből a század első felének magyar filozófiája sarjadt. Ugyancsak bele kellett építenie munkájába azokat a tovább mutató vonatkozásokat is, melyek az 1945 utáni időkben értek magvassá. Emiatt — természetesen — ki kellett lépnie a szűk magyar keretből és európai, de világviszonylatú összefüggésekre kellett mutatnia. De amikor ezt tette, akkor mindenekelőtt rá kellett tapintania és meghatározott (marxista) szempontból kellett vizsgálnia azokat a politikai viszonyokat (amelyekkel — ahogy Marx kimutatta — a filozófia szervesen összekapcsolódik) kitermelő társadalmi-gazdasági körülményeket, amelyek a filozófia szellemi gyökereit elsődleges meghatározókként táplálták élető nedvekkel. Rámutatott azokra az áttelekre, amelyek az elvontság legmagasabb szintjén mozgó filozófiai gondolatot létrehozzák, s melyek nélkül a filozófia megállna a »formális okoskodásnál, fogalomköltészetnél, a valóság felfedezése és hű visszaturózése igyekezete helyett, ami a filozófia feladatának első (aláhúzta B. F.) etapa« (I. 22.). S amikor ezt tette, ugyanakkor megmutatta, miért vált éppen ilyen fogalomköltészeté a marxizmustól disztancáló, vagy a marxizmussal csak szegyenlősen rokonszenvező filozófia.

Ezt a feladatot kétfős vonatkozásban végezte el. Rövidebben, bevezető keretrajz gyanánt adott összefoglaló értékelést, de a munka nehezebb része ott következett be, amikor az egyes filozófiai áramlatok és ezeken belül egyes filozófusok életművét bemutatva és aprólékosan elemelve — európai viszonylatú hatásaikkal és visszahatásaikkal egybevetve — a két vasok kötet teljességével bizonyít. Hegeli gondolatmenetet követve azt mondhatnánk erre, hogy viszonylag könnyű a sok egyedi, konkrét alma, körte stb. fogalmából eljutni a gyümölcs elvont fogalmáig, de nagyon nehéz a gyümölcs elvont fogalmából kiindulva eljutni a konkrét egység sokféleségéhez. Nos, Sándor Pál ezt a feladatot vállalta és végezte el. Emiatt könyve bizony megkívánja nemcsak a történelmi, gazdasági stb., hanem a filozófiai előismereteket is. Ugyanakkor élvezhető a filozófiaiilag kevésbé képzetek számára is, mert mondanivalójának világosan kifejezett összefüggései szinte vezetők a kevésbé tájékozott olvasót, s bevezetik a filozófia mélyebb sűrűibe.

A társadalmi fejlődés »fáziseltolódásából« — a megkésettiségből — eredő sajátosságok gazdasági, politikai, filozófiai vetületeit elemezve a szerző kitűnő modellt ad a nem magyar, de hasonló viszonylatok elemzéséhez. Egyúttal rámutat a szellemi áramlatok átváltozásaira és társadalmi szerepének az új gazdasági-politikai körülményekkel meghatározott alakulására is. De ellenkezőleg, elkerülve a gazdasági determinizmus me-revségének csapdáját, a szellemi termelés politikai-gazdasági visszahatásainak, az »eszmeik termelőerőkké válásának« számos példáját is adja.

A csoportosítás elveiből származó nehézségeket és a tipológiára való törekvés esetleges sematizmusba fulladásának veszélyét a mondanivaló részleteinek és témaköreinek dinamikus egymásba fejlesztésével kerüli el, s ha szükségét éri, nem riad meg a nagy visszakanyarodóktól és a többszintű és sokrétű párhuzamba állításoktól sem. Ez az eljárás rendszerint nehézkessé teszi a munka szerkezeti felépítését. Sándor Pál munkája nem vált túlságosan nehézkessé. Sőt, az alkalmazott eljárás miatt a problémakísérő struktúrához vezet el, mert egyesíti magában az időrendi, a tematikai, a biográfiai és a problémafejlesztési módszerek előnyeit.

A munka két részre bomlik. Az első részben (az első kötet), az első fejezet (*Társadalmi alapok és diffúziós áramlatok*) tartalmát tömören kifejező keretmegvonás után, ahogy ő mondja, a »jobbrol balra« haladás elve szerint az *Egyházi filozófiai* fejezetben *Katolikus filozófusok* és *Protestáns bölcselek* csoportosítással, de éppen a relatíve megszabott keret adta előnyöket kihasználva már a legösszetettebb viszonyulásokban tárgyalja a magyar filozófia összes problémáit. De beszéljenek az alcímek! *A Hit és tudás, Természettudomány és vallás, Neotomizmus és marxizmus, Keresztényszocializmus, Neotomista jog- és állambölcselet, Az Aquinóitól Makarenkóig, Dialektikai teológia, Értelem és hit, A szocializmus evangéliuma és az evangélium szocializmusa, Krisztussal Hitler ellen* témái, amellelt, hogy 16 gondolkodót elemeznek, mégsem sematikusak. Nem sematikusak olyan értelemben sem, hogy mereven elválasztanák az ontológiai (lételméleti), ismeretelméleti, filozófiai antropológiai stb. kérdéseket (ami lehetetlen is), de olyan értelemben sem sematikusak, hogy ne utalának mind a gazdasági, politikai, mind a más filozófiai meggyőződésű európai vagy magyar felfogásokra. Ugyanezek a megjegyzések érvényesek az *Állam filozófusai* c. fejezetre, melyben kilenc gondolkodót elemez *Az egyház és az állam élén, Az állam és a jogrend apológiája, A »tisztá« jogelmélet, »Szinoptikus« jogtan, A Habsburg-monarchiától a népi demokráciáig, Nemzet-karakterológia, A rendszer, A Harmadik Birodalom bűvöletében* c. témákkal. S ahogy az előző fejezetekben olyan gondolkodókat elemez, mint pl. Prohászka Ottokár, Tavasz Sándor, vagy Ravasz László, akiknek nevei is témakörük, habár vallásos alapszínezetű, de egyáltalán nem egysíkú voltára utal, a következő fejezet sem szigorú jogfilozófia. A történelem, vagy a logika problémái, a belőlük eredő szükségyszerű összefüggéseknek »az állam filozófusain« messze túlmutató láncszemeivel kapcsolódnak bele a magyar filozófia heterogén, de mégis egymásra ható összetevőinek marxista kritikával kialakított egészébe, akár Székfi Gyuláról, a történésről, vagy Pauler Ákosról, a logikusról is esik szó.

Az európai dimenzionálás különösen a *Két állam filozófusai* c. fejezetben tűnik ki, ahol négy magyar származású, de más országokban is alkotó gondolkodót tárgyal, hogy csak Mannheim Károlyt, a tudásszociológia híres képviselőjét említsük. A *pozitivizmustól a neokantianizmusig* c. fejezet talán tematikailag a leghomogénebb, noha a címben jelölt határalakulás sokrétű elemzése itt sem hiányzik, hiszen 17 filozófus életművét elemezve Sándor Pál felölelte a filozófiai diszciplínák és részproblémák egész skáláját a logikától, a szociológiától az esztétikáig.

Az első kötet hatodik fejezete (*Ellenzéki fiatalok*) hét gondolkodót tárgyal *Aktív katolicizmus, Morális immoralizmus, Egzisztencialista kísérletek, Magyar narodnizmus és A szellemfilozófiától a marxizmusig* címmel.

A második kötet egy fejezetből áll. Címe: *A munkásmozgalom teoretikusai*. A feldolgozás elvét ismertette a szerző a következőket írja (idéz-zük, mert az egész munka szerkezeti megvilágosítására és módszerbeli felépítésének megértésére is alkalmas): »Másképp pedig a jobbrol balra haladás nagyrészt a kronológiának is megfelel, amennyiben a századeleji revizionizmussal kezdődő elméletek a helyzet kieleződése folytán egyre radikálisabbra változnak (...) A munkásmozgalom jobb- és baloldalisága tehát nem mérhető a polgári jobb- és baloldalisággal...« (II. 12.) Ezt az elvet a *Jobboldali szociáldemokraták, Centristák, A szociáldemokráciától a kommunista pártig, Forradalom és emigráció, Útban hazafelé* c. témák valósítják meg húsz gondolkodót bemutatva, noha a szerző itt is következetes önmagához: nem kíván merev sémákba csoportosítani. Az *Útban hazafelé* c. téma sorrendben például Révai Józsefet, Rudas Lászlót, Fogarasi Bélát és végül Lukács Györgyöt tárgyalja, akinek a szerző kivételes terjedelmet szentelt (389—464.). Ezek közül pedig sokak szerint Lukács csak időrendben került a sor végére, ő élt ugyanis legtovább. A jobb- és baloldaliság kritériumként alkalmazott fogalmának vitathatósága itt erősen kiütöközik. Természetesen már aszerint, ki mit ért a fogalom alatt.

Dr. BODROCVÁRI FERENC

HÉT ÉV UTÁN

FEHÉR FERENC: *Vasfű*.

Forum, Újvidék, 1973.

Fehér Ferenc legutóbbi két könyvéről írva¹ már módunkban állt jelzés-szerűen érintenünk azt a szokatlanul hosszú időszakot, amely a szerző legutóbbi verseskötetétől elbalt, bár nem igyekeztünk ebből a tényből következtetéseket levonni a Fehér Ferenc-i költészet hullámvölgyéről vagy jellemzőinek alapvető változásáról. A verseskötetek megjelenésének gyakorisága ugyanis nem értékmérő kategória egy költő alkotói munkájában, az Ady vallotta »minden évben egy kötet« elsősorban alkalmi kérdés, s napjainkban nagyon kevesen vállalkozhatnak az évenkénti vagy legalábbis gyakoribb verseskötet-publikációra.

Az 1966-ban megjelent *Delelő* című, válogatott verseket tartalmazó köteté öta szerzőnk érdeklődése — gyermekvers-publikációin kívül — a próza felé is megnyilvánult, könyv formájában kiöztette naplójegyzeteinek válogatását, kiadott egy ifjúsági regényt és egy kis füzetnyi emlékező prózát szabadkajai diákéveiről. A próza területein tett lépései ellenére Fehér Ferencet továbbra is alapvetően költői alkotóként tartja számon a kritika, ezért vettük kezünkbe érdeklődéssel most megjelent verseskötetét. Hét év nem kis idő egy költői pályán, eredményei pedig — különösen, ha olyan alkotóról van szó, akinek költészete irodalmunknak egy fejlődési szakaszára is rányomta bélyegét — a külkereskedő életmű egészének szempontjából, de irodalmunk helyzetképe tekintetében is fontos. A költői életút delelőjén túlhaladva ugyanis a következőzetes Fehér Ferenc-i alkotói szemlélet versbéli megnyilatkozásai nem egy tanulság levonása felé megnyithatják az utat. Ez pedig nem elhanyagolható sem saját költészete, sem a nyomdokain indult fiatalabb költők, de költészetünk egész szempontjából sem.

Fehér Ferenc költészete az elmúlt hamedfél évtized során nem egy esetben készítette állásfoglalásra a kritikát.² Tanulmányok és kritikák sora vall arról, hogy ez a költészet memcsak az alkotók között talált követőkre és tagadókra, hanem a jugoszláviai magyar költészet kritikusaik is élénken foglalkoztatta. A megítélés mikéntje szinte leolvasható pontossággal mutatja irodalmunk erő- és értékviszonyainak alakulását-módosulását az elmúlt huszonöt év folyamán, a Fehér Ferenc-i költői szemlélettel szembeni pro vagy kontra állásfoglalás nemzedéki és irodalomszemléleti elkötelezettséget jelentett. Viszonyító kategóriává vált ez a költészet kritikánkban, erővonalainak meghatározására, értékeinek, hatásának elemzésére tanulmányok és a napi kritika is vállalkozott.

A kezdő Fehér verseskötetei hihetetlen sajtót kaptak, az ötvenes évek szinte minden figyelő kritikusa tolla elmondta róla véleményét. Ezekből az írásokból nemritkán a mértékértartás hiánya nyilvánkozik meg, a támogatásnak olyan hangvétele, amely a hatvanas években föllépő új generációt eleve konfrontálásra készítette. Az ötvenes évek kritikája »Vajdaság költőjeként, igazí jellegének megszólatatójaként« méltatta költészetét, »a mi költőinknek« nevezte, akinék »költészetében a mi világunk szóllalt meg«, »tájunk rapszódiaja«. A »költészeté lényegített Vajdaságot« olvasta ki a kritika verseiből, ezzel egy mítoszt is megindított: a táj és Vajdaság költészetbe emelésének egyedül lehetséges módszerét látva ebben a költészetben.

1. Az összegezés felé. Kilátó, 1972. nov. 25.
Lírai vallomás a gyerekkorról. Uzenet, 1973. január.
Regény — tanulságokkal. Kilátó, 1973. jan. 6.

2. Bibliográfia: Híd, XXXII. évf. (1968), 956.

Az ilyen módon affimmált értékrendszer azonban csak az ötvenes évek végéig, illetve a hatvanas évek elejéig tarthatta magát, irodalmunk látóhatárának szélesedésével, a költői látás és láttatás új lehetőségeinek felfedezésével Fehér Ferenc költészete mellett egy új felfogás, a »Vajdaság-lényeg« egészen más átélése és költői kivetítése kereste az affimmálás lehetőségét. Az új nemzedék számára Fehér alkotói szemlélete távol állt már, ezért a vele szembeni kritikai magatartás is az újraértékelés jegyében nyilvánult meg, nemritkán ugyanolyan mértéktartás nélkül, mint az ötvenes években — csak, természetesen, ellenkező előjellel.

Az új nemzedék egyik kritikusa a *Bízó szerelemmel* című kötet kapcsán úgy látta,³ hogy Fehér Ferenc »régi talaja, a falu, kicsúszott lába állól, a város nem tud szíve mélyébe lopózni... a választékos nyelv, a szépen összeválogatott szavak elgurulnak, meghalnak, nem tudnak testet öltetni.« Az egyik kritika által kiépített mítoszt a másik kritika igyekezett lerombolni, ez a kétféle viszonyulás azonban irodalmunk két korszakát is jelenti. Az első a felfedezés örömeivel és túlzásaival avatta méntékadóvá ezt a kötetet, a későbbi pedig, az új költői törekvések ismeretében és az új lírai fegyvertár birtokában igyekezett — türelmetlenségtől sem mentesen — az őt megillető helyre tenni Fehér Ferenc költészetét.

Az új költői törekvések affimmálódásával a háború utáni hazai magyar költészet egészének vizsgálata is szükségesnek mutatkozott. Költészetünk térképének megrajzolásánál aztán — immár harmadszor is — a Fehér Ferenc neve jellezte költői világlátás újbóli elemzésére is sor került. A jugoszláviai magyar költészetéről szóló egyik, 1966-ban publikált tanulmányában a Fehér Ferenc-i költészet »új modorosságnak« nevezi a szerző, de egyfajta »érdekes programot« lát benne; a Vajdaság-látás fehéri megvalósulását azonban nem tudja elfogadni, »a kor és az egyén dialektikus és dramatikussá küzdelmének költői látomássá növesztését« kéri számon tőle. A hazai magyar lírát elemző későbbi terjedelmes tanulmányok is sonra szembenéznek a Fehér Ferenc-i költészetrel, de ezúttal már zömükben a türelmetlenségtől mentes, higgadt obszerváció hangján. Ezt a fajta költészetet az új törekvéseken alapuló esztétikák természetesen nem sorolták a követendő irányok közé, de a vele való szembenézéssel — mint egy szemlélet evidens költői megvalósulásával — számoltak, tehát értékeinek is keresték a helyét a hazai magyar líra tablóján.

A versei körüli kritikai villongások zárkóztató tették az érzékeny alkotó költőt, a lírájában megindult átalakulás, amely az új — városi — életformával és annak konzekvenciáival kereste új tartalmait és kifejezési formáit, lelassult; a költő is nem egy versében elemezte a megtett út tanulságait. A *Vasfű* előtti legutóbbi verseskötete válogatott verseket adott ki, mintegy szemlét tartva a majd húsz év legmaradandóbbnak vélt alkotásai fölött. A válogatott versek kötetét nem hazai kritikus állította össze, ez a tény is igen jellemző mozzanata irodalmunk tíz év előtti erő- és értékviszonyainak.

A *Delelő* óta a *Vasfű* az első verseskötete Fehér Ferencnek. A hétéves szelcsönd azonban csak látszólagos volt, a költő tovább írta verseit, de abból alig publikált valamit. Új kötetét e hét év termését összegezi.

Fehér Ferenc nem teremt másik költői világot új kötetében. Az a talaj, ahonnan költészetének gyökerei az éltető nedvet szívták, a *Vasfű*ben is ugyanaz: világunknak, a Vajdaságnak képe, emberei, falvai, történelme munkál inspiráló erőként e versek java része mögött. De ez már az emlékezés prizmáján át bontott Vajdaság-élmény, ezekben a versekben már érezhetően megvan az a távolság, amelyből e »kis ország« vagy »maroknyi ország« egész sorsdöntő szerepe lemérhető a Fehér Ferenc-i költészet síkján. A *Vasfű* versei nem a világ költői újrabemérésére vállalkoznak, a költői elhivatottságnak, a költői létezésnek célját és értelmét próbálják meg ismételtén megfogalmazni. Főlbulkban ezekben a versekben a haza fogalmának

3. Utasi Csabának a *Bízó szerelem*ről írt kritikája: *Kontrapunkt* (Symposion 61—63). Symposion Könyvek 3, Forum, Újvidék, 1964. 251.

meghatározási kísérlete, azé a hazáé, amely a költőben a »vállalt számki-
vetettség« képzetét asszociálja a szimbolikus jelentésű *Partifecskék* című
versben.

*»ittfogta őket valami,
pedig lehetek volna ők is
az ég madarai...«*

— mondja a madárjellekép áttételén át költészetéről, s a világhoz ragaszkodá-
sában feltűnik a Fehér Ferenc-i költészet egyik ismert motívuma: a hűt-
lenné vált és messzire került adós képzete:

»Csak én vagyok még adósuk«

— írja le a szülők és a szülősold kapcsolatán, arról a szülőföldről, amelyről,
így vall a kötet egyik legszebb versében:

*»Megnyugvásom világos völgye,
madarak folyója, nyári út;
szitakötőszárny s most és örökre,
én vagyok a szomjúság s a kút.*

*Kik már mélyen lent pihentek,
vagy felhőzitek egem —
ezt a fekete nyári csöndet,
ezt hagyjátok nekem.«*

(Madarak folyója)

Költészete a jelenben azonban a városba teszi át színhelyét, a fálusi
édenből való kiszakadás végérvényesen lezárult. A »megbomlott harmónia«,
amelynek jegyében ez a költészet indult, ma sem sima, nyugodt víztüskör:
hullámverése — igaz — csillapult, de továbbra is ott gyűrűzik Fehér köl-
tészeteiben. Az elveszett éden helyett új éden nincs, a régít pedig csak
idézni lehet már, faggatni az emlékezetben megmaradt képét.

Az új világ befogad ugyan, de nyugalmat nem hoz. A félelem és bűn-
tudat mandos a betonrengetegben, ahol az ember »fedezékben« van, innen
figyelheti csak »lesipuskásként« a világ borzalmaút; ebben a költészetben
az ember »szemtanú« — aktív alakító-változtató szándék nem fűti. A féle-
lem az alapszíne az új világnak.,

*»valaki itt van még velem,
s les, ittragadt menekülőt...«*

— írja a *Félelem* című versében.

Költői útjának delén Fehér Ferenc ismételt kísérletet tesz arra, hogy
költői énjét megfogalmazza, összefoglalja krédóját. Két igen szép megva-
lósulását találjuk ennek az új kötetben, *A menekült Lót* és a *Higany* címűt.
Közülük az utóbbi új színt jelent ebben a költészetben, az anorganikus
tárgyi világból vett szimbólumai elűtnek az ismert Fehér Ferenc-i lexi-
kától. A *Hamuban sült pogácsa* című versében egyértelműen fejti ki ars
poeticaszerűen költészetét:

*»Csak addig jó útravalónak,
amíg érzem ízét a szónak,
csak addig kapok új erőre,
amíg másnak török belőle.*

*Adom bandukolónak,
Merész legkisebb fiúnak —
barangolhasson sokáig,
egész az évig érő fáig.«*

Közösségi ihletésű költészet Fehér Ferenc költészete, éltető eleme az olvasóval való kommunikáció, nélküle nem létezhetne; ezt világosan meg is fogalmazza a költő egyik versében:

»Hang, mely úgy hörren át a torkon,
s ha nem lesik, felét se mondom,
magamba fojtom, mert az asztal,
s a négy fal megcsal, míg vigasztal.«

(Szó és szerep)

Anakronisztikus-e napjainkban az ilyenfajta szerepvállalás? — tehetnénk fel a kérdést. Ha Fehér Ferenc költészetének közönségsikerét, népszerűségét tekintjük, akkor nemmel kell válaszolnunk. Ez a költészet ugyanis soha nem tagadta le — nem is volt szándékában — azt a peretenzióját, hogy ne csak az olvasónak, hanem az olvasó nevében is beszéljen. Egyes fázisaiban tablóigényűvé szélesedett ez a költészet, egészében akarta a költészetbe emelni a Vajdaságot, s történelme egyik szakaszának is krónikása is megkísérelt lenni. Ennek a vállalkozásnak jelentős költői eredménye a *Jobbágyok unokái* című önéletrajzi lírai vallomás, amely nemrégiben jelent meg újonnan írt fejezeteivel kiegészítve. (Új címe *Egy kiskirály kunyhójából*.)

Futólagos vázlatunkban mindenképpen meg kell említenünk, hogy az új kötet a mai magyar költészet jelentős képviselői által művelt versépítkezési módszerekkel is kísérletezik, a *Golnik* és a *Hó és halál* című verseiben a grammatikai személyek, illetve a szórend variációinak költői kifejezésbeli lehetőségeit kutatja. A *Golnik* különben B. Szabó György emlékének állít emléket, mintegy experimentumaként a grafika és a verssé oldott grafikai variáció párbeszédének, a *Hó és halál* pedig Vörösmarty nagy költeményének, az *Előszónak* egyik sorát bontja tovább.

Summázva vázlatunk észnevételeit: a *Vasfű* Fehér Ferenc költészetének kontinuitásában nem jelent törést, inkább e költészet eredményeinek és sajátosságainak további mélyítését. Az azonban bizonyos, hogy a válogatott versek kötetében, a *Delelőben* jelzetként már megmutatkozó továbblépési kísérlet irányai ebben a kötetben világosan kirajzolódnak.

JUNG KÁROLY

ÉGETNI NEM

BRASNYÓ ISTVÁN: *Szociográfia; Égetni viszik?*

Forum, Újvidék, 1973.

A közhittelelem szerint kizárólag csak a kivételesen nagy tehetségeknek, egy értékes alkotóéletre visszaillesztő, 'babérkoszorús írónak-költőnek adatik meg a sorstól az a kegy, hogy egyidejűleg két műve is napvilágot lásson.

De annak sem adatik meg mindig.

Mármost Brasnyó István legújabb két könyvével kapcsolatban akaratlanul is a főntebb leírtakra kell gondolnunk. Pontosabban arra, hogy Brasnyó vagy kivételesen nagy tehetség, (hiszen előző könyvein is alig száradt még meg a nyomdafesték), vagy arra kényszerülünk gondolni némi sápadással, hogy Brasnyót mint

embert a többi, sorára váró alkotó elé helyezi a sors, illetve a Kiadó kegye. Hiszen két és fél év alatt nem kevesebb, mint hét kötete jelent meg, annyi, mint másnak tíz-szer annyi idő alatt sem.

A *Szociográfia* csaknem 150 oldalas, vastkosabb füzet az *Égetni viszik?* című versfüzernél.

Vajon bizonyít-e, garantál-e a mennyiség minőségét is?

Álló és mozgó képek mozaikjából rajzolódik elénk a tanya és környéke, a táj, »A hirtelen támadt viharban« s benne az ember a maga esendőségével, azzal a bizonyos brasnyói hangulatmántással nyakon öntve, mesterséges feketével injekciózva. Ezek az életképek, a portrévázlatok ugyan aránylag intenzív megjelölési erőre, sőt elmagyolt rutinmunkára vallanak. Már-már elhiszszük azt, hogy Brasnyó Istvántól is van egy-egy halvány vonalnyi mondjuk Homonnaiiban, Pecsénkában, Burbachnéban, Zéltityben stb.

Olvasás közben jön rá a versbarát: »Ez a ritka termékenységű szerző becsapott engem.«

Versék-e ezek?

Igaz, ki tudná meghatározni, mi is az a Vers?

De nézzük csak: ha egymás végébe ragasztgatjuk a sorokat, ha ki-

nyújtjuk, akár valami rugót, akkor azonnal átalakul. Kispróza lesz belőle, talán pontos, de hideg és lélektelen antipoézissal, itt-ott egy-egy erős kántrummel, krajcáros közhelyekkel, és a könyv fölött elpazarolt idő keserű emléke marad meg csupán...

Az analízis vegyelemei pedig maguk a gépiesen ismétlődő képek a brasnyói valóság talán sajátos, de könnyörtelen lélekvásárában...

Az *Égetni viszik?*-ben már sokkal több a líra, a közvetlen beszéd, a testmellegből fakadó élményrajz, a tiszta, a póz nélküli, igaz, gyöngyfényű gondolat.

Itt Brasnyó a mikrovilág rezzenéseire figyel, a tudat rejtett kamráiból hozza napvillágra a mélyrétegek ismeretlen szépségű kincses kósarát.

A jövő Brasnyó-prózájának talán ezen az úton kellene továbbhaladnia, mert érezzük, s talán maga a szerző is érzi, hogy holtpontra jutott...

Brasnyó István irodalmunk erős katonája.

Éppen ezért nem lehet megalkuvó, nem szabad, hogy mennyiségi, »nagyüzemi« termelését selejtárura pazarolja.

Akánki biztatná...

MOLNÁR CS. ATTILA

KÖLTŐK A TISZA PARTJÁN

Septembarska Kanjiža — Kanizsa szeptemberben.

A kanizsai írótábor 1. füzeté.

Közégi Művelődési Közösség, Kanizsa, 1973.

Érdekes kiadvány került a kezünkbe a napokban. Nem könyv, legalább is a szó igényesebb értelmében nem az, hanem csupán egy kis füzet. Nem is nyomdából került ki, hanem a sokszorosítóból — a kanizsai Elit Cípgőgyár dolgozóinak ajánlva. Érdekessége és jelentősége nem a kiválasztott költők közreadott verseinek

esztétikai értékeiben rejlik, hanem sokkal inkább mozgalmi tanúságtételében. A sokszorosított füzetecske ugyanis a már hosszú idő óta évről évre megrendezett kanizsai írótáborban részt vevő költők verseiből köt egy kis csokrocskát. Olyan versek kerültek a füzetbe, amelyek ebben a Tisza menti városkában születtek, amelyeket a szűke folyó közelsége,

vagy a kanizsai fürdőpark árnyékának csöndje, vagy még inkább a kanizsai egyszerű emberek mindennapjainak halk lüktetése hívott életre.

A kanizsai írótábor egyre kevésbé azt a célt szolgálja, hogy ihletet adjon a toll munkásainak, hogy témát adjon a vershez, elbeszéléshöz, regényhez, és még kevésbé azt, hogy módot nyújtson egy-egy irodalmi mű nyugodt szavalkiba öntéséhez. A Kanizsán töltött néhány nap nem is volna ehhez elegendő. A kanizsai napok egy-egy idősebb író téma-sokoldalú megbeszélésével, kirándulás-sokkal, író-olvasó találkozókkal telnek el, magát az író személyét hozván közelebb az olvasóhoz — ha csak a kanizsai olvasóhoz is. Hanem azért mégiscsak elkerülhetetlen és természetes is, hogy a Kanizsán töltött napok élménye maradó nyomot hagy a költői lélekben — már egymás közelebe, az együttes élet fokozottabb átélése folytán is. Ilyen maradó nyomok a kis füzetbe összegyűjtött versek. S ment ebben az esetben az esztétikai kritérium valóban a megszületés ténye mögé szorult jelentőségben, ezért a füzetből írva, nem is azt tartom lényegesnek, hogy a versek csillogását méltassam, vagy pedig egyik-másik költemény költői fogyatékoságait boncolgassam. A füzetet egészben véve irodalmi életünk szavahihető tanújának tekintem — abból a szempontból is, hogy a kanizsai tábor valóban az itt élő nemzetiségek összefogását jelenti — formailag és lényegileg. Így aztán nagyon természetes, hogy ha a kis füzet alaphangja magyar is — mert hiszen összeállítói, Urbán János, Koncez István és Pató Imre is a magyarság soraiából kerültek ki —, e mellett az alaphang mellett teljes összhangban megszólal az itt élő más nemzetiségek, a szerbek, horvátok, szlovákok, románok, sőt a távolabbi szlovének, albánok és olaszok költői kinyilatkozása is, összeolvadva abba az évről évre sorra kerülő irodalmi hangversenybe, amelynek karmestere maga a mai élet és valóság, s amelynek hallgatósága egyre inkább felfigyel ezekre a hangokra — nemcsak az írótábornak vendégszeretettel nyújtó Kanizsán, hanem egész társadalmunkban is.

Azt mondtam, hogy e füzet jelentőségét nem irodalmi és esztétikai értéke adja meg, s ezért el is tekintek ennek méltatásától. Ellenben — talán nem leszek ünneprontó! — mégiscsak kell valamely észrevételt fűzni e kis füzet tartalmához. Igaz, úgy tudom, maga a füzet inkább csak ad hoc készült, az éppen rendelkezésre álló, éppen kéznél levő versekből. Észrevételem mégis éppen az összeállítással kapcsolatos. Megfigyelhető ugyanis, hogy a füzetbe felvett sok más nemzetiségű költő egy-egy versének magyar fordítása mellett megtalálhatjuk az eredetit is — például az olasz, román, szlovén, szlovák versek esetében. Ezzel szemben szembetűnő, hogy a szerbhorvát költők fordításban adott költeményei mellől általában hiányzik az eredeti vers, s ezt nagyobb hiánynak tartom, mint azt, hogy a szlovén vers mellől hiányzik a magyar fordítás. Az utóbbi ugyanis a fordítás hiányával is magyarázható, viszont a szerbhorvát versek kétségtelenül kéznél voltak, ha már a fordítás is elkészülhetett róluk. Hogy miért érzem ezt hiánynak? Egyszerűen azért, mert olvasóközönségünk — kétnyelvűségénél fogva — a szerbhorvát verseket eredetiben is élvezni tudja, s ha a fordítás mellett ott találná az eredeti szöveget, még arra is módja nyílna, hogy egybevesse a fordítást az eredetivel.

De hát mondom, nem kívánok ünneprontó lenni, s e megjegyzés ellenére is örömmel köszöntöm a kis füzetecske megjelenését, amelynek szebbé tételéhez — bár csak sokszorosított — hozzájárult Andrusko Károly linóleummetszete is a fedőlapon. Befejezésül még csupán a füzetben helyet kapott költők névsorát hadd írjam ide. Íme: Gál László, Todor Manojlović, Fehér Ferenc, Urbán János, Laták István, Francz Mihály, Tolnai Ottó, Slavko Almajan, France Filipič, Koncez István, Enver Gjerčeku, Giacomo Scotti, Ács Károly, Viera Benková Popitová, Vitazoslav Hronec, Ivan Pančić, Petar Vukov, Bihač Babinka, Marija Šimoković és Varjú György. Fordításokkal szerepelnek: Fehér Ferenc, Burkus Valéria, Ács Károly, Bogdánfi Sándor, Urbán János, Molnár Cs. Attila és Francz Mihály.

KOLOZSI TIBOR

EGY JÓL SZERKESZTETT TANKÖNYVKETTŐS

Dr. DÁVID ANDRÁS: *Anyanyelvünk I.*

Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1972.

VAJDA JÓZSEF: *Anyanyelvünk II.*

Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1971.

Ahogy édesanyánkat szeretjük, épp olyan természetes egyszerűséggel szeretjük anyanyelvünket. Gyakran azonban mostohán bánunk vele, mert megelőgszünk a rosszul »szabott« mondattal, a pongyola megfogalmazással, helytelenül használt kifejezéssel. Sokan keveset törődnek anyanyelvük csiszolásával, a világos, értelmes beszéddel, írással. A legkönnyebb ilyenkor arra hivatkozni, hogy nem anyanyelvemen végeztem tanulmányaimat, s ezzel sokan el is hárítanak magukról minden felelősséget. Szocialista társadalmunk gondoskodott arról, hogy mindenki anyanyelvén tanulhasson. Aki nem él ezzel a jogával, az sem marad magára a nyelvművelés terén, mert kb. egy évtizede szervesen folyik az anyanyelvpótlás szerbhorvát közép- és általános iskoláinkban a magyar anyanyelvű tanulók számára. Az alábbiakban két olyan jól szerkesztett könyvet szeretnék bemutatni, amelyek tankönyvek is, de egyben igényesen szerkesztett irodalmi szöveggyűjtemények is. Mindkettőnek címe azonos: az *Anyanyelvünk I.* szerzője dr. Dávid András, az *Anyanyelvünk II.* szerzője Vajda József.

Az egyre sokoldalúbb tevékenységet kifejtő Tankönyvkiadó Intézetünk aránylag gyors egymásutánban jelentette meg ezeket a könyveket, amelyek nemcsak tartalmukkal játszanak fontos szerepet a nyelvművelésben, hanem szép kivitellükkel is hatnak a közizlés fejlesztésére. (Az első kötetnek már második, átdolgozott kiadása is megjelent.)

Milyen elvek vezérelték az alkotókat?

Koncepciójuk megegyezik, ezt láthatjuk az azonos vagy hasonló című fejezetekből, de ez következik

abból is, hogy az első kötetet a középiskolák I. és II. osztályainak szánták, míg a II. kötetet a III. és IV. osztályosoknak.

Nyolc tematikai egységből áll az első kötet, amelyben nyelvünk legrégibb korszakaitól főleg a XIX. századig találunk szebbnél szebb szemelvényeket. Hat témakörre oszlik a második, inkább a XIX. és a XX. század irodalmából ad válogatást. A bevezető rész olvastán már érezzük azt a szeretetet és igénykezetet, amellyel az alkotók a tanulóhoz közeledtek, hogy kézen fogva vezessék őket a nyelvművelés rejtelmeibe, hogy megkönnyítsék számukra az újszerű munkát, és emellett, a gyakorlatban hasznosítható tudáson kívül szép olvasmányokat is adjanak utravalóul.

A kötetek mindegyik fejezetében a nyelvi és irodalmi anyagot bizonyos történelmi tudnivalók is kiegészítik. A *Nyelvünk életrajza* c. fejezetből képet kapunk a finnugor együttélésről, nyelvrokonainkról, a *Kalevala* világáról. Egy ábra szemléltetően mutatja a finnugor népek családfáját.

Az ősi rovásírás ábécéjétől a mondákon keresztül a magyar nyelvemlékek világába érkezzük. Találunk prózai és verses szöveget; sokat segítenek a melléjük adott értelmezések.

Nyelvünk fejlődése párhuzamosan haladt irodalmi műveltségünk európai szintre való emelkedésével. Fogalmakat alkothatnak maguknak a tanulók ennek a küzdelmes és fáradságos munkának minden jelentősebb fordulópontjáról kezdve Janus Pannoniustól, az egyéni költészet első megszólaltatójától irodalmunkban Balassin, Zrínyin, Kazin-

czyn, a híres nyelvújítón, majd Petőfin, Aranyon keresztül a XX. század nagyjaig.

A könyvek nemcsak nyelvi kultúránk vagy irodalmunk fejlődése szempontjából jelentős alkotások: nevelési szempontból is figyelemre méltóak a fejezetcímek és tartalmuk. Nézzünk meg egyet közelebbről. Az *Itt születtem én ezen a tájon* c. fejezet Petőfi örökszép versével, a *Szülőföldemennel* indul. Vidékünk táji jellegzetességei fonódnak egybe a későbbi szemelvényekben azzal a sorssal, amely az itt élő népeknek jutott osztályrészül a múltban (Papp Dániel: *Szállási Romeo*) és a megváltozott világban, 1945 után. A szocializmus szabad világának köszöntése csendül fel Thurzó Lajos versében:

Testvéreim, a mi hajnalunk kél az
[légre
ragyogva, vörösén égve:
kis népek hajnala
az őszi Dunán...

A népköltészet is a legszebb szemelvények segítségével vonul be a tanulók tudatába kb. ötven oldalon. A szöveg mellett gyakran dallam is található, hogy az anyanyelv-ápolási órák új színnel gazdagodjanak, s felcsendülhessen olykor az énekszó is.

A könyvek segítségével a tanulók történelmi műveltsége is gazdagodhat, az egyes olvasmányok bemutatják legjelentősebb történelmi hőseinket: Bánk bán és Hunyadi Mátyást, Dózsa Györgyöt és Kossuth Lajost, Bemet és Damjanichot.

Nevelési szempontból jól felhasználható részek a „*Magyar, oláh, szláv bánat Mindigre egy bánat marad*” vagy a *Közös a harcunk, közös a feladatunk* címűek. Ezekben olyan írók gondolataival is találkozhatunk, akik már a múlt században fontosnak tartották a délszláv—magyar együttműködést, gyönyörködhetnek a szerb hősi énekek sikerkült magyar fordításában. Njegós, I. G. Kovačić műveiben.

A tartalmi ismertetésen kívül szólnom kell arról is, hogyan segítik ezek a könyvek a tanár—diák munkáját. Módszertani szempontból több csoportra oszthatjuk az olvas-

mányok után következő utasításokat. A *megbeszélésekből* ötleteket meríthetünk az olvasmányok mondanójának, stíluszikai és nyelvi szépségeinek megbeszéléséhez. A *gyakorlatok* főleg a szókincs bővítésére, a nyelvtani anyag elsajátítására szolgálnak. Foglalkoznak a szerzők a helyesírás fejlesztésével, nyelvhelyességgel és az általános műveltséghez szükséges megtanulandók ügyes, tömör összefoglalásával *Jegyezzük meg!* cím alatt.

Ez a minden tekintetben jól szerkesztett tankönyvkiadvány olyan gazdag anyaggal rendelkezik, hogy nemcsak az órákon válogathat belőle a tanár, hanem házi olvasmányokat is kijelölhet.

Ha valami nagyon tetszik az embernek, azzal a szóval élünk: szívvel-lelket gyönyörködött. Ezeknél a könyveknél ezt még azzal is kibővíthetjük, hogy a nagy gondolat és hozzáértéssel válogatott képzőművészeti mellékletek szemet is gyönyörködtetnek, és harmonizálnak a szövegkörnyezettel, amelyben elhelyezték őket. Azt azonban felröghatnánk a Kiadónak, nem a szerzőknek, hogy miért nem közölt legalább egy-két színes reprodukciót.

Ami a legkevésbé tetszett, az az első kötet ajánlott olvasmányainak jegyzéke. Közülük nagyon sok a régi magyar irodalomból való, olyanok, amelyeket a magyar tagozatos tanulóival sem olvastatunk el. Pl.: Csokonai *Tempefői*, Madách *Civilizátor*, Vörösmarty *Vérnász* stb. Ezek helyett a XX. sz. íróit kellett volna ajánlani, akik mind téma, mind nyelv szempontjából érdekesebbek, vonzóbbak a mai fiataloknak. (Gárdonyi, Palotai Boris, Fejes Endre, Szabó Magda stb.)

Írói arcképcsarnok és irodalmi kislexikon található mindkét könyv végén, anyaguk elég gazdag, de a II. kötet közölhetne volna néhány jugoszláviai magyar író képét is.

Mindkét könyv a mai középiskolásoknak készült, hogy anyanyelvi ismereteiket gazdagítva igazán művelt emberré váljanak, de nagyon hasznos olvasmányul szolgálhatna mindazoknak az idősebbeknek is, akiknek anyanyelvi műveltségéről időben nem gondoskodtunk.

CSETVEI MÁRIA

TRAGIKUS MENEKÜLÉS

FLORIKA ŠTEFAN: Utočišta.
Matica srpska, Novi Sad, 1973.

Florika Štefan csaknem huszonöt éves jellemléte költészetünkben igen termékenynek bizonyult. Az eredmény tizenkét verseskötet: *Cintecul tineretu*, 1949; *Lacrimi și raze*, 1953; *Moje godine* (románul) 1955; *Tako sam se rodila*, 1956; *Zatvoren u svet* (szerbhorvátul) 1958; *Tetten ért bánat* (magyar fordításban) 1961; *Dozvolite suncu*, 1962; *Treća žena*, 1962; *Glasovi i sudbine*, 1966; *Do ovih i poslednjih dana*, 1968; *Mesto za ljubav*, 1971; továbbá a szerbhorvát nyelven mostanában megjelent *Utočišta (Menedék)*. A felsorolt művek termékeny költőegyéniségre valónak.

Függetlenül attól, hogy milyen fogadtatásban részesült eddigi költői munkássága és ennek alapján milyen volt az arra irányuló jóslat, mit alkothat és miről daltól majd még, a legutóbb megjelent *Utočišta* című munkája bizonyos meglepetést jelent. Olyan kellemes meglepetést, amelyet csak jó könyv kelthet az olvasóban. Még azokban is, akik kevésbé fogékonyak a lírai értékek iránt. Megnyugtatólag hat a kötetből áradó hangulat, megszabadít bennünket a kínzó bizonytalanságtól, a szorongástól, a büntudattól, egyszerűval mindattól, ami az életben történhet velünk. A kellemetlen élményt jelentő sokféle irodalmi termékekkel, alkotással szembeállítva még inkább érezzük Florika Štefan legújabb kötetének lélekemelő hatását.

Már korábban megjelent verseiről is feltételeztük, hogy azok egyénisége, lelkivilága legintimebb forrásai-ból fakadnak. Legújabb könyve még jobban meggyőz bennünket a feltételezés bizonyosságáról. Az *Utočišta* hetvenhárom versében kiforrott, lehiggadt és kristályosult a korábbi, szinte viharos érzelmi líra, csillapodott a sajátosan szenvedélyes hangneme, az olykor öncélhúnak tetsző tragikus életigenlés.

A három versciklus — *A jesen pozna je*, *Uspavanka*, *Do pepela* — a költő erőteljes alkotóképességét bizonyítja. Három ciklus, ugyanennyi bűvös kör, amelyeknek uralkodó hangulata a kísértő szomorúság, az emberi mulandóság mindentűtt jelenvaló élményének sorozatos átélése, a szenvedés és szerencsétlenség megsejtése.

A ciklusok, habár mindegyik önálló témaközt ölel fel és az érzékiséget, az anyai szeretetet és általában a költő világszemléletét örökíti meg, egységesen érzékeltetik azt a tragikus viszonyulást, amelyre a köznapai élet szenzációja készíti a költőt. Ez a tragédia, a sokféle átélte események összessége, a kiváló költőegyéniség tolmácsolásában univerzális emberi jelleget ölt. Azok számára, akik ismerik Florika Štefan életkörülményeinek egyes mozzanatait, költészete sötét alaptónusából arra következtetnek, hogy misztikus látónoki képességgel még szembe a jövőendő szenvedésekkel, ami nem egyedülálló jelenség a költők esetében. Az előérzettel összefüggő jelenségek és körülmények vizsgálata, amely a költő lényegének és szerepének tanulmányozására irányul, mindig zavarba ejt, mert a kutató elme megtorpan a költői természet és általában az emberi lélek titkait őrző bástyafalak előtt. Vajon véletlenül, előérzettel, az emberi képességek számunkra még ismeretlen megnyilvánulásával állunk-e szembe, biofizikai adottságokkal, avagy olyasvalammal, amit szavakkal még nem fejezhetünk ki?

A *Do pepela (Porig sújtva)* című ciklus majd minden verse bizonyos megsejtést tartalmaz (ha ezek egyáltalán csak sejtelmek), amely így nyilvánul meg:

*Moj jauk iz dubine niko ne čuje,
Svi će se otisnuti u proleće, u maj,
a ja ću tek da slutim pčele, kako
[zuje.]*

(Mély jajdulásom senki se hallja.
Mindenki távozik tavaszi, májusi
[tájakra,
s én csak sejtem, hogy döngicsélnek
[a méhek.)

U opštem gluvilu stvari i časovi će
[da kasne.
Jedino smrt neće. Osećam tren
[potpunog odvajanja.

(A dolgok egyhangú zajlásában az
[órák is késnek majd.
Csak a halál nem. Érzem a teljes
[elválás pillanatát.)

Najzad odlazim. Došao je red i na
[mene.
(Távozom hát végül. Most már rám
[került a sor.)

Odjednom sam čudnom tišinom
[okružena.
Srce kao da je prestalo da kuca.
Nisam više ni vesela, ni potištena.
Pribrano u sebe zatvaram poslednji
[zrak sunca.

(Oly csodás csend övez most
[hirtelenében,
mintha már nem is dobogna a szívem.
Se vidám, sem szomorú nem vagyok
[már,
csak higgadt, s amit magamba zárok,
[az utolsó napsugár.)

Šta da kažem ljubavi i životu — na
[koncu,
kad sve napuštam, a bili su mi jedini
[dom?

(Mit mondjak végezetül a
[szerelemnek, az életnek
most, hogy mindent elhagyok, s
[egyedüli otthonom volt?)

Poslednji put jutarnjim vazduhom
[punim pluća
(Utoljára áramlik tudómba a
[reggeli levegő)

Egyszerűen nem tudom, hol kel-
lene félbehagynom azoknak a so-
roknak, hangulatképeknek az idézé-
sét, amelyekről úgy vélem, hogy ak-
koriban íródtak, amikor a költő
szembenézett a betegség rideg tényé-
vel. Mindez úgy hatott, mint az ese-
mények fekete futára, előhírnöke.

Azokban a szomorúság hírhozója,
a vallomások egyetemesességéből íté-
lve, imitt-amott felhagy a látnoki be-
széddel. A hangja biztonságosabbá
válik, a mondanivalója általános jel-
leget ölt, s habár ilyenkor is a mu-
landóságot érzékelteti, az is nyilván-
való, hogy a könyv lényegében nem
a csüggedés és megalkuvás, hanem az
ellenállás és szembeszegülés lélektan-
i szükségszerűségét sugallmazza. A
költőnő szinte férfiasan szilárd és
határozott, és még a legválóságosabb
helyzetben, a csüggedés pillanatai-
ban, a »sülket magány« óráiban, a
»feneketlen szakadék« szélén is azt
állítja, hogy: »a kétségbeesés sehova
se vezet«, továbbá, hogy az egyedüli
és valamirevaló emberi cselekedet a
harc a világgal és önmagunkkal »az
utolsó lehetetlig«.

Elszántság és életerő nyilvánul
meg az olyan versszakokban is, ame-
lyekben a »viaszsápadt ihalál« és a
»baljós sejtetelem« hangulatát vará-
zsolja élénk. Csodálatra méltó kitar-
tást és ellenállást tanúsít a pusztító
erőkkel és a baljós sejtelmekkel
szemben:

U pomračenom umu ostaće da zrače
reći ljubavi i sunce nad zelenim
[poljima.

(A sötétülő elmében csak a szerelmet
[sugárzó
szavak fénylenek és a nap a zöld
[mezők felett.)

U meni se očaj sa neposustalom
[mišlju bori

(A kétségbeesés küzd bennem a
[legyőzhetetlen gondolattal)

A Menedék szerzőjének bátor, hu-
mánus magatartása még a vívódások
és gyötrelmek közepette is erőteljes
hatást gyakorol, annál is inkább, mert
a kötet hangulatképei, tragikus
életrajzi leírást örökítenek meg, nem
pedig valamiféle jellemingadozást,
megtorpanást. A kötetet olvasva
meggyőződhetünk afelől is, hogy az
Utočišta Florika Štefan egyik leg-
sikerültebb műve, sőt az idej verses-
kiadványok egyik legjobbjának Vajda-
ságban.

RADOVAN ŽDRALE
(Fordította: Almási Tibor)

PÁRTTÖRTÉNET DIÓHÉJBAN

PERO MORÁČA: *A Jugoszláv Kommunista Párt harca a szocialista Jugoszláviáért.*

Forum, Újvidék, 1973.

A délszláv népek politikai életében a XIX. század hetvenes éveiben jelentősebb erőteljesebben a szocialista eszmék. Megalakultak a szociáldemokrata pártok és sor került az első sztrájkokra is. Ettől fogva a munkásosztály politikai tényezővé vált.

A több évtizedes munkásmozgalmi szervezkedés és az első proletárállam megalakulása kedvező feltételeket teremtett a belső differenciálódásra. Megindult az erjedés és ennek eredményeként 1919. áprilisában megalakult a Jugoszláv Szocialista (kommunista) Munkáspárt. Kiemény belső harcok után a szakszervezeti mozgalom is forradalmi irányultságú lett, s elfogadta az újonnan alakult párt politikai platformját, továbbá a szakszervezetek és a párt szoros együttműködésének elvét. Nemsokára megalakult a forradalmi ifjúsági szervezet is, és ezzel teljessé vált a haladó munkásság tömbje. A párt és a köréje csoportosult haladó erők tevékenysége először kiterjedélyesedett, de a könyörtelen elnyomás feltételei között a vezetőségekben újra felütötték a fejüket a reformista irányzatok. Ezeket a második kongresszuson, 1920-ban sikerült háttérbe szorítani, s a következő forradalmi irányvonal végleges győzelmet aratott. A változás kifejezésére a szervezet új nevet kapott: megalakult a Jugoszláv Kommunista Párt.

Pártfejlődési szempontból a két háború közötti időszak egészen 1928-ig a belső érés korszakának számít. Frakcióharcok, szektásság és a nemzeti kérdéssel kapcsolatos eltérő álláspontok bémítólág hatottak az illegálisba kényszerült párt társadalmi tevékenységére. 1928-ban, miután Josip Brozot megválasztották a zágrábi pártbizottság titkárává, e szervezet nyílt levélben követelte a frakció-

harcok megszüntetését. A párt 1928 végén megtartott negyedik kongresszusa elítélte a frakciókat, képviselőket kizárta, de a szektásság továbbra is fenntartotta a belső súrlódásokat. A január hatodikai diktatúra egyik fő céljává a kommunisták megsemmisítését tűzte ki. Az üldöztetés megtizedelte a párt soraikat, s a vezetőség 1930-ban külföldre tette át székhelyét. A párt legkiemelkedőbb harcosainak nagy részét súlyos börtönbüntetésre ítélték.

Az elkövetkező időszakban nem szűnt meg a párt tevékenysége, sőt 1934-ben s az utána következő években — a belső tönzalkodások ellenére — jelentős eredményeket ért el. A Komintern állásfoglalásának következményeként, jóllehet időközben a pártvezetőség is hazajött, egészen 1939-ig húzódtott az új frakciós elemektől megtsiztult központi bizottság megalakulása. Josip Broz Tito vezetésével gyakorlatilag már korábban kialakult a vezetőség, s 1939-ben a Komintern beleegyezésével hivatalosan is létrejött a JKP új vezetőszerve. Az a két év, amely a felkelésig megmaradt, a párt megerősítésében telt el.

Ellentétben a többi burzsoá erővel, a párt éberén kísértte a nemzetközi eseményeket, s 1941-ben, az összeomlás után bebizonyosodott, hogy a nép csak rá számíthat. A nemzeti kérdés helyes értelmezése, valamint az a következőzetes harc, amelynek végoéljává a szocialista társadalmi átalakulást jelölte meg, a Tito vezette kommunista pártot a politikai gyakorlatban is a munkásosztály élcsapatává tette. Számára nem volt kérdéses, milyen magatartást tanúsítson a megszállókkal szemben. Az általa kitűzött célok megvalósításához csak egyetlen út vezetett: a fegyveres harc...

Pero Morača a továbbiakban változja a hősi küzdelmet, amelyben a JKP az ország népeivel és nemzetiségeivel együtt küzde a megszállókat és megteremtette az új társadalmi rend alapjait.

A fiatal olvasó ebben a kis könyvben, amely az ifjúsági politikai iskola számára készült, megtalálja mindazt, ami lehetővé teszi számára a JKP történelmi szerepének felismerését.

ÁGOSTON ANDRÁS

VÁLTOZATOS PUBLIKÁCIÓ

BALCANICA, annuaire de l'institut des etudes balkaniques, III.
Belgrád, 1972.

A balkáni tudományokkal foglalkozó intézet történettudományi közlönyének harmadik, igen terjedelmes, témákban változatos és az archeológiától az újkorig terjedő korbeosztású cikkeivel, tanulmányaival igen érdekes közlönye nemrég jelent meg, és okkal váltotta ki a jugoszláv és a balkáni országok történe-szeiben a komoly érdeklődést. Habár fiatal intézetről van szó, már harmadik közlönyét helyezte a szakemberek asztalára. Teheti is ezt, mert sikerült a jugoszláv és a külföldi szakemberek olyan gárdáját maga köré gyűjtenie, amely biztosítja színvonalas közlemények, cikkek, tanulmányok közlését. Így nem csoda, hogy köteteli egyre nívósabbak és értékesebbek.

Ha a cikkek, tanulmányok, közlemények címeit sorra vesszük, az általános szakmai érdeklődésen túl, minket természetesen az is érdekel, hogy vajon megtaláljuk-e önmagunkat is ebben a folyóiratban, vannak-e benne utalások, amelyek a magyarokra általában, vagy pedig a nemzetiségekre vonatkoznak. Már előjáróban elmondhatjuk, hogy a kérdésre igennel válaszolhatunk.

Ha figyelembe vesszük, hogy a két archeológiai tanulmány Alojz Benac és Dragoslav Srejić tollából, olyan térségeket ölel fel, amelyek hatás tekintetében nemigen határozhatók el szorosan, akkor azokra ilyen megmozdulásban az Osztrák,

a cikkekre is, amelyeknek témája a migrációkra és azoknak kulturális hatására vonatkoznak Északnyugat-Balkánon, illetve a postglaciális kor kultúrájára a déli Duna-medencében, teljes joggal mondhatjuk, hogy nemcsak a balkáni népek szakembereinek érdeklődésére tarthatnak számot, hanem éppoly mértékben a magyar szakkörök érdeklődésére is. Jovanović, Comsa és Tasić archeológiai tanulmányai szintén ebbe a csoportba tartoznak.

Verena Han közleménye a középkori Balkán anyagi kultúrájáról beszél a dubrovniki levéltár adottságait tartva szem előtt. Ismerve azt, hogy Dubrovnik középkori történelme elválaszthatatlan a magyar történelemtől, mert azzal számos szálak fűzik össze, nyilvánvaló, hogy Verena Han eredményei aligha kerülhetik el a magyar szakemberek figyelmét. Bogumil Hrabak közleménye végigkíséri a korfui és albán sókereskedelem útját. Adatai igen érdekes összehasonlításra adnak alkalmat a középkori magyar sókereskedelem történetével.

Dimitrije Đorđević tanulmánya az olasz rizorgimento hatását kíséri végig a szerb politikai magatartásra az annexió válság idején (1908—1909-ben), Kliment Dzsambazovszki pedig a szerb és bolgár föderációs terveket ismerteti 1862-ben. Minden

illetve Osztrák—Magyar Monarchia balkáni érdeke is jelen volt, és ezek a közlemények csak újabb szegmentjei annak a bonyolult történelmi eseményesorozatnak, amelynek végleges kiderítése még sok időt igényel. Mégis azt hisszük, hogy nem tévedünk, ha szempontunkból legérdekesebb tanulmánynak Piszarev írását tartjuk, aki a nagyhatalmaknak az első világháború idején folytatott balkáni politikájáról értekeznek. Habár erről a kérdéstről már eddig is igen sokat írtak, Piszarev kiemeli, hogy még mindig sok az ellentmondó nézet és állítás, mert például Hugó Hantsch osztrák történész az Osztrák—Magyar Monarchia balkáni politikáját védelmi, Fritz Fischer pedig expanziós jellegűnek tartja. Eltérek a nézetek arról is, hogy kié volt a vezető szerep a központi hatalmak táborában a balkáni politikát illetően. A német tudósok, Max Motgelas és A. Wege- rer szerint az Osztrák—Magyar Monarchia megkezdte a háborút anélkül, hogy Németországot előzőleg konzultálta volna ebben a kérdésben, viszont L. Albertini olasz történész azt állítja, hogy a Szerbia elleni háborús haditervet nem Bécsben, hanem Berlinben dolgozták ki.

Ezenkívül még számos ellentét állt fenn az Osztrák—Magyar Monarchia és Németország között. Piszarev utal azokra a problémákra, amelyek ezeknek az ellentéteknek alapját képezték, felvetve a kérdést, hogy milyen célok megvalósításáért küzdöttek a felek, és hogy a Balkán-félszigetnek milyen szerepe volt azokban. Piszarev nem kis mértékben Galántai tanulmányaira támaszkodva, azt a nevezetet vallja, hogy Tisza István ellenezte Szerbia megtámadását, mert félt Oroszország beavatkozásától, s akkor, amikor Németországtól megjött a biztosíték, hogy Oroszország támadására Németország támadással felel majd, Tisza vállalta a Szerbia elleni hadjáratot, de nem volt annak a híve, hogy Szerbia legyőzése után azt az Osztrák—Magyar Monarchiához csatolják. Ellenezte ezt, mert elsősorban a magyar uralgó osztály, a földbirtokos arisztokrácia érdekeit tartotta szem előtt, annak pedig nem felelt volna meg, hogy a monarchia keretei közé még egy agrárállam kerüljön. Tisza cson-

ka Szerbiát kívánt, amelynek élére Habsburg-királyt tervezett, viszont a Szerbiától elragadott területekkel, amelyeket szét akart osztani Bulgária, Románia és Görögország közt, ezeknek az államoknak a központi hatalmak táborához való csatlakozását akarta biztosítani. A háború tüzeiben aztán megváltoztak a célok is: megjött a kedve a területhódításra. Piszarev utal a Budapesti Hírlap 1916. március hatodikai írására, és azt mondja, hogy ez a lap, amely szoros kapcsolatban volt az ipari és kereskedelmi körökkel, Szerbia és a dalmát tengerpart elfoglalásában a magyar kereskedelem szabad útjának biztosítását látta az egész Balkán-félszigeten. Sőt, a Balkán-félsziget elfoglalásán túl már Kisázsia és a Perzsa-öböl felé tekintgetett. Piszarev idézi az Újvidéki Hírlapból dr. Havas Rudolf cikkét, aki azt állítja, hogy a Balkán-félsziget elfoglalása csak a hódítások kezdete.

Potyorek törekvése, hogy 1914 novemberében kiterjessze adminisztrációját Észak-Szerbiára, kiváltotta Tisza István és Bilinszki elégedetlenségét. Éppúgy állandó feszültséget teremtett az osztrák-magyar uralkodó körökben az a tisztázatlan helyzet is, amelyben Bosznia és Hercegovina volt. A trianlizmus lehetőségé végső ellenségeskedést váltott ki Tisza és emberei között. Azonban a szerb ellenoffenzíva, a sikeres kolubari ütközet, és az azt követő december hetedik napok népszekupstinai deklaráció a délszláv kérdéstről Potyoreket megijesztette, ezért előbbi tervét elvetette, és december 12-én új tervvel állt elő: Hercegovinát Bihac környékével együtt Ausztriához, Boszniát pedig Magyarországhoz csatolták volna. Ez a felosztás látszólag kedvező volt a magyarok számára, mert a fejlettebb, népesebb és ipari nyersanyagokban gazdagabb Boszniát juttatta volna nekik, míg a köves, kopár és fejletlen Hercegovinát az osztrákoknak. De mivel Boszniával Magyarország nem voltak meg a vasúti kapcsolatai, utat a tengerre pedig nem kapott, az a gazdaság is, amelyhez Bosznia révén jutott volna, tulajdonképpen az Osztrák—Magyar Monarchia iparát szolgálta volna. Bécs természetesen jóindulatúan kezelte ezt a tervet, de Tisza átlátott a szítán, Potyorek leváltását követelte, és az be is következett 1915 január-

jában. Újabb tervek Szerbiával és Montenegróval kapcsolatban csak 1915 végén, e két ország hadseregeinek visszavonulása után jelentkeztek és Piszarev szerint arra irányultak, hogy Szerbia és Montenegró piacait biztosítsák az osztrák—magyar monopóliumok számára. Ezek a törekvések azonban a német imperialista érdekekkel kereszteződtek és az úgynevezett mitteleurpai kombinációkat eredményezték. Erről is részletesen ír Piszarev.

Feltétlenül meg kell még említenünk Dušan Lukač írását, amely

a szerb szocialistáknak a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos magatartásával foglalkozik. Petar Milosavljević jugoszláv, bolgár és román államvédelmi törvényekről értekeznek, Vuk Vinaver pedig arról, hogy milyen volt a Jugoszláv Kommunista Párt balkáni politikája az 1929—1934 közti időszakban.

Ebből a rövid áttekintésből is látható, hogy a Balcanica érdekes témaválasztású, sokoldalú érdeklődésű publikáció, amelyre érdemes felfigyelni.

GAÁL GYÖRGY

LÓVERSENYI ÁCSORGÁSOK

CSURKA ISTVÁN—RÁKOSY GERGELY: *Igy, ahogy vagytok.*
Magvető, Budapest, 1972.

Ha műfaja szerint kellene elhelyeznem könyvespolcomon Csurka István és Rákosy Gergely közös könyvét, a *Magyarország felfedezése* kötetét és Fekete Sándor *Folyosói szümpozíója* közé tenném. Tudós- vagy széplelkek felháborodhatnak ezen, ám a szerzőket biztosan nem lepné meg könyvtárrendezésem, hiszen a *Bevezetésben* ők maguk írják: »A lóverseny — akár tetszik, akár nem — társadalmi jelenség. Egy ilyen — jobb meghatározás híján — szórakoztató intézmény működése, működésének feltárása, ha csak kis mértékben is, de hozzásegíthet — Magyarország felfedezéséhez.«

Persze, mégis jó, hogy a lóversenyek világát sok oldalról körüljáró könyv nem e tekintélyes írói szociográfiák sorozatában látott napvilágot, mert így szerzőik kedvükre csúfolódhatnak másokkal és önmagukkal, miközben valóban komoly

dolgokról beszélnek — komolyan, olykor már a tudományos értekezés kímélt szárazságával. Igaz, nem vagyok hivatott e kötet tudományosságának fokát, tudományos hitelét megítélni, minthogy több száz kilométert kellene utaznom nyugat vagy kelet, észak vagy dél irányában ahhoz, hogy az ügétő és a galopp örömeiben-bánataiban részesülhessek, s így értesüléseim e kérdésekről legalábbis másodkézből származnak. Külső jelekből kell ítélnem tehát, viszont annál inkább érezhetem magam illetékesnek véleményt mondani a lakusok nevében, akik mégiscsak többségben vannak, s többségben, remélem, ők fogják olvasni Csurkáék könyvét. Aki a hét több napján ott izgul a lelátón, az legfeljebb kielégülést érezhet, hogy végre kimondták bosszúságainak okát, s esetleg egyik vagy másik szituációban, egyik vagy másik fogadó figurájában magára ismerhet,

fintorogva vagy sóhajtással. Nekem egy új világ tárul fel ebben a könyvben, oly távoli és idegen, mint Jack London ökölvívője vagy a Hemingway megörökített afrikai vadászatoké; Krúdytól ismerem ugyan ennek a világnak leküzdhetetlen vonzását, varázsát, de Csurka és Rákósy mégis újat, egészet mást és másképpen mond erről a »hobby«-ról, erről a szektáról — a költészetből a mai valóságba emeli át, helyezi vissza a lóversenyeket, zsokékat és idomárokat, fogadókat és bukmékereket, s közben megkísérlik feltárni mindazt, ami a verseny mögött zajlik, ami a lelátóról nem látható. Így lesz a »lóprobléma« emberközpontú érdeklődésünk szerves tartozéka, így igazolódik Csurka István egyik régebbi kötetének címe: »A ló is ember«.

Mert igaz ugyan, hogy Csurka és Rákósy a könyv második részében szakmai tájékoztatót, sőt szakszótárt is ad, amelyből megtudhatjuk a lovak színváltozatait, a versenylovak külső megkülönböztető jegyeit s azt, hogy mit jelent a »korteher« és a »generálhandicap«, sőt lóverseny-történeti (művelődéstörténeti?) ismeretekre is szent tehetünk, számunkra azonban sokkal izgalmasabb az *Így, ahogy vagytok* terjedelmileg is jelentősebb részét kitevő első öt fejezet — öt oknyomozó, szókimondó, valóságfelfedező riport, amelyek a lóverseny gondjainak ürügyén emberi viszonylatokat tárnak fel — nem csupán fogadói elkötelezettséggel, hanem írói szenvedéllyel. Éppen a legterjedelmesebb két riport, a negyedik és az ötödik remekbe szabott írói munka, kétségtelenül szerves tartozéka — bár akción kívül — az új szo-

ciográfiai felméréseknek. Problémák és emberek pszichológiai és erkölcsi megközelítése kitűnő portrékat, drámai fordulatokat eredményez, s aligha véletlen, hogy Móricz Zsigmond riportjainak, novelláinak pusztáélményét asszociáljuk például az alagi beszélgetéshez. Természetesen a felfedezés valóban drámai izgalomról van szó s nem a költészetel átszótt, realista ábrázolásmódról. A szerzők (sehol nem jelzik, ki melyik részt írta) ugyanis nem feledkeznek bele a mesélésbe, a mesélésbe, nemcsak fizikai jelenlétük a riportban biztosít egyfajta kivülállást, feiülnézetet, hanem mindennekelőtt a valóság- és önismeretükre alapozott szatirikus hang, amely a legtöbb helyzet és figura megörökítését kíséri — és amelyből a legkevésbé magukat vonják ki. Lóversenyi »ácsorgásaik« (hogy a *Folyósi szümpozion* szóhasználatára emlékeztessünk) páratlan alkalmat kínálnak a megfigyelésre, a remények és kétségek közt csapongó emberi magatartás pontos leírására.

Krúdy remekeihez mérhető elbeszélés még nem született ezekből az újabb, »modern« ácsongásokból (elnevezést a lóverseny drámai pillanatainak e méltatlan minősítéséért), noha a kötet végére illesztett Csurka-novella, az *Egy fogadó lelkivilága* méltó szerzőjének írói rangjához. A riportok viszont, ha nem is kapnak majd más, »tisztán« szépirodalmi megformálást, a mai magyar irodalomban számontartásra érdemes alkotások — egy eljövendő irodalomtörténetben nyugodtan mer-ném Csák Gyula, Galgóczi Erzsébet, Moldova Gyöngy ébresztő, felfedező írásai mellé állítani őket.

KÁNTOR LAJOS

NYELVÜNK SZÍNKÉPE

Anyanyelvi kaleidoszkóp. Szerkesztette Grétsy László.
Gondolat, Budapest, 1973.

Érdekfeszítően olvasmányos, a mai élet fordulatokban gazdag világának hí tükre ez a könyv. Ismét bebizonyosodott, hogy az avatott nyelvész szakértő tollából kilkerülő válogatás fölér bármelyik izgalmas regény sokszor esztétikailag silány mondanivalójával, sőt meg is haladja azt.

A csaknem 300 nyelvi cikket, taglalást, fejtegetést, ismertetést magában foglaló kötet öt főbb tárgykörre osztja mondanivalóját.

Az első kettőben a szavaknak a nyelv élő közegében betöltött helyzeti és mozgási energiájáról van szó. Az első csoportban a szavak születéséről, azok származásáról és történelmi folyamatosságáról, a második részben pedig a nyelvben betöltött tevékenységükről, szerepükről, felhasználhatóságai értékükről (és ellenértékükről) olvashatunk. A harmadik csoport inkább mondattani tájékozódású. A negyedik tárgykör helyesírásunk és helyes beszédünk követelményeit állítja az érdeklődés homlokterébe, míg az ötödik részben stílusunk csiszolására kapunk bőséges indítást, buzdítást, segítséget.

Akármelyik fejezetből ragadjunk is ki említésre különösen méltó gondolatokat, azt fogjuk látni, hogy azok életünk valamennyi megnyilvánulási területén magukkal ragadó imperatívusként társulnak hozzánk munkánkban, beszédünkben, írásunkban, pihenésünk óráiban, a képernyő előtt ülve, vagy valamilyen szakfoglalkozás gyümölcsöző összejevetelein.

Az imént említettem a *szakfoglalkozást*, s szinte mágneses erővel csatlakoznak a sorjazó paradigmák mondanivalói ehhez az egy fogalomhoz. Ugyanis nem is akármilyen fogalom megjelöléséről van szó, nyelvi megfelelőjét árnyaltan tudjuk fölmutatni. Sugarasan vonulnak föl az asszociációk, és ezek közül mind-

annyian kedvünk szerint választhatjuk ki a nekünk legjobban megfelelőt. Lesznek (vannak és voltak is) olyan esetek, amikor *vitaülésre* sietünk majd, de nem szimpozionra, máskor megint *összejövetelt* hívunk össze, hogy megtárgyaljuk a minket (és másokat) érintő kérdéseket, időközben, természetesen, akad *megbeszélés* is. Nem idegenkedünk attól sem, hogy *értekezleten* tartalmas viták közben és után kristályosodjék ki álláspontunk. Egy-egy fölvetődő fogas kérdést, vagy feladatot azután *tanácskozáson* is megvitathatunk. A *szimpoziont* hagyjuk meg a régi görögöknék, s ha mégis »némi időgálással összekötött, magasabb színvonalú beszélgetésen« *veszünk részt, akkor nevezzük azt eszmecserének, amely fajsúlyánál fogva is sokszor igen-igen közelálló a szimpozionhoz, de ha kötöttebb és szűkebb szakosítású tárgykörből merítünk, akkor mondjuk is és írjuk is nyugodtan a nyomósított szakfoglalkozást.*

Minden nyelvnek joga, de egyben elfogadott gyakorlat is, hogy a maga ejtésrendszeréhez és helyesírásához hangolja az idegen eredetű szavakat. Csak mi akarunk nagyképszerűsíteni, s Hamlet helyett Hemletet mondani, vagy ha a francia frank leéntekeleséről tájékoztatunk, akkor szavainkat még a szótagzáró »k« *ellopásával is nyomósítjuk?!*

G. Varga Györgyinek a budapesti köznyelvet átfogóan elemző értekezésében a *nylon* szó fővárosi kiejtésével kapcsolatban első helyen a *nejlont* említi, ezt követi a *nájlont*, míg a *nilont* (ejtés) elenyészően csekély adattal szerepel. Bizonyos, hogy amikor az amerikai Du Pont-cég az 1939-es nemzetközi vásáron bemutatta ezt a terméket, a gyártóknak eszükbe sem jutott, hogy ebből az elnevezésből valamilyen nyelvi kérdés is kerekedhet.

A névadó szándékára csak áttételesen következtethetünk, amikor a

nylon szó értelmét keressük, vagy születése körülményeit igyekszünk tisztázni. A »hosszú mitrogén« megfejtés igen kézenfekvőnek látszik, ugyanis a kiejtés szempontjából figyelmet érdemel az »y«-nal történő lejegyzés. Az »y« (wai) ejtésekor tehát az unalkodó elem a »j«, mint-hogy másképpen ejtjük szóeleji, -középi vagy szóvégi állásban (pl. boy, sky). A finciák következetesen különböznek ejtjük a nyilat, s összevetve ezt a fentiekkel, levonhatunk-e mi is hasonló következtetést? A nejlont ejtést sem fejlődéstörténeti, sem a magyar nyelv lelkületével magyarázandó okok—érvek nem támogatják, s így nem járunk messze az igazságtól, ha az egyetlen helyes ejtésnek a nyilat javasoljuk.

Az újabbban mindjebb terjedő számítógép elnevezésünk is ad az harcot folytat igazának érvényesítéséért. Az idegenből átmenetileg átvett és (ideig-óraig) használatos »komputer« kiejtése körül meglehetősen eltérő ejtési módokkal találkozunk: komputer, kompüter és kompjüter. Ez utóbbi ugyancsak elterjedt itt nálunk, Vajdaságban. Mármost az a kérdés, hogy melyik a leghelyesebb kiejtés magyar szöveg-környezetben. Haladjunk sorjában a kizárás módszerével.

1.) Kompjüter — nem jó. Az eredeti angol kiejtés: kom'pjütör. Latin eredetű összetett szó lévén, főlegesen túnik a közvetítő, hiszen a latin nyelv egykori hang- (és szó-) állománya igen jól ismert nyelvünkben: computo, ano, avi, átus (con + puto) = összeszámítok, elszámolok, leszámolok, — később járult mindehhez a »kalkuláció segítségével meghatározni« jelentés.

2.) A második, a kompüter ejtés már azért sem jó, mert az egységes szóképet főlegesen megbontja egy oda nem tartozó nyomatékkal (ú). Marad tehát az ejtés szempontjából legmegfelelőbb alak, mai életünk Góliátja, a komputer, s mellette-előtte nyelvünk Dávidja, a számítógép.

Érdekes és igen tanulságos az idegen városnevek használatában kialakult helyesírási gyakorlatunk is. A HSZ 10. kiadása ezt mondja erről:

»277. A főként külföldi országokat tartományokat, városokat, hegyeket, folyókat jelölő, idegen eredetű földrajzi nevek egy része magyaros for-

mában honosodott meg nyelvünkben. Az ilyen megállapodott magyar kiejtésű földrajzi neveket a magyar helyesírás szabályai szerint írjuk: (pl.) Bukarest, Párizs, Rajna, Visztula stb.«

Senki se botránkozzék meg tehát azon, ha valaki józúen elfogyasztott kolozsvári káposztája után még pozsonyi kiflit is rendel. Könnyen megjegyezhetjük: Népszerű, ismeretterjesztő írásokban, a napisajtóban vagy mindennapi beszédünkben a magyar elnevezések igenis helyénvalók. Az idegenek nemcsak a városokat, az országukat is saját szavukkal említik: Wien nekünk Bécs, az oroszoknak Vena, az olaszoknak Vienna. Finnország a finneknek Suomi, Magyarország az olaszoknak Unghenia, Olaszország az olaszoknak Italia és így tovább. Nem szabad tehát figyelmen kívül hangyunk a magyar nyelv évszázados gyakorlatát sem.

Az eper, szeder és szamóca nyelvi taglalásával párhuzamosan ide kívánkozik a szerbhorvát nyelv egyik szava, a »borovnica« is. Sokan keresik a belőle készült szörpszerű üdítőitalt, különösen a gyermekek. Magyarul hogyan is kémménk? Erre a következőképpen válaszolunk:

Kezdjük Djsalovičnál = boróka, borovicska.

Hadrovics Lászlónál = boróka, borovicska.

Levasics — Surányi = 1) boróka, borovicska, 2) fekete áfonya.

Milan Drvodelić: = boróka, borókabogyó.

Ilija M. Petrović: = boróka, gyalogfenyő.

Dr. Rudolf Filipović: = boróka, (borovica, kleka, smreka).

Pávó Elemér: = áfonya.

Az egyes szótárak többé-kevésbé megbízható (?) szómagyarzatukkal így segítenek bennünket. S végül, vegyük csak szemügyre a növényeinket bemutató bélyegsorozatunk illetékes darabját; a képen a »borovnica« látható; az eredeti nevet tükröző latin felírás pedig így hangzik: Vaccinium Myrtillus. A szörpök üvegjeinek címkéjén azonban (néha) más kép látható. Tévedés ne essék: Többen a »kőkényre« szavaztak a »borovnica« esetében. A lombhullató cserjéinkhez tartozó, és a »rözsák« családjában virágzó kőkény latin neve: Prunus spinosa. Reméljük, hogy

hamarosan megegyeznek termelőink, gyáraink, forgalmazóink és nyomdánk, hogy az üvegekbe kerülő üdítőitalunk borovicska, kökény, áfonya vagy fekete áfonya legyen-e!

Végül mézzük meg, hogy mennyiben helyes a fog-os jövő idő, helyettesíthető-e más igealak felhasználásával, vagy pedig ősi képződménye-e nyelvünknek?!

»A jövőre utaló fog nem idegenszerű, hanem teljesen szabályos magyar nyelvi fejlemény.« Miért hagynánk el nyelvünkéből? Tanulságos lesz végigkísérni ennek az ősi ugor korból származó igealaknak a jelentésfejlődését. Első előfordulását az 1138 körüli időre rögzítettük, jelentése: megnagad, szorítva tart, majd kétszáz év múlva (1372.) már: »jövő időt kifejező segédige«. Jelentése tovább gyűrűzik és mind árnyaltabb lesz: valószínűséget kifejező segédige, zsákmányul ejt, foglyul ejt; érzékszervvel felfog, ért; rajta kap;

hatást fejt ki; ellep, elhatalmasodik; eluralkodik; befogad; foglal, elfoglal; valamíhez kezd; gyűjt stb. (Aláhúzás tőlem: S. Gy.) »A segédigei szerep a nyilván korán kialakult „hozzákezd” jelentésen alapul.« Befejezésül csak annyit, hogy a mozzanatos igealaknál a jelen idejű alak többé-kevésbé önállóan kifejezheti a jövő időt is. Ép nyelvérzékünk is tiltakozik pl. az ilyen kifejezések ellen: holnap be fogok toppanni hozzád. De örülünk annak, amikor gyermekünk fontoskodva bizonygatja, hogy: »Apu, ezt a kis leckét meg fogom tanulni holnapra.«

Ilyen és hasonló kérdésekkel foglalkozik ez a nagyszerű könyv, nyelvünk színképének foglalatja, s arról győzi meg az olvasót, hogy a magyar nyelvkincs — szavainak egymillió létszámával — minden árnyalat, érzelem és akarat, gondolat és hangulat, vágy és beteljesülés érzékletes kifejezésére képes.

SULDI GYÖRGY

AZ ÉLETJEL MINIATŰRÖK — szellemi életünk dokumentumai

1. LÉVAY ENDRE: ÚJ LÉLEKINDULÁS
(Tanulmány)	elfogyott
2. SÁFRÁNY IMRE: ZSOMBÉKOK
(Vallomás Vinkler Imre művészetéről)	elfogyott
3. DÉSI ABEL: KORTÁRSAIM
(Versciklus)	elfogyott
4. KOLOZSI TIBOR: ÖRTŰZ FÉNYÉBEN
(Szabadkai folyóiratok és könyvek)	4 dinár
5. BALÁZS G. ÁRPÁD: BOLYONGÓ PALETTA
(Önéletrajz)	3 dinár
6. DÉR ZOLTÁN: AZ ÁRNY ZARÁNDOKA
(Csáth Géza emléke)	4 dinár
7. LÉVAY ENDRE: FÉLÁLOM UTÁN
(Monodráma)	elfogyott
8. BURKUS VALÉRIA: IBOLYA
(Ferenczi Ibi rivaldafényben)	elfogyott
9. GAJDOS TIBOR: A CSILLAGOS HOMLOKŰ
(Hangya András életútja)	4 dinár
10. GARAY BÉLA: A KULISSZÁK VILÁGÁBAN
(Önéletrajz)	elfogyott
11. BARANYI KÁROLY: IKAROSZ SZÁRNYÁN
(Önéletrajz)	5 dinár
12. DÉR ZOLTÁN: AZ ELSŐ MŰHELY
(Kosztolányi Dezső önképzőköri évei)	5 dinár
13. PETKOVICS KÁLMÁN: A TIZENNYOLC NYÁRFA
(Dokumentumriport)	6 dinár
14. SOMOGYI PÁL: MÁGLYA
(Egy életrajz vajdasági fejezetei)	6 dinár
15. BARANYINÉ MARKOV ZLATA: VERGŐDES
(Farkas Béla napjai)	5 dinár
16. SCHWALB MIKLÓS: A SZÉN
(A mártír költő versei)	6 dinár
17. FEKETE LAJOS: A BUJDOSÓ VISSZANÉZ
(Önéletrajzi jegyzetek)	4 dinár
18. CSUKA ZOLTÁN: »MERT VÉN SZABADKA, ÁLDALAK...«
(Emlékezés két életkorszakra)	7 dinár
19. FEHÉR FERENC: SZABADKAI DIÁKÉVEIM
(A költő kibontakozásának első szakasza)	elfogyott
20. LÁNG ÁRPÁD: IDŐ ÉS MŰVÉSZET
(Aktivista írások)	6 dinár
21. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: NEGYVENNÉGY LEVÉL
(Költő családon belül)	9 dinár
22. DÉR ZOLTÁN: A TUDÓS TANÁR
(Toncs Gusztáv élete és munkássága)	15 dinár
23. KOLOZSI TIBOR: ERZSEBETLAKTÓL A MAGLAJIG
(Kizur István forradalmi életútja)	22 dinár
24. PETKOVICS KÁLMÁN: Áprilistől novemberig
(Dokumentumriport)	15 dinár

Megrendelhető az ÉLETJEL szerkesztőségében (Subotica, Trg cara Jovana Nenada 15) személyesen vagy utánvétellel, vagy az összeg előzetes befizetésével a következő folyószámlára: Radnički univerzitet — Munkásegyletem — Életjel — 66500-603-661
Postadíj: 2 dinár fizetemenként.

Megjelent az Életjel Miniatűrök 24. kötete

Petkovics Kálmán

ÁPRILISTÓL NOVEMBERIG

(dokumentumriport)

A nagy történelmi fordulatok légkörének tanulmányozása mindig tanulságos és hasznos írói vállalkozás, és kétszeresen hasznos és tanulságos, ha a történész komoly elmélyüléssel, a történelmi adatok lelkiismeretes és rendszeres föltárásával történik. Petkovics Kálmán éppen ezekre a feladatokra vállalkozik szívesen. Előbb *A tizennyolc nyárfa* első világháború utáni, sok vitát keltett történetét dolgozta fel, és helyezte olyan történelmi megvilágításba, amely alkalmas volt arra, hogy eloszlassa a Zelić-féle felkeléssel kapcsolatos nacionalista irányzatú tévhiedelmeket, most pedig a megszállás napjait vette bonckés alá.

A háború és a hódításvágy felkavarta szenvedélyek önmagukban véve is hálás témái lehetnek a kutatómunkának, de különösen eredményes lehet a történész munkája, ha a lehetőség szerint minél mélyebben merül a felszín alá, ha nem csupán magukat a történéseket fedezi fel és sorakoztatja egymás mellé, hanem felkutatja a társadalmi rugókat, az események társadalmi hátterét is. A megszállás éveinek esetében ez a háttér különösen sokszínű, mert hiszen nem csupán a nemzetiségi ellentétek kirobbanása okozza a bonyodalmakat, hanem még sokkal inkább a társadalmi erők osztályalapon kialakuló szembenállása.

Petkovics Kálmánt éppen ez az ellentmondásokkal teli háttér vezette, amikor arra vállalkozott, hogy a történész alaposágával és az újságíró kíváncsiságával feltárja azokat a régi okmányokat, és átlapozza azokat a régi újságokat, amelyek segítségével valóban hitelesen és érzékeltetően úgy csoportosíthatja egymás mellé a feltárt adatokat, hogy igazán folyamatos összefüggésben és logikus magától értetődéssel keljen életre előttünk nemcsak a megszállás első kegyetlenségeinek, túlkapásainak sorozata, hanem a később kibontakozó törekvések is, minden ellentmondásukkal egyetemben.

Értékes, izgalmas mű ez a dokumentumriport, s hézagpótló is, hiszen eddig még nemigen akadt vállalkozó, aki nekifogott volna e zűrzavaros idő hátterének felderítésére irányuló munkának. Hasznos ez a tanulmány azok számára is, akik átérték ezt a korszakot, de kétszeresen hasznos azok számára a fiatalok számára, akik csak hírből ismerik ezeket az éveket.

A 200 oldalas, húsz értékes dokumentumot közlő könyv ára 15 dinár.